

Έτος Ε΄.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1877.

Φυλ. Γ΄.

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΠΑΡ' ΗΜΙΝ ΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ.

Λόγος εκφωνηθείς τὴν 5ην Ἰουλίου 1877 ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ
κατὰ τὴν ἀπορομὴν τῶν βραβείων ὑπὸ τοῦ Καθηγητοῦ αὐτῆς

ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΚΑΠΛΑΝΙΔΟΥ.

Κύριοι,

Πάλιν μετ' εὐαρίθμους ἡμέρας ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἐλέγχου τῶν περὶ τὰ γράμματα σπουδαζόντων πανηγυρικῶς ἐνταῦθα συνήλθομεν διδάσκοντές τε καὶ διδασκόμενοι, οὐχὶ ὅμως σύννους καὶ ἔμφροιοι πλέον, ὥς ἐν ἡμέρᾳ δοκιμῆς καὶ ἀγώνων, ἀλλ' ἱλαροὶ καὶ γηθόσυνοι, ὥς ἐν ἡμέρᾳ χαρμονῆς καὶ στεφάνων, ὥς ἀπολαύσοντες ἐπαξίως τῆς ἀντιμισθίας τῶν πόνων. Πάλιν δ' ἐπικουμοῦσι τὴν φαιδρὰν ταύτην πανηγυριν ὅτε σεβαστὸς διευθυντὴς ἡμῶν καὶ οἱ περὶ αὐτὸν βουλευφόροι, ἄνδρες γεραροὶ καὶ ἐρήρες ἐταῖ-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ Γ΄)

ροι, ὅπως ἀμείψονται ἐν δικαιοσύνῃ τοὺς κρατιστεύσαντας ἐν ἀέθλοις. Καὶ πάλιν ἐπιλαμβάνει τὸ χαρμόσυνον τῆς ἡμέρας ἡ ἐπίσημος παρουσία τῶν σεβαστῶν Ἀρχῶν τῆς ἡμετέρας Κοινότητος, τῆς εὐγενοῦς Ἐπιτροπῆς καὶ τῶν ἐντίμων Μελῶν τῆς ἑταιρίας τῶν Φιλομούσων, ὡς καὶ ἡ προθυμία τοσοῦτων ἄλλων Κυριῶν, οἵτινες καὶ μεσοῦσης θοερῆς συνέρρευσαν ἄσμενοι, ἵνα συμπανηγυρίσωσι πάντες καὶ θεάσωνται ἀσπασίως τὸ εὐχρέστον ἰσοπέλεσμα τῶν ἀγώνων τῆς διανοίας. Ὅντως ἐλληνικὸν λοιπὸν θέαμα παρίστησιν ἤδη ἡ σύνδοξος αὐτῆ τῶν Ἰώνων τε καὶ τῶν περικτιόνων καὶ ἡ ἐν γένει εὐθημοσύνη!

Ὡ πόσι εὐτυχῆ θεωρῶ σήμερον καὶ ἐμαυτὸν καὶ τοὺς προσφιλεῖς συναδέλφους μου καὶ τοὺς ἀγαπητοὺς μαθητὰς ἡμῶν εὐρισκομένους ἔνθεν μὲν ἐν μέσῳ τοιοῦτου λαμπροῦ Συλλόγου, Ἀρχιερέως, Διευθύνσεως, Ἐφορίας, Ἱατρῶν, Λογίων, Νομικῶν, Καλλιτεχνῶν, ἑμπόρων, πολιτῶν τε καὶ ξένων, ἔνθεν δὲ ἐνώπιον τούτων τῶν ἐξεικονισμένων ἐνταῦθα μεγάλων ἡμῶν Προγόνων, Ἐδεργετῶν ἀειμητήτων, καὶ ὀνομαστῶν Διδασκάλων!

Καὶ ἐκ μὲν τῶν μαθητευομένων ὁ ἀγρῦπτῶν καὶ μοιάζων ἐπὶ δώματος μουσοπόλος, ὁ μικρὸς ἡμῶν Ὀλυμπιονίκης, χαίρει πολὺ καὶ δικαίως ὅτι ἀναιμάκτως νικήσας ἐν τῷ ἀγῶνι τῶν ἐξετάσεων ἀποκομίζεται σήμερον τὸν στέφανον τῆς ἀρετῆς καὶ ἐπιμελείας. «Ὁς γὰρ κατὰ Πίνδαρον ἀμφ' ἀέθλοις ἀρηται κῆδος ἀβρὸν εὐαγορηθεὶς κέρδος ἕψιστον δέκεται πολιτῶν καὶ ξένων γλώσσας ἄωτον.» (α) Ἐκαστος δὲ τῶν Καθηγητῶν καὶ τῶν Διδασκάλων ὑπερχαίρει ἐπίσης βλέπων ὅτι ἐπὶ τὴν γῆν τὴν καλὴν πεσὼν καὶ σπαρεῖς αὐτοῦ λόγος ὁ ἐβλάστησεν ἤδη καὶ ἐποίησε καρπὸν ὁ μὲν ἑκατόν, ὁ δὲ ἐξήκοντα, ὁ δὲ τριάκοντα. Διὸ δὴ ἀπολαμβάνει καὶ οὗτος τὸ κάλλιστον, τὰς εὐλογίας ἀπάντων ἀντὶ τῶν μόχθων αὐτοῦ καὶ φροντίδων. «Ὁ γὰρ σπεύρων ἐπ' εὐλογίαις, ἐπ' εὐλογίαις καὶ θερίσει». Ἀλλὰ καὶ πάντες καθόλου Διούθυνοις, Ἐφορία, Γονεῖς, Κηδεμόνες, Προστάται τε καὶ Πολῖται, πάνυ φαιδρῶς διατίθενται βεβαιοῦμενοι αὐτοῖς ὀφθαλμοῖσιν ὅτι ἐς μέγα ὄφελος ἀποβαίνουσιν αἱ συνεται αὐτῶν μέριμναι, ὁ ἀκάματος ζῆλος καὶ αἱ δαφιλεῖς χορηγίαι ὑπὲρ τῶν ἐν τῇ Σχολῇ ἐκπαιδευομένων. «Ἄξιοι ἄρα εἶσιν οὗτοι ἅπαντες δρέπεσθαι νῦν κορυφὰς ἀρετῶν ἀπὸ πασῶν τῆς τε προθυμίας ἔνεκα καὶ γνώμης ἐντέσεως».

Ἐπειδὴ δὲ ἐδοκιμάσθη ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου ὡς καλὸν ἀγορεύεσθαι λόγον τινὰ τὸν προσήκοντα ἐν τοιαύτῃ ἡμέρᾳ εἰς ἐπι-

(α) Πινδ. Ἰσθμιον Α'. 70.

σφράγισιν τῶν ἀγῶνων, τῷ νόμῳ τούτῳ ἐπόμενος κἀγὼ ἤδη εὐχαρίστως ὑπέκω εἰς ἐντολὴν ἀνωτέραν καὶ εἰς τὸ βῆμα ἀνέρχομαι, ἵνα μετὰ σεβασμοῦ ὁμιλήσω περὶ τῆς παρ' ἡμῖν ἐν γένει παιδεύσεως. Τὸ θέμα δὲ τοῦτο, εἰ καὶ ὑπὸ σοφῶν διαφόρων διελευκάνθη ἀρκούντως, ἐπειδὴ ὁμῶς ἐστὶ καθ' αὐτὸ ἀνεξάντλητον, χρήζει δὲ πάντοτε οὐ τῆς τυχοῦσης ἐπιστάσεως καὶ μελέτης, οὐχὶ ἄκαιρον ἔργον ἐνόμισα ὅτι ἐπιχειρήσω, ἐάν τὴν πρακτικὴν μάλλον διώκων σφέλειαν ἐξετάσω αὐτὸ ἐν ὀλίγοις ὑπὸ διάφορον ἐποψίν, ἐκπληρῶν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἀπλῶς ἱερὸν καθῆκον.

Ἡ παιδεία, Κύριοι, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ ὁπαδὸς αὐτῶν δόξα, ὡς γνωστὸν, οὐκ εἰσιν ἐνὸς μόνου λαοῦ ἐξαιρετικὸν προνόμιον, οὐδὲ ἐπιχωριάζουσι τῷ ἐδάφει μιᾶς μόνον χώρας, ἀλλὰ παράγονται ἐκ τοῦ ζήλου πρὸς τὰ καλὰ καὶ τῆς ἐπιμελείας αὐτῶν. Διὸ δυνατὸν ἂν ἀποκτᾶται ὑπὸ πάντων ἀνθρώπων κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον, ὡς ἕκαστος ἔχει φύσεως, ἀναλόγως τῆς χώρας, ἐν ἧ κατοικοῦσι, καὶ τῶν περιστάσεων, ἐφ' ὧν περιστοιχίζονται. Τὸ πρὸς τὴν φιλομάθειαν ὁμῶς αἰσθημα καὶ ὁ ζῆλος πρὸς τὴν παιδείαν ἀναμφηρίστως ἐστὶ χαρακτηριστικώτατον γνώρισμα μάλιστα τῶν Ἑλλήνων. Τοῦτο δὲ πᾶσα μὲν ἡ ἱστορία διατρανοῖ, ἦτε ἀρχαία καὶ νεωτέρα, ἀξιόπιστος δὲ μάρτυς ἐπιβεβαιοῖ ὁ οὐρανοβάμων Παῦλος λέγων «Ἑλληνες σοφίαν ζητοῦσι». Πρὸς τοῦτο δὲ συνετέλεσε πάντως ὅτι σχηματισμὸς τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ ἰδιοφές τοῦ κλίματος, τὰ ὁποῖα ἐπέδρασαν ἐπὶ τὰς ἰδιωτικὰς ἀρετὰς τῶν Ἑλλήνων καὶ εἰς τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον δόντα ὕλην, εἶδος, χρῶμα καὶ ἀξίαν εἰς τὰ ἔργα τῆς δημιουργοῦ διανοίας, δι' ὧν ἐξεβίβασε τὴν συμπάθειαν καὶ τὸν θαυμασμὸν ὅλου τοῦ κόσμου.

Τὸ εὐγενὲς τοῦτο αἰσθημα ἀνεπτύχθη δεόντως παρὰ τοῖς ἡμετέροις Προγόνοις ἐκ πρώτης ἀφετηρίας καὶ δὴ καὶ ἐξ αὐτῶν ἐπιτῶν μυθικῶν χρόνων. Καὶ πρῶτον, ὅτε τὸ βόρραλον Ἡρακλέους ἐκαθάριζε τῶν τεράτων τὸ ἐλλαδικὸν ἔδαφος, ποιεῖται διάφοροι πε-

ριήρχοντο πανταχόσε διδάσκοντες καὶ πολιτίζοντες τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες τιμῶντες αὐτοὺς ἐδείκνυον πόσον ἠεθάνοντο τὸ καλὸν καὶ πόσον δεκτικοὶ ἐκπολιτεύσεως ἦσαν. Κατόπιν δὲ οἱ σοφοὶ καὶ φιλόσοφοι μετέβησαν εἰς τὴν Αἴγυπτον, εἰς Ἀσίαν καὶ ἀλλαχόσε, ὅπως ἀποκτήσωσι γνώσεις. Ὁ Εὐκλείδης λ.χ. ὠδοιπρεῖ τὴν νύκτα ἐν σχήματι γυναικὸς ἐκ πύλεως ἐχθρικῆς τῶν Μεγάρων, ὅπως ἀλοῦσθαι τὸν Σωκράτην. Ὁ δὲ Κλεάνθης ἀντλῶν ὕδωρ τὴν νύκτα ἀπορία κερμάτων, ὥστε ἀνήσασθαι χαρτίαν ἀνέβηκε τὴν ἡμέραν ἐκ Πειραιῶς εἰς Ἀθήνας, ἔν ἀκροῦται τοῦ Ζήνωνος τὴν φιλοσοφίαν. Ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος καὶ ἐν μέσῳ τῶν μαχῶν, τῶν πολέμων, παρὰ μὲν τοῦ Ἀρπάλου ἐζήτει τὰ συγγράμματα τοῦ Φιλίστου, τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους, τοῦ Εὐριπίδου καὶ τοῦ Τελέστου τοὺς διυράμβους, πρὸς δὲ τὸν Ἀριστοτέλην ἔγραψε περὶ φιλολογικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν πραγμάτων πέμπων αὐτῷ ταῦτοχρόνως τὰ ἀπαραιτήτα βοηθήματα πρὸς σόνταξιν τῆς φυσικῆς ἱστορίας. Ταῦτα δὲ καὶ τοιαῦτα ἀνάριθμα παραδείγματα οὐδὲν ἄλλο δεικνύουσιν ἢ τὴν φιλομάθειαν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὸ φιλεπιστήμον. Ἐνεκα τοῦτου δὴ ἀνεδείχθησαν κατ' ὀλίγον ἄνδρες θαυμαστοὶ καὶ περίπυστοι εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμης, οἵτινες ὡς αἰετοὶ ὠκεῖς ἐν ποτανοῖς τὴν ὑφήλιον διελλόντες ἐφώτισαν τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἐτεκνοποίησαν τοὺς αἰῶνας. Καὶ διὰ τοῦτο ὁ αἰὼν τῶν Προγόνων ἦν ἀξιολογώτερος ἐν ὅλῃ τῇ τῆς ἀνθρωπότητος ἱστορίᾳ, ὁ βίος αὐτῶν λαμπρότερος καὶ τὰ πρόϊόντα ἐν γένει τελειότερα, ἰδεωδέστερα, καὶ διδασκικώτερα, χρησιμεύοντα πάντοτε ὡς πρωτότυπα ἀριστοτεχνήματα, ὡς αἰετὶ ἀξιόμιμνα, καὶ πολλάκις ὡς ἀμίμητα παραδείγματα.

Πλὴν ὁ Φοῖνιξ τῆς φαντασίας καὶ τῆς ποιήσεως, ὡς καὶ τὰ ἀγλαόκαρπα δένδρα τῆς φιλοσοφίας, τοῦ βίου, καὶ πάσης καθόλου τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως εὐδοκίμων ἐν τῇ Ἑλλάδι σὺν θεοδμήτῳ ἐλευθερία. Διὰ τοῦτο μετὰ τὴν ἐπελοῦσαν μετὰ

βολὴν τῶν πραγμάτων ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Πλάτων, ὁ Περικλῆς, Δεμοσθένης καὶ τῶν λοιπῶν μυσταγωγῶν τῆς σοφίας ὁ θεσπέσιος θίασος ἐξέλιπον πλέον. Καὶ ἂν ὑπῆρχον κατόπιν ἀπόγονοι τῶν Μεγάλων ἀνδρῶν ἐκείνων, οἱ νεώτεροι οὗτοι διέφερον τῶν Προγόνων, ὅσον μικροὶ ρύακες διαφέρουσι ποταμῶν μεγάλων καὶ χαμαίζηλα φυτὰ δένδρων ὑψηλοτάτων. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ ὅτι ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου τῆς δουλείας πεδίου οὗτ' ἐπιστήμη βλαστάνει, οὐδ' ἀρετὴ, οὐδὲ φρόνημα; Ἀλλὰ καὶ τίς δύναται ἂν ἀπαιτήση παρὰ τῆς ἀπόδοσης ἐντὸς σιδηροῦ κλωβίου ἐγκαθηριγμένης τὸ λαμπρὸν καὶ ἐλεύθερον τοῦ δάσους κελάδημα; Καὶ ὁμῶς κατ' ἐξαιρέσειν, ἴσως μοναδικῶν, τὸ ἡμέτερον γένος καὶ ὅτε κακῆ μοίρᾳ ἐστερήθη τῶν πάντων, πάλιν οὔτε τῶν πατρῶων αὐτοῦ εὐτυχῶς ἀρετῶν ἐπελάθετο, οὔτε τὸ φρόνημα αὐτοῦ ἐντελῶς ὑπεδούλωσεν, οὔτε τὴν ἔμφυτον αὐτῷ ἀπέβλασε φιλομάθειαν, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοῦ νῦν κατὰ γράμμα ἐφύλαξε τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀποστόλου σημειούμενον γνώρισμα.

Ἀληθῶς, Κύριοι, ἐὰν ἀναλογισθῆ τις τὸ ἀπειράριθμον τῶν σκοπέλων, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων τὸ ἡμέτερον ἔθνος διέπλευσε κατὰ τὸ θλιβερὸν ἔντως τοῦ παρελθόντος διάστημα, ἐὰν ἀναπολήσῃ τις εἰς τὸν νοῦν τοῦ τὸ πλῆθος τῶν ἀπηνῶν καὶ ἀμελιέτων διωγμῶν, οὗς ὑπέστη, ἢ τοὺς φοβεροὺς κλύδωνας, εἰς οὓς περιέπεσε, καὶ τέλος, ἐὰν ἀκούσῃ τοὺς μεγάλους κινδύνους, οὗς ἐδοκίμασεν ἔνθεν μὲν ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων καὶ Σλαύων, ἔνθεν δὲ καὶ πρὸ πάντων ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ ἄλλων, πάντως καταλαμβάνεται ὑπὸ φρίκης! Καὶ ὁμῶς, καθὼς τινα ἄνησκα σκορπίζουσι πάντοτε καὶ ἐν ἐρήμοις καὶ ἐν τοῖς βράχοις τὴν ἡδύπνου αὐτῶν καὶ ζωογόνον εὐωδίαν, οὕτω καὶ ἐν μέσῳ τῶν μυρίων βασάνων καὶ παθημάτων, καὶ μεταξὺ τῆς ἀποτροπαίου ἐκείνης καὶ ἀφορήτου ἀντενργείας κατὰ τῶν γραμμάτων καὶ τῆς θρησκείας, πάλιν ἀνεφάνησαν ἄνδρες ἀγαθοὶ καὶ μεγαλόψυχοι, ἄνδρες φιλογενεῖς καὶ φιλόμουσοι, οἵτινες τῶν Προγόνων τὴν εὐκλείαν ἐνδομύχως συναισθανόμενοι, τῆς

ἀληθῆ τοῦ Χριστοῦ θρησκείαν διακατέχοντες, καὶ ὑπὸ τῆς μεγάλης ἀρετῆς, τῆς *μελοπατρίας*, δακκαϊόμενοι, καὶ μετὰ μεγίστης θυσίας τῶν ἀγαθῶν αὐτῶν καὶ τοῦ βίου ἀνέλαβον καὶ καθωδήγησαν τοὺς ὁμοθενοὺς αὐτῶν καὶ ὁμοθρήσκου; εἰς τὴν ἀρχαίαν εὐγένειαν τῶν εὐνομένων πατέρων διὰ τῆς ἐκπαιδείας καὶ νοθεσίας Κυρίου διδασκαλίας· ἕως οὗτου μικρὰ τις ἀπόμειρα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἐν γένει μετὰ χειμέριον ὄμβρον ἀνεκτῆσατο τῆ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν τὴν πατρικὴν κληρονομίαν ἐπὶ χρησταῖς ταῖς ἐλπίσιν.

Ἡ ἱερὰ δὲ ἐλευθερία ἐπαναφέρει τοὺς Ἕλληνας εἰς ἀγῶνας εὐγενεῖς, εἰς φιλότιμον μίμησιν τῶν ἀρχαίων Προγόνων καὶ εἰς ἐνδοξον ἀμιλλαν πρὸς ἔθνη πεφωτισμένα. Καὶ ἰδοὺ ἐν τοσούτῳ μικρῷ χρονικῷ διαστήματι καὶ μεθ' ὅλας τὰς ματαίας τῶν πολιτικῶν διαμάχας καταρωθῶν, ἵνα μετὰ τῆς πολυειδοῦς ὕλικης ἀναπτύξεως ἀναπλασθῇ γλῶσσα ἑλληνικὴ τὴν ὕψην καὶ τὴν φράσιν, περιορισθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀγραμμάτων εἰς τρόπον, ὥστε νὰ κινή τὴν ζήλοτυπίαν τῶν πλειοτέρων κρατῶν τῆς Εὐρώπης, νὰ ἀνιδρῶσθαι Πανεπιστήμιον καὶ Ἀκαδημία, νὰ ἀνεγερθῶσι πολλὰ Γυμνάσια καὶ Σχολεῖα ἀμφοτέρων τῶν φύλων καὶ νὰ ὑπάρχωσιν ἐπιστήμονες καὶ λόγιοι διακεκριμένοι, οὗς αἰεπίσημοι τῆς Εὐρώπης; Ἀκδημαῖοι οὐκ ἀπαξιούσιν, ἵνα ἐκλέγωσιν ὡς ἐπίτιμα αὐτῶν μέλη. Ἀλλὰ πάλιν, ἐὰν τοιαῦτα πρόοδοι γίνωνται ἐν Ἑλλάδι, ὅπως καὶ πολλαχοῦ τῆς Εὐρώπης, οὐδὲν θαυμαστόν· διότι οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων ἀπὸ πολλοῦ χρόνου διατελοῦντες ὑπὸ πατρικῆς κυβερνήσεως καὶ νόμους σοφωτάτους ἀπὸ πολλοῦ καὶ καρποῦνται τὰ ἀγαθὰ τῆς παιδείας, καὶ εἰκότως ἐκείθι «*Βουλαι μὲν γερότων καὶ νέων ἀνδρῶν ἀριστεύουσιν αἰχμαὶ καὶ χοροὶ καὶ Μοῖσα καὶ Ἀγλαῖα*» (α) Πόσω ὅμως θυμῆρες καὶ πόσω εὐφρόσυνον εἶναι νὰ βλέπη τις ἐν Τουρκίᾳ τοιαύτας προόδους

(α) Πινδ. ἀποσπ. πρὸς Πλούταρχ. ἐν βίῳ Λυκ. 21.

νὰ γίνωνται, ὡς ἐκείθι, πρὸς τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανοὺς!

Πράγματι, Κύριοι, ἐνῶ μέχρι χθὲς καὶ πρῶτον παρ' ἡμῖν ἐπεκράτει παράδοξος γνώμη περὶ Παιδείας, μυρία δὲ προσκόμματα τις ἀπῆντα καὶ παντοῖου; προπηλακισμοῦ; ὑρίσταντο οἱ τῆς δημοτικῆς παιδεύσεως φίλοι, σήμερον καὶ ἐνταῦθα ἡ Παιδεία εἰναι τι δημοτικώτατον χρῆμα, καὶ οἱ ταύτης συνήγοροι δρέπουσιν ἀρθῶνους; ἐπευφημίας καὶ δὴ καὶ καρποῦ; νέμονται πολλοὺς καὶ ἀξιολόγους. Ἐνῶ ἄλλοτε βαρέος χειμῶνος ὄντος ἐνιχρῶ μόνον τῆς χώρας ταύτης ὑπῆρχον εὐαριθμὰ φυτώρια τῶν γραμμάτων, καὶ ταῦτα μικρὰ καὶ λυπρὰ, ὅποια συνεχῶρον αἱ περιστάσεις, καὶ τῶν ὁποίων πᾶ πλείστα ἐκρύπτοντο ἐν τόποις δυσβάτοις, ἐν Μοναῖς; καὶ ἐρήμοις, χρησιμεύοντα «*ὡς ἄλγος φαίρων ἐν ἀρχαίῳ τόπῳ*», καὶ πικραμυθούνα κατά τι τὴν πνευματικὴν τῶν πατέρων ἡμῶν πείναν καὶ δίψαν, σήμερον τὸ ἡμέτερον γένος; ἐξεληθὸν εὐτυχῶς τῆς μακρῆς πνευματικῆς νάρκης ἐκείνης, αἰσθάνεται ἡδὴ, ὅσον νέου ἔαρος ἀρχομένου, νέαν πνευματικὴν ζωὴν εἰς τὰ διάφορα μέλη αὐτοῦ διαχουμένην. Καὶ ἰδοὺ ἀναφανδὰ κέκτεται σήμερον πανταχοῦ μὲν ἀνάριθμα καὶ καλὰ Σχολεῖα, Γυμνάσια τέλει καὶ λαμπροῦς Παρθενῶνας, πολλαχοῦ δὲ μάλιστα καὶ καρτεροῦς αὐτῶν ἐπικούρους καὶ συναρωγούς; γενναίους, εὐγενῆ Σωματεῖα, Ἀδελφότητας καὶ Συλλόγους, Βιβλιοθήκας τε καὶ Μουσεῖα, ὅπως δι' ὅλων τούτων ἀνεπιφθόνως παρέχεται ποτιμώτατον ὕδωρ παντὶ τῷ διψῶντι.

Τούτων δὲ πάντων βραχὺ; καὶ τορὸς ἐρμηνεύ; ἐστὶ τὸ τῶν Μουσῶν τοῦτο ἱερὸν οἰκητήριον, τὸ ἄγαλμα χώρας, ἡ Εὐαγγελικὴ Σχολὴ δηλονότι, ἡ πολυεργότατος Βιβλιοθήκη, τὸ πᾶσαν τὴν Ἀνατολὴν κοσμοῦν καὶ κλέϊνον ἄριστοτάτου μὲν, ἀ.λ.δ' ἀξιόλογον αὐτῆς Μουσείου, καὶ ἐν γένει τὸ λαμπρὸν τῶν Σμυρναίων αὐτοῦ, (α) ἐνθα πρὸς μὲν τὴν ὠραίαν καὶ μαγευτικὴν αὐτοῦ φύσιν, πρὸς τὰ θέλγητρα

(α) Πινδ. ἀποσπ. 42.

καὶ τὰ Σμυρναϊκὰ κάλη πάντα, φιλοτίμω; ἐρίζουσιν ὁ πολιτισμὸς καὶ ἡ φιλοκαλία, ποδὸς δὲ τὴν ἐπὶ τὸ ὕλικώτερον τάσιν τῆς καλῆς ἡμῶ; ἐρασιγρημάτου ἐποχῆς; εὐγενῶς ἀμιλλῶνται τὰ Γράμματα, τὰ Σχολεῖα Πάντων δὲ τούτων πηγὴ καὶ αἰτία ἐστὶν ἡ τοῦ γένους ἡμῶν φιλομάθεια καὶ φιλομουσία, ἣν προκαλεῖ καὶ τρέφει ἡ τοῦ παρελθόντος; λαμπρότης; καὶ ὑποκαίει ἡ ὑπερβίαις ἀπαρμύλων μνημείων τῆς ἐξόχου διανοίας τῶν ἀθανάτων Προγόνων.

Ὡστε, ἐὰν τις ἀλλοθεντὸς θεάσῃται ταῦτα πάντα, ἄπερ ὡς ἐπὶ πλείστον ἀποκαλύπτουσι τὸν ἔθνικὸν ἡμῶν βίον καθόλου, θέλει τῷ ὄντι θαυμάσει τὴν εἰς τὰ καλὰ προθυμίαν καὶ τὴν ἐπὶ τὰ κρείττω ἐπίδοσιν τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων; θέλει συγχαρῆ ἡμῖν ἀπὸ ψυχῆς διὰ τοῦτο κατανοήσῃ τὴν καρδίαν, καὶ θέλει ἡμῖν συνομολογήσει; ὅτι τὸ ἡμέτερον γένος; καὶ περ διατελοῦν δυστυχῶς; ἐτι ἄνευ κεφαλῆς; ἄνευ κέντρου, καὶ μεθ' ὅλας αὐτοῦ τὰς περιπετείας καὶ ἐν ὅλαις αὐτοῦ ταῖς στερηθήσεσιν, ὅμως *θεῖα χάριτι πάλιν ζῆ καὶ κινεῖται παλαιόν*, ὡς γίγας, ἐναντίον προαιωνίων προλήψεων καὶ κοινωνικῶν κακιῶν, ἃ; περ ἐκληρονόμησε παρὰ τῆς Ῥωμαϊκῆς, τῆς Βυζαντινῆς, καὶ τῆς διαδόχου αὐτῆς δεσποτείας, ἀλλὰ καὶ Ὀσσοῦν εἰς πνευματικὸς ἀποδύεται ἀγῶνας, ὡς ἄλλος Διομήδης, «*ὅς μικρὸς μὲν ἐστὶν ἔμας, ἀλλὰ μαχητής*».

Ἐξ οὗ λοιπὸν χρόνου τὸ ἡμέτερον γένος κατὰ στίβον ἐπόμμενον τῷ συγγενεῖ αὐτοῦ καὶ ὁμόρῳ ἔδρυσεν ἐν τῇ κοίτῃ τοῦ ἔθνικοῦ χειμάρρου Σχολεῖα καὶ Παρθενῶνας, ὡς πέτρας τινὰς μεγάλας εἰς ἀποτροπὴν τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν πρᾶνῶν καὶ μαλακῶν πρὸς τὴν Θεὸν τῆς σοφίας, ἧς ἡ δύναμις σκέπει, πλουτίζει, θερμαίνει καὶ ζωογονεῖ τὰ ἔθνη, ἄρχει τῆς γῆς καὶ τῆς θαλάσσης δεσπόζει, ἕκτοτε, λέγω, τὸ ἡμέτερον γένος ἤρξατο ν' ἀνακύπτῃ καὶ ὁσμῆραι ἐπὶ τὰ κρείττω ἀτεκμάρτω πορεύεται τάχει. Ὡστε δικαίως ἐν μέρει προσφέρεται, ὡς συνήθως, πανταχοῦ καὶ πάντοτε ὑπ' ἡμῶν καὶ τῶν φιλελλήνων πολλὸς λίθωνος; διὰ τὴν διανοητικὴν ἡμῶν

πρὸ πάντων ἀνάπτυξιν. «*Τὰ δὲ πράγματα οὐ χρῆζει λόγων*» αὐτὰ γὰρ ἐστὶ φαῖνόμενα.

Ζήτημα ὅμως ὑπάρχει, ἂν ἀπλῶς διὰ τῶν Σχολείων καὶ δι' ὅλων τῶν ἄλλων μέσων τῶν συντελοῦντων εἰς τὴν τοῦ ἔθνους ἡμῶν πνευματικὴν μόνον πρόοδον παρέχεται ἡ ἀληθῆς δὲ παιδεία καὶ ἀνταμείβεται ἡ τόσον ἐπαινετὴ τοῦ ἔθνους ἡμῶν φιλομάθεια. Εἰς τοῦτο δὲ θέλω ὀλίγον ἐνδιατρίψαι λέγων ἀπαθῶς τὴν ἀλήθειαν, ἂν πικρὰ ἦ, προκειμένου περὶ τοῦ ἡμετέρου γένους καθόλου καὶ οὐχὶ ἀποκλειστικῶς περὶ Σμύρνης. Ἀλλ' ἔπειτα τοῦτο ὀφείλω πρῶτον νὰ θέσω ἀρχὰς τινὰς, ὡς περ βάσεις, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἐρμώμενος, ὡς ἀπὸ κέντρου, δυνηθῶ νὰ φθάσω εἰς τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα.

Διὰ τῆς Θεοδότου παιδείας, Κύριοι, οἱ ἡμέτεροι Πρόγονοι ἐσκόπων τὴν ἐναρμόνιον ἀνάπτυξιν πασῶν τῶν διανοητικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα μοχλὸς καὶ ἐλατήριον τοῦ βίου αὐτοῦ ἦναι ἐν μὲν τῷ διανοεῖσθαι ἡ ἀλήθεια, ἐν τῷ βούλεσθαι δὲ ἡ ἐλευθερία, καὶ ἐν τῷ αἰσθάνεσθαι ἡ πρὸς τὸ καθῆκον ἀγάπη. Τὴν παιδείαν ταύτην ὠνόμαζε Πλούταρχος «*ὄσσαν εὐδαιμοσίας*», ἃτε καθαίρουσαν τὴν καρδίαν, ὑψοῦσαν τὴν διάνοιαν, λεπτόνουςαν τὴν τοῦ καλοῦ αἰσθησίν, διδάσκουσαν τὸ ἐναρμόνιον τῆς ἀρετῆς σύστημα καὶ χρησιμοῦσαν ἐν μὲν ταῖς ἐπιτυχίαις κόσμον, ἐν δὲ ταῖς ἀτυχίαις καταφυγὴν. Πᾶσαι δὲ αἱ τοῦ ἀνθρώπου δυνάμεις, ὡς γνωστὸν, αὐξάνουσιν ἀναλόγως καὶ βαθμηδὸν τελειοποιεῦνται, καὶ μάλιστα ὅταν τις ἐκ παιδικῆς ἡλικίας ἐξασκήσῃ αὐτὰς διὰ τῆς μελέτης. Διὰ τοῦτο δὴ καὶ εὐκολώτερον εἶτα νοοῦμεν, καὶ ὀρθότερον κρίνομεν, καὶ ἀσφαλέστερον συλλογιζόμεθα, καὶ καλλίτερον ἐνθυμούμεθα τὰ πράγματα, καὶ μετὰ πλειοτέρας ἡδονῆς αἰσθανόμεθα τὴν ἀγάπην πρὸς τὸ καθῆκον. Καθὼς δὲ ἡ σύντονος ἐργασία τελειοποιεῖ τοῦ τεχνίτου τὰς χεῖρας, ἡ δὲ συνεχὴς καλλιέργεια καθιστᾷ εὐφρόνους καὶ τὰς ἀφόρους γαίας, οὕτω καὶ ἡ ἐκ παιδῶν συνέχεια τῆς σπουδῆς τελειοποιεῖ τὸ λογικόν, πλουτίζει διὰ γνώσεων

τὴν μνήμην, καὶ καθωραίξει, ὡς εἰκός, τὴν καρδίαν. Ἡ δὲ κατάστασις αὐτῆ μεταδίδεται πρὸς τοὺς παῖδας ἀπὸ τῶν γονέων αὐτῶν καὶ διὰ τῶν διδασκάλων. Διὰ τοῦτο, ὅσοι παῖδες γεννῶνται σήμερον, εἶναι πολὺ εὐφύστεροι τῶν πρὸ πολλῶν δεκαετηρίδων· διότι ἡ παιδεία καὶ ἡ πολιτικὴ μεταβολὴ ἱκανῶς ἀνεπτυξάν τὸν νοῦν τοῦ ἔθνους. Κατὰ τὴν νεότητά δὲ τῆς ζωῆς τῶν παιδῶν γίνεται, ὅτι κατὰ τὸ ἔαρ. Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον ἡ ἰκμάς, ὁ χυμὸς, ἀναβαίνει ἰσχυρῶς εἰς τὰ δένδρα, διασκορπίζεται εἰς τοὺς κλάδους, καὶ κλώνας μέχρι τῶν ἄκρων, καὶ εἰς ὅπῃ μεταβαλλόμενος κάμνει τὰ δένδρα νὰ βλαστήσῃσι, νὰ ἀνθήσῃσι καὶ νὰ πῆξῃσι τοὺς καρποὺς ἐπὶ τέλους. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου· ἐπὶ μὲν τῆς μαιριαικίδου αὐτοῦ ἡλικίας συνιστῶνται διὰ τῆς παιδείας αἱ μεγάλαι καὶ ὑψηλαὶ ἰδέαι, ὅσαι μέλλουσι νὰ δοξάσῃσιν αὐτὸν μετὰ ταῦτα, κατὰ δὲ τὴν ἀνδρικήν ἡλικίαν ὠριμάζουσιν αὐταὶ καὶ ἀποφέρουσι τοὺς καρποὺς τῶν. Διὸ τὰ μεγάλα φαινόμενα τὰ διαχέοντα ἐπὶ τοῦ κόσμου καταστροφῆς ἢ εὐεργεσίας, εἰσὶν αἱ φλόγες ἀπλῶς τῆς σποδοῦ τῆς λαθανόντως καιμένης ἐν τῷ οἰκτικῷ ἀποκρύφῳ βίῳ, εἰσὶν οἱ καρποὶ μόνοι τοῦ δένδρου τῆς γνώσεως τοῦτέστι τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς διδασκαλίας.

Πρὸς τὸ ἐξευγεῖσθαι λοιπὸν καὶ ὡς οἶόν τε ἀνυψῶσαι τὸ τελειότερον τῶν ἐπὶ γῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργημάτων, τὸν ἀνθρώπον, ἀπαιτοῦνται ἀπαραιτήτως δύο καὶ μόνον μέσα ἡ ἀγωγή καὶ ἡ διδασκαλία. Καὶ ἀμφοτέρωτα ταῦτα εἰσὶ τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα τοῦ πνευματικοῦ, οὕτως εἰπεῖν, γάμου, ἐξ οὗ γεννᾶται ἡ πρὸς τὸν ἠθικὸν αὐτῆς καὶ πνευματικὸν προσορισμὸν σπεύδουσα ἀνθρωπότης, τῆς μὲν ἀγωγῆς ἀφαιρούσης ἐκ τοῦ ἀτόμου ἐν εἶδει ἐξορκισμοῦ τὸ πονηρὸν καὶ τὸ μερικὸν, τῆς δὲ διδασκαλίας ἐμπνεούσης τῷ πνεύματι ἐν εἶδει βηπτισματός τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ γενικόν. «*Συνελὼν τοίνυν ἐγώ σῃμι, καὶ χρησιμολογεῖν μάλλον ἢ παραινεῖν δόξαι μ' ἄρ εἰκότως ὅτι ἐν πρώτῳ, καὶ μέσῳ, καὶ τελευταίῳ ἐν τούτοις κε-*

φάλαιον ἀγωγή σπουδαία καὶ παιδεία νόμιμος ἐστὶ καὶ ταῦτα φορὰ καὶ συνεργὰ πρὸς ἀρετὴν καὶ πρὸς εὐδαιμονίαν». Πλουτάρχ.

Βεβαίως οὐδεὶς ἀρνεῖται ὅτι ἐν γένει ἡ ἀγαθὴ καὶ κατὰ φύσιν διδασκαλία συντείνει κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου παιδαγωγίαν· ὅτι διὰ τῆς συγκεντρώσεως τῆς διανοίας ἐπὶ τινος ἀντικειμένου, ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἡ θέλησις σύναμα συγκεντροῦται· ὅτι πᾶσα γνῶσις ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ αἰσθήματος· καὶ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας μεγάλην ἔχει ἐπήρειαν ἐπὶ τῆς ἀναπτύξεως τῶν αἰσθημάτων καὶ τῆς θελήσεως. Ἄλλ' ἐπίσης βεβαίον εἶναι ὅτι αἰσθάνεσθαι, βούλεσθαι καὶ διανοεῖσθαι εἰσὶ πάντῃ χωριστὰ καὶ διάφοροι ἐνέργειαι τοῦ πνεύματος, αἵτινες καὶ περ πολυτρόπως συμπιπτοῦσαι καὶ πρὸς ἀλλήλας ἐπενεργοῦσαι, ἔχουσι ὅμως σύναμα αὐτοτελῆ τινα καὶ ἀνεξάρτητον ὑπαρξιν χρήζουσαν ἰδίας διαπλάσεως καὶ διαμορφώσεως.

Ὅστε ἡ μὲν μάθησις ἢ διδασκαλία ἀποκλειστικῶς ἀναφέρεται εἰς τὸν κόσμον τῆς διανοίας, ἡ δὲ ἀγωγή σκοπὸν ἔχουσα νὰ ἀρμόσῃ ἐναρμονίως τὴν ἀνθρωπίνην μετὰ τῆς θείας βουλήσεως καὶ μεταβάλλῃ τὴν θέλησιν ἀπὸ ἐσωτερικῆς δυνάμεως εἰς ἐξωτερικὴν πράξιν καὶ ἄσκησιν, ἀνάγεται εἰς τὸν τῆς βουλήσεως κόσμον. Διὰ τοῦτο ἀνεκὰθεν οἱ μεγάλοι πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ νομοθεταὶ τῶν ἀρχαίων κοινωνιῶν καὶ τῶν νεωτέρων ἐπὶ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς ἐπέστησαν πάντοτε τὴν σύντονον προσοχὴν αὐτῶν, καὶ ἐπὶ τῆς ἠθικῆς καὶ ὀρθοῦς ἐκπαιδεύσεως ἔθεσαν τὴν βάσιν τοῦ κοινωνικοῦ αὐτῶν οικοδομήματος, ἀρχῆθεν δημιουργήσαντες, καὶ ἐν πρώτοις κατασκευάσαντες ἐκ τῆς θαλλούσης νεότητος ἀνθρώπους πράγματι καὶ κατ' ὄνομα, οἵτινες ἐμελλον δεόντως βασιτάσαι τὰ ποικίλα καὶ δυσφόρητα τοῦ πολιτικοῦ φορτία· καὶ διὰ τοῦτο ἀνέδειξαν τὰ ἔθνη αὐτῶν ἐκ μικρῶν καὶ ἀφανῶν μεγάλα, ἰσχυρὰ, σεβαστὰ καὶ ἐπίζηλα.

Ἄλλὰ, Κύριοι, οἷονδὴποτε ἔθνος, ὅταν εἰσάγῃται κατὰ πρῶτον εἰς τὸν πολιτισμὸν ἀπὸ τῆς φυσικῆς αὐτοῦ καταστάσεως, ἢ ὁ-

πρὸς δὴποτε ἀνακύπτῃ ἀπὸ τοῦ οἴκρου αὐτοῦ βίου καὶ ἀκαθέκτως τείνῃ εἰς αἰσιώτερον μέλλον, ὡς γνωστὸν, παραβάλλεται πρὸς παιδίον, ὅπερ ἀδυνατοῦν νὰ φέρῃ τοῦ ἰσχυροῦ ἀνδρὸς τὸ φορτίον χρήζει καὶ μόνον τῆς τροφῆς τῆς προσφόρου τῆ φυσικῆ αὐτοῦ καταστάσεως, ἢ συγκρίνεται πρὸς φυτὸν, οὐτινος καὶ τὸ σπέρμα πρέπει νὰ ἦναι σπουδαίον, καὶ ἡ γῆ ἀγαθὴ, καὶ ὁ γεωργὸς ἐπιστήμων. Διότι ἄλλως ἀναντιρρήτως ἐπέρχεται πρὸς ἐκάτερον τούτων ἢ ὁ ἄμεσος πρόωρος θάνατος, ἢ μακρὰ καχεξία καὶ διαρκῆς μαρασμός. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ κανόνες τῆς ἠθικῆς κατ' οὐδὲν διαφέρουσι τῶν ἀναλλοιώτων νόμων τῆς φύσεως, ἐρωτήσασιν ἡμεῖς τί παρ' ἡμῖν συνέβη.

Ἐτηρήθησαν ἄρα γε αἱ διατάξεις τῆς φύσεως ἐπὶ τοῦ ἀρτιγεννοῦς ἡμῶν ἔθνους; διὰ τῆς ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων καταλλήλου αὐτοῦ θεραπείας πρὸς κτήσιν τῆς ἀληθοῦς παιδείας; ἢ οὐδεποσῶς μέχρι τοῦδε ἐδόθη ἡ δέουσα προσοχὴ παρὰ τῶν τροφῶν αὐτοῦ, ὥστε νὰ μὴ χορηγῆται τῷ ἀσθενεῖ αὐτοῦ στόμαχῳ τροφὴ δύσπεπτος καὶ ζηρὰ, πολυλάκις δὲ ἴσως καὶ δηλητηριώδης; Ἀμυβάνεται πρόνοια τοῦλάχιστον νῦν, ἀν μὴ ἐλήφθη εἰς ἐπί, παρὰ τῶν Λογῶν ἐν γένει περὶ τῶν ἀσθενῶν ἐπι δυνάμεων τοῦ εὐφυοῦς ἡμῶν γένους; ἢ ἀφίεται νὰ ἐπιβαρύνηται τὸ νεαρὸν αὐτοῦ καὶ ἐπι ἀσύμμηκτον σῶμα διὰ βαρῶν καὶ φορτίων, ἢ μόλις τέλειοι ἄνδρες δύνανται νὰ βαστάζωσι χωρὶς νὰ ὑποκύψωσιν ὑπὸ τὸ ὑπέρογκον βῆρος; Γίνεται κάπως σκέψις τις ἤδη παρὰ τῶν πνευματικῶν ἀρχηγῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχόντων περὶ τῆς ἀνατροφῆς τοῦ παιδὸς καὶ τοῦ μέλλοντος, ἵνα ἡ διανοητικὴ τούτου ἀνάπτυξις βαιῆ παραλλήλως πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς αὐτοῦ μόρφωσιν; ἢ περὶ τούτων μὲν γίνεται σύσκεψις, δίδονται δὲ αἱ κατάλληλοι συμβουλαὶ, ἀλλ' ἢ πραγματώσεις αὐτῶν ἐπ' ἀόριστον ἀναβάλλεται; Ὅρίζονται τέλος ὑπὲρ τοῦ σφριγῶντος παιδὸς κηδεμόνες ἀρμόδιοι τῆς ἀπειρίας αὐτοῦ, κατάλληλοι παιδαγωγοὶ τῆς ἀτάκτου νεότητός του καὶ τῆς ἀσθενείας ἐπιτροποι; ἢ τὰ πάντα

ἀφίονται εἰς τὸν φυσικὸν ροῦν αὐτῶν καὶ τὴν τύχην, τὰ δὲ σπουδαία ἐς ἄβριον;

Δυστυχῶς, εἰς οἷονδὴποτε μέρος τοῦς ὀφθαλμοῦς ἡμῶν ἐὰν στρέψωμεν, ἐκτός τινων ἐξαιρέσεων, οὐδὲν ἄλλο παρατηροῦμεν ἢ ἔνθεν μὲν τῶν ἐπικτητῶν κακιῶν τοῦ παιδὸς κόλακας ὀλεθρίους, ἔνθεν δὲ πρὸς τὰς ἀταξίας τοῦ νέου καὶ τὰς παρεκτροπὰς αὐτοῦ, ἀμβλυώττοντας, ἀδιαφοροῦντας! Ἴσως πάλιν σκότος παχὺ καλύπτει τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν καὶ δὴ καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέση, καὶ διὰ τοῦτο δὲν βλέπομεν τοσαῦτα κέντρα φωτεινοτάτων ἐστίων, ἐξ ὧν ἀκτίνες λαμπραὶ ἐπιστημονικοῦ φωτὸς πανταχόσε ἐκπέμπονται. Ἄλλ' ὄχι, δὲν τυφλώττομεν εἰς αὐτὰ, τούναντιον μάλιστα αἱ ἀκτίνες αὐτῶν καὶ λίαν ὀξέως προσβάλλουσι τὰ ὀπτικά ἡμῶν νεῦρα. Πλὴν ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐκείνου φωτὸς καὶ τῆς ἐξωτερικῆς θερμότητος, ἥτις φωτίζει τὴν ἐπιφάνειαν, τὴν δὲ οὐσίαν ἀφίνει ζοφώδη· θερμαίνει προσκαίρω; τὸ κέλυφος, ἀλλὰ τὸν πυρῆνα καταλείπει ψυχρὸν καὶ ἀαισθητὸν. Ἐνταῦθα δὲν πρόκειται περὶ ἐξωτερικῶν ἀπλῶς στολισμῶν καὶ χρωματισμῶν τοῦ σώματος, ἔσθθεν δὲ ρυπαροῦ καὶ δυσώδους. Τοιοῦτο φῶς, τοιαύτη θερμότης, τοιοῦτοι κόσμοι ἐξωτερικοὶ ὑπάρχουσι ἄφθονοι ἐν τῇ ποικίλῃ τῆς κοινωνίας ἡμῶν ἀγορᾷ προσερχόμενοι ἐκ διαφορῶν μερῶν τῆς Εὐρώπης. Ἐνταῦθα ζητεῖται ἐθνικῆς παιδείας καὶ ἐπιστήμης τοιοῦτο φῶς καὶ τοιαύτη θερμότης, ἥτις τὸν ἔσω ἀνθρώπον θερμαίνει καὶ διαφωτίζει, ἥτις τὸ ἦθος τοῦ ἀνθρώπου ἐξευγενίζει, ἥτις ἐπὶ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀμέσως ἐπιδραῖ, ἥτις δὲν πλάσσει ἐψιμμιθυωμένους ἀνθρώπους, ἀλλὰ μάλλον δημιουργεῖ καὶ παράγει ἄνδρας καλοὺς καὶ καλοῦς, οἵτινες αὐτοὶ ἀφ' ἑαυτῶν τὰ δέοντα πράττουσιν.

Εἶναι ἀληθές, Κύριοι, ὅτι ἐπὶ τῆς νεωτέρας ἡμῶν γενεᾶς ἡ σύστασις καὶ ὁ πλασιασμός τῶν Σχολείων ἀναντιρρήτως διέδωκεν εἰς τὸ ἡμέτερον γένος πλεῖστα ὄσα τῶν ἀγαθῶν τῆς παιδείας. Καὶ δὴ ἡ διανοία ἐστὶν εἰς τὸ ἄκρον ἀνεπτυγμένη, ὁ κύ-

κλος τῶν διδασκωμένων μαθημάτων εὐρύτατος, αἱ ἐπιστῆμαι ἐπὶ πολὺ ὑποδιηρημένοι, τὰ μέσα τῆς διδασκαλίας ἀφρονότερα, τὰ συγγράμματα καὶ βιβλία πλείωτερα, ἡ διδακτικὴ μέθοδος πολὺ καλλιτέρας, ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ σχολεῖα φοιτῶντων παίδων, ἐφήθων, κούρων καὶ ἀδμήτων παρθένων σημεῖρα αὐξάνει. Καθηγεται καὶ διδάσκαλοι πανταχοῦ εἰσι πρόχειροι, εἰδήμονες τῆς λαοσώου τοῦ Ἀσκληπιοῦ τέχνης οὐκ εὐάριθμοι, τῆς Θέμιδος λειτουργοὶ ὑπερπλεονάζουσι, Διάκονοι τῆς τοῦ Χριστοῦ ἐκκλησίας καὶ τῶν Μουσῶν θιασῶται πλείους ἴσως τοῦ δέοντος. Ἄλλ' ἢ ἐκ τῆς φιλομαθείας ταύτης εἰς τὸ ἔθνος μεταδοθεῖσα μέχρι τοῦδε Παιδεία, γενικῶς ἐξεταζομένη, ἐστὶ κατ' ἐπιφάνειαν μᾶλλον ἢ κατὰ βάθος. Ἡ δὲ παρ' ἡμῖν ἐν γένει ἐκπαίδευσις κατὰ τὴν ἡμετέραν, ὡς πάντες γινώσκετε, πέραν τοῦ προσηκόντος μέτρου εἰς θεωρίας καὶ λόγους, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν μόνον τῆς διανοίας· διότι ἡ νεολαία ὡς ἐπὶ πλείστον καταναλίσκεται εἰς ἀπόκτησιν γνώσεων χρησίμων μόνον πρὸς πορισμὸν τῶν τοῦ βίου, τῆς συγχρόνου ἠθικῆς αὐτῆς διαπλάσεως εἰς οὐδὲν λογιζομένης! Καὶ ὅταν ἡ παιδεία, ἡ ἐπιστήμη χωρίζεται τοῦ ἤθους, ἐστὶ πανουργία καὶ οὐ παιδεία.

Ἐκ τῆς μονομεροῦς δὲ ταύτης ἐξ ἀντικειμένου παιδείας προήλθε καὶ παρ' ἡμῖν ἡ ἀγνωστὸς τοῖς ἀρχαίοις ἀρχὴ τῆς συγκεκριμένης ἀφελιμότητος, ἔνεκα τῆς ὁποίας ἡ παιδεία, ἡ ἐπιστήμη, ἀποβαλοῦσα πᾶσαν ὑψηλοτέραν σημασίαν καὶ ἔννοιαν κατέστη οὐχὶ σκοπὸς, ἀλλὰ μέσον. Καὶ ὅταν ἡ παιδεία ἦτε θύραθεν καὶ ἡ ἱερά, ἀπὸ τῆς ὑψηλῆς περιωπῆς, ὡς σκοποῦ, κατακυλισθῆ εἰς τῆς ὕλης τὸν βόρβορον καὶ θεωρηθῆ ὡς ἀπλοῦν ἐπιτήδευμα, μέσον κέρδους καὶ πορισμοῦ, οὐδὲν μέγα καὶ εὐγενὲς ἐκ ταύτης ἐλπίζεται. Διότι ἐξ αὐτῆς τότε λείπει ὁ εὐγενὲς ἐνθουσιασμὸς ἐκεῖνος, ὁ ζωοποιῶν τὴν ὕλην, ὁ ἐξάπτων καὶ ἀναφλέγων τὸ αἶσθημα. Ἡ ἐπιστήμη εἶναι πρῶτον τῆς ἐμφύτου τάσεως τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὸ ἀληθές αὐτὸ καθ' αὐτὸ, εἶναι πρῶτον μᾶλλον ἀ-

νάγκης τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος, τοῦ ἀφ' οὗ ἐκείνου πόθου τῆς ψυχῆς πρὸς τὸ ἐν καὶ αἰώνιον. Εἰς τοῦτο δὲ δὲν ὠδήγησε τὸν ἀνθρώπον ἡ ἰδέα σχετικῆς τινος ὠφελείας, ἀλλ' ὁ οὐράνιος ἐν τῷ ἀνθρώπῳ σπινθήρ, οὐχὶ ἡ ἐπίτευξις ἐπιγείου σκοποῦ, ἀλλ' ἡ ἐν αὐτῷ ἐμφυτευθεῖσα ἰδέα τοῦ θεοῦ. Ἄρα ἡ ἐπιστήμη, ἵνα ἦται ἀξία τοῦ ὄνοματός τούτου, ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, καὶ ἀπαιτεῖ ἀγνὸν ἔρωτα τῆς ἀληθείας, εἰλικρινεῖαν καὶ χρηστότητα ἀποκλείουσαν πᾶσαν ἐγωϊστικὴν καὶ πλαγιαν τάσιν ἐν τῇ ἐρεύνη.

Ὅθεν ἄνευ τῆς ἀγωγῆς, ἧτοι ἄνευ τῆς διαρρυθμώσεως τῆς καρδίας, ἡ διδασκαλία μόνη καὶ μάθησις, ἧτοι ἡ διανοητικὴ μόνη ἀνάπτυξις, οὐδοπωρεῖ τὸν ἀνθρώπον. Ὅσα δὴ ποτε γνώσεις καὶ ἄν συνεισώρευση ὁ ἀνθρώπος, εἴαν δὴ ποτε στυλπνότητα καὶ ἄν δώσῃ εἰς ἑαυτὸν καὶ τοῦ; ἄλλους, ἄνευ θρησκευτικῆς κρηπίδος, ἄνευ Θεοῦ ἐπιγνώσεως, ἄνευ εὐσεβείας, ἐπιχρωσῶν μὲν τις καὶ φάσμα φωτισμοῦ δύνανται νὰ ὑπάρξῃ, ἀληθῆς ὅμως φωτισμὸς καὶ ἀνάπτυξις ζωτικῆ οὐδέποτε. Καὶ ὅστις πειράται νὰ καταστήσῃ τὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς διδασκαλίας πολυμαθέστερον, ὀλιγωρεῖ δὲ καὶ παραβλέπει τὴν βούλησιν αὐτοῦ, τὴν καρδίαν, ὁ τοιοῦτος ἐπιλανθάνεται τοῦ μεγίστου καὶ σπουδαιοτάτου ἔργου, καὶ αἰσθάνεται ἐπὶ τέλους ὅτι φροῦδοι ὑπῆρξαν κοινωνικῶς πάντες οἱ πόνοι αὐτοῦ καὶ ἀγῶνες. Κατὰ ταῦτα λοιπὸν πεπαιδευμένος εἶναι καὶ λέγεται οὐχὶ ὁ πολυμαθὴς ἀπλῶς καὶ πολυίδρις· διότι μετὰ τῆς πολυμαθείας δύνανται νὰ συνυπάρξῃ μέγιστος βαθμὸς μοχθηρίας, βαναυσότητος καὶ κακίας, ἀλλὰ τὸναντίον ἐκεῖνος, οὐτινος πᾶσαι τῆς ψυχῆς αἱ δυνάμεις ἦτε διάνοια, καὶ ἡ βούλησις, καὶ ἡ αἴσθησις ἐν ἀρμονίᾳ διάκεινται καὶ ἐνότητι πρὸς ἀλήθειαν ἐν παντὶ ὀρεγόμεναι καὶ ποθεῦσαι τὸ ἀληθές, τὸ ἀγαθόν, τὸ καλόν.

Δὲν ἀνοῦμαι, Κύριοι, ὅτι καὶ παρ' ἡμῖν ὑπάρχουσιν ἄνδρες ἀληθῶς πεπαιδευμένοι κατὰ τὴν κυρίαν τῆς λέξεως σημασίαν, ἄνδρες, ἐφ' οἷς σεμνύνεται ἡ πατρίς μας, καὶ

καυχᾶται δικαίως· ἀλλ' οἱ τοιοῦτοί εἰσιν ὀλίγιστοι δυστυχῶς, καὶ οὗτοι πάλιν μόλις ἀναφαίνονται ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατούσης ἠθικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ θυέλλης! ὁ δὲ αἰὼν προσφέρει αὐτοῖς, ὡς τὸ πλείστον, ἀρετὴ τοῦ μάττα χολῆν καὶ εἰς τὴν δίψαν ὄξος!

Εἶναι δὲ ἀληθές ὅτι ἐν τῷ βίῳ ἐκάστου ἔθνους κατ' ἀνάγκην λαμβάνουσι χώραν ἐποχαί, καθ' ἃς ἰσχύουσι μᾶλλον τὰ ἀπατηλὰ φαινόμενα ἢ τὰ πράγματα, μέχρις οὗ πληθυσθῆ ἡ γυνῶσις καὶ φωτισθῶσι πολλοί, μέχρις οὗ διδασχῶσιν οἱ ἄνθρωποι νὰ διακρίνωσι τὴν ἀλήθειαν ἀπὸ τῆς ἀπάτης. Ἄλλ' ὅπως δυστυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ ἀπόλλυται πολῦτιμος χρόνος! καὶ ὅποιε κοιναὶ συμφοραὶ καὶ ἀτομικὰ δυστυχῆματα ἀνοίγουσιν ἐπὶ τέλους τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν παθόντων!

Ἐκ τούτων ὅμως προέρχεται τὸ ἐρώτημα, ἀφοῦ « ἡ σοφία χεῖρω μὲν ποιεῖ οὐδένα, βελτίους δὲ πολλοὺς », οἱ δὲ σοφοὶ κατὰ Πίνδαρον καὶ τὰν Θεόδοστον δύναμιν φέρουσι κάλλιον, διατί παρὰ τοῖς πλείστοις Κληρικοῖς, Διδασκάλοις, Ἰατροῖς, Δικηγόροις καὶ ἐν γένει παρὰ τοῖς λεγομένοις πεπαιδευμένοις συμβαίνει τὸ ἐναντίον; Διατί παρ' αὐτοῖς ἡ αἰδῶς καὶ ἡ μετὰ λόγου ὑπακοή, ἅπερ εἰσὶ τὰ γνωρίσματα καὶ αἱ ἀπαιτήσεις τῆς ἀληθοῦς παιδείας σχεδὸν ἐξέλιπον ἤδη, ἡ δὲ τάξις καὶ ἡ ἀκρίβεια κατέστη ἀγνωστὸς; Διατί τὴν πρὸς ἀλλήλους πίστιν αὐτῶν καὶ τὴν χριστιανικὴν ἀγάπην ἀντικατέστησε φθόνος, μνησικακία καὶ ἄλλα πάθη, τὴν δὲ εὐσεβείαν, τὴν πασῶν τῶν ἀρετῶν ἡγεμόνα, διεδέξατο ὕβρις, μυκτηρισμὸς, σοφιστεία, καὶ ἡ παραμαρτοῦσα αὐταῖς κακία; Καὶ διατί οὗτοι, ὡς ἐπὶ πλείστον, ποιοῦνται πρὸς ἀλλήλους τὰς στάσεις οὐχὶ ὀπότεροι ὀφθήσονται ἀγαθόν τι τῇ πατρίδι ποιήσαντες, ἀλλ' ὀπότεροι τοὺς ἑτέρους ἀπολέσαντες αὐτοὶ τῶν λοιπῶν ἀρχουσιν; Μὴ δὲν ὑπάρχουσι παραγγέλματα τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς; μὴ παραδειγμάτων ὑπάρχει στέρσις τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῆς;

Βεβαίως οὐδεὶς ἄλλος, Κύριοι, παρὰ τοὺς

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ Γ')

ἡμετέρους Προγόνους κατέλιπεν ἡμῖν σωφώτερα παραγγέλματα περὶ τῆς μεγίστης ἐπὶ τοῦ ἤθους ἐπιρροῆς τῆς καλῆς ἢ κακῆς ἀγωγῆς· οὐδὲν δ' ἄλλο ἔθνος περιέγραψεν ὑψηλότερον τοῦ ἑλληνικοῦ τὸ αἶσθημα τῆς φιλίας, ὅπερ ἀποδεικνύει παντὸς ἄλλου τρανότερον τὴν εὐγένειαν τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἔθνους· διότι εἰς ἀγενεῖς ψυχὰς οὐδέποτε βίπτει τὰς βίβλας αὐτῆς ἡ φιλία, καὶ οὐδεμία ἄλλη θρησκεία παρὰ τὴν ἡμετέραν, τὴν θεῖαν θρησκείαν, ζωγραφίζει καλλίτερον τὰ ἀγαθὰ τῆς σοφίας, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ πνεύματος λέγουσα « ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραύτης, ἐγκράτεια. » Ἄλλὰ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐγράφησαν ἴσως, ἵνα ἀναγινώσκονται μόνον ἢ νὰ φυλάττωνται ἐν Μουσεῖοις ἐν εἶδει ἀρχαιοτήτων!

Διατί λοιπὸν ἐν τῇ πράξει ὀλιγοῦται τὸ μέγα καὶ σπουδαιότατον τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς ἀντικείμενον παρὰ τῶν ὀρισμένων Ἀρχῶν, παρὰ τῶν ἀρμοδίων προσώπων; Μὴ νεκρικὴ σιγὴ κατέλαβε πάντας καὶ διὰ τοῦτο τὴν σήμερον τὰ χρηστὰ ἤθη δὲν συμβαδίζουσι τῇ διανοητικῇ ἀναπτύξει τῆς νεολαίας; Οὐχὶ ἀπεναντίου μάλιστα πολλοῦ συνιστᾶται καὶ πολλάκις διδάσκεται ἀπὸ τε τοῦ Ἀμβωνος καὶ ἐν τοῖς Σχολείοις, ὡς καὶ κατ' οἶκον, ἡ ἠθικὴ ἀγωγή καὶ ἡ θρησκευτικὴ τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξις. Ναι, πάντοτε καθοδηγοῦνται εἰς τὸ καλὸν ὁ λαὸς καὶ οἱ νέοι διὰ τῆς « ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου διδασκαλίας. » Πάντες καθόλου εἰσὶ φίλοι τῆς ἠθικῆς, καὶ πάντες ὑψοῦσι φωνὴν ὑπὲρ τῆς ὀρθῆς ἀγωγῆς· πλὴν ὀλίγιστοι δυστυχῶς ἐνεργοῦσιν εἰλικρινῶς καὶ εὐσυνειδήτως!

Δὲν ἀρκεῖ μόνον, Κύριοι, νὰ ἀκούσῃ ὁ παῖς καὶ νὰ μάθῃ τὰ σοφὰ παραγγέλματα τῶν ἀρχαίων Προγόνων καὶ τῆς θεῆς θρησκείας παρὰ τῶν Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, τοῦ Σχολείου καὶ τῆς οἰκίας, ἀλλ' ὀφείλει καὶ νὰ πιστεύσῃ αὐτὰ καὶ συγχρόνως νὰ πράττῃ αὐτὰ μετὰ προθυμίας. Ἄλλ' ἡ ἠθικὴ καὶ ἡ εἰς Θεὸν πίστις δὲν διδάσκει-

ται μόνον, ἀλλ' ἐμποιεῖται. «Ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν» ἐμποιεῖ δὲ αὐτὴν οὐχὶ ὁ κενὸς λόγος, ἀλλὰ τὸ καλὸν παράδειγμα τοῦ διδάσκοντος, τοῦ ἱερέως, τοῦ ἄρχοντος, τοῦ ἡγουμένου, τῶν γονέων, καὶ παντὸς ἐν γένει προκαθημένου καὶ προσετώτου. Ἀπαιτεῖται ἄρα μεγίστη προσοχὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν προσώπων, οἵτινες μέλλουσι νὰ ἀναλάβωσι τὴν μόρφωσιν τῆς κοινωνίας. Ἀπαιτεῖται, ἵνα πάντες οἱ ποδηγῆται τοῦ ἔθνους μὴ ἦναι μόνον λόγων ῥητῆρες, ἀλλὰ καὶ ἔργων πρακτῆρες. Ἐν ἄλλαις λέξεσιν ἀπαιτεῖται, ἵνα οἱ Κληρικοί καὶ οἱ Διδάσκαλοι, οἱ ἄρχοντες καὶ οἱ ἐν τέλει, ἀληθεῖς ὡς πεπαιδευμένοι. Διότι οὐχὶ ἀφηρημέναι ἰδέαι καὶ γνώσεις ποικίλαι, ἀλλὰ πράξεις καὶ ἔργα ἐστὶν ὁ τελευταῖος σκοπὸς καὶ ὁ λόγος τῆς ἡμετέρας ὑπάρξεως. Τούτου ἕνεκα ἡ μόρφωσις τοῦ γνησίου ἠθικοῦ χαρακτήρος εἶναι τὸ μέγιστον πρόβλημα τοῦ ἐπὶ γῆς ἀνθρωπίνου βίου καὶ ὁ ὑπέρτατος σκοπὸς τῆς ἀληθοῦς ἐπιστήμης.

Ἐμπνέωμεν λοιπὸν εἰς τὰς τρυφερὰς καρδίας τῆς νεολαίας διὰ τοῦ καλοῦ ἡμῶν παραδείγματος τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ, τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν πατρίδα, τὸ σέβας πρὸς τὴν δικαιοσύνην, τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ καλὸν καὶ ἐπὶ πᾶσι τὸ ἅγιον καὶ ἱερὸν τοῦ καθήκοντος αἶσθημα, ἄνευ τῶν ὁποίων οὐδὲν οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἐγένετο ἄξιον λόγου, οὐδὲ εἰς τὸν αἰῶνα γενήσεται. Μορφώσωμεν ἐκ τῆς θαλλούσης νεότητος ἠθικοὺς τῆς κοινωνίας ἡμῶν ἀναμορφωτάς, καὶ θεωρώμεν ὡς οὐσιώδη καὶ μεγάλα ὅ,τι σήμερον κακῆ μοίρᾳ θεωροῦμεν ὡς μικρὰ καὶ εὐτελῆ, καὶ κρίνωμεν ὡς ὄντως οὐτιδανὰ καὶ ἀνάξια ὅ,τι νῦν πλανῶντες καὶ πλανώμενοι ὑπολαμβάνομεν ὡς ἄξια λόγου καὶ περισπούδαστα. Ναί, Κύριοι, αἱ ὑποχρεώσεις ἡμῶν καὶ αἱ εὐθυναὶ εἰσὶ νὰ διαφωτίσωμεν ἅπασαν τὴν φυλὴν ἡμῶν διὰ τοῦ ἀπαυγάζοντος ἀσβέστου πυρσοῦ τῆς ἱερέας, τῆς ἐλληνικῆς παιδείας, καὶ δι' αὐτῆς νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὴν ὑπεροχὴν ἡμῶν, ἵνα μηδὲν ἄλλο τῶν ἑσῶν ἐ-

θῶν δυνθῆ ποτε αὐτὴν πρὸς ἡμᾶς νὰ διαφιλονεικῆσθαι.

Ταῦτα, Κύριοι, οἱ Λογάδες τοῦ ἔθνους ἔχοντες ὑπ' ὄψει ταῦτα ὀφείλουσι νὰ πράττωσι γινόμενοι αὐτοὶ καλὸν παράδειγμα εἰς τοὺς ἄλλους· διότι εὐθύνονται ἐνώπιον τοῦ Ἑλληνικοῦ γένους, οὗτινος τὰ πνευματικὰ ἐκπροσωποῦσι συμφέροντα· εὐθύνονται ἐνώπιον τῆς κοινῆς γνώμης τῶν σοφῶν τῆς Εὐρώπης, οἵτινες παρ' αὐτῶν προσδοκῶσι νὰ ἴδωσι τὴν ἀνάπλασιν τῆς Ἀνατολῆς· εὐθύνονται ἀπέναντι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δι' ὧν καὶ δι' οὓς εἰσὶν ἐκείνων ἀπόγονοι ἔχοντες μέγα τὸ παρεῖθόν καὶ ἔτι μείζον τὸ μέλλον. Διὰ τῆς ἐρθῆς ἀγωγῆς λοιπὸν καὶ τῆς εὐμεθοῦς διδασκαλίας θέλει ἐπιτευχθῆ ὁ σκοπὸς τῆς διὰ πολλῶν ἰδρώτων καὶ ἀναρίθμων ἀγῶνων συντηρήσεως τῶν ἡμετέρων Σχολείων. Διὰ τῆς ἠθικῆς ὁμοῦ καὶ διανοητικῆς ἀναπτύξεως θέλουσιν ἀνταμειφθῆ προσηκόντως αἱ μεγάλαι δαπάναι τῶν Φιλομορῶν, καὶ αἱ ἐπίπονοι ἐργασίαι τῶν ἀφιλοκερδέστατα ἐργαζομένων ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ ἔθνους. Διὰ τῆς θρησκευτικῆς διαπλάσεως καὶ πρὸ πάντων διὰ τοῦ καλοῦ παραδείγματος θέλει ἐκπληρωθῆ ὁ προορισμὸς ἡμῶν ὡς χριστιανῶν Ὁρθοδόξων, καὶ διὰ τῆς ἀληθοῦς ταύτης παιδείας θέλει κατορθωθῆ ποτε σὺν Θεῷ ὁ πόθος ἡμῶν ὡς Ἑλλήνων. Ναί, Κύριοι, ὁ προορισμὸς ἡμῶν εἶναι ὑψηλός, ἱερός, εἶναι μέγας· δυνατὸν νὰ ἀναβληθῆ ἐπ' ὀλίγον ἡ πραγμάτωσις τούτου, νὰ ἀναίρεθῆ ὅμως οὐδέποτε. «Ἡ γὰρ μέλλησις οὐκ ἐστὶν ἀναίρεσις.» Κατὰ τῆς ἀποφάσεως ταύτης οὔτε στρατοὶ ποτε κατισχύσουσιν, οὔτε στόλοι, οὐδὲ νηρόβηκται. Κατὰ τοῦ προορισμοῦ ἡμῶν τούτου ἀνθρωπίνῃ δυνάμει μόνῃ θέλει ἰσχύσει τοσοῦτον, ὅσον ἔδυνθη ποτὲ ὁ Ξέρξης νὰ ἐμποδίσῃ τὸν ῥοῦν τοῦ Ἑλλησπόντου διὰ τῶν μωρῶν μαστιγώσεων του. . . .

Πρὸς ὑμᾶς ἤδη ἀποτεινόμενος, προσφιλεῖς μαθηταί, δὲν δύναμαι ἢ νὰ συγχαρῶ ἐκ καρδίας τοῖς ἐξ ὑμῶν ἀριστεύουσιν. Εἰς αὐτοὺς δίδονται σήμερον τὰ ὀριζόμενα βραβεῖα ὡς ἀρραβῶνες τοῦ μέλλοντος μᾶλλον ἢ ὡς

ἀμοιβῆ τοῦ παρελθόντος. Ἄλλων ἀριστείων δὲν θὰ ἀξιώθωσι πάλιν, ἐὰν καὶ ἐν τῷ μέλλοντι μὴ φανῶν ὑπέρτεροι καὶ καρτερικότεροι τῶν πολλῶν· διότι πάντες μὲν τρέχουσιν, εἰς δὲ λαμβάνει τὸ βραβεῖον. Οἱ τυχόντες βραβείων ἢ προβιβασμοῦ μόνον βεβαίως σήμερον χαίρουσιν, ἴσως δὲ ἴσως καὶ μέγα φρονοῦσιν, ἐφ' οἷς ἤδη ἔπραξαν. Μὴ λησμονήσητε ὅμως πάντες ὅτι ἡ πρόωμος ἐπιτυχία χορηγεῖ εἰς τοὺς νέους τὴν πρώτην καλὴν ὄψιν καὶ οὐδὲν πλέον· ὅτι ἡ γενεὰ τῶν καθεστηκότων ἀνθρώπων ἐτιμᾶ μόνον τὴν ἐπιμονὴν καὶ τὴν καρτερίαν τῶν νέων καὶ οὐχὶ τὴν μεγάλην αὐτῶν παιδείαν. Ὅτι οἱ πλείστοι τῶν δυστυχισάντων ἐν ἡλικίᾳ ὀρίμῳ εἶχον ἐμπνεύσει χρηστοτάτας ἐλπίδας ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν νεότητι, καὶ ὅτι οἱ ἐν τῷ σχολείῳ φανεροὶ ἐλίθιοι ὑπερέβησαν ὕστερον τὰς προσδοκίας τῶν φίλων διὰ μόνης τῆς σιδηρᾶς αὐτῶν θελήσεως. Προέτι δὲ πρέπει καλῶς νὰ γνωρίζητε ὅτι ἡ ταχύτης καὶ ἡ ὀξύτης τῆς διανοίας δὲν εἶναι ὁ πρώτιστος ὅρος τῆς ἐπιτυχίας τοῦ μέλλοντος σταδίου. Ἡ εὐφυΐα ἐστὶν ἡ ἀκμὴ τῆς μαχαίρας· διὰ τῆς ἀκμῆς δὲ ἡ μάχαιρα εὐκόλως εἰσδύεται. Ἄλλ' ἐὰν αὕτη βεθέως εἰσδύεται ἢ μὴ, τοῦτο ἐξήρτηται οὐ μόνον ἐκ τῆς ὀξύτητος τῆς κοπίδος, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς πρὸς τοῦτο ἀναλισκομένης δυνάμεως. Ἐγκύψατε λοιπὸν πάσαις δυνάμεσιν εἰς τὸ ν' ἀναπτύξητε τὴν διάνοιάν σας, καὶ νὰ διαπλάσητε τὴν καρδίαν σας διὰ τῆς ἱερέας καὶ ἐρθῆς παιδείας ἔχοντες ὑπ' ὄψει πάντοτε τὸ καλὸν παράδειγμα τῶν τροφῶν, τῶν καλῶν διδασκάλων σας, καὶ οὕτω θέλετε δρέψαι βραδίως καὶ ἐν ἀνέσει ἐν κειρῷ τῷ εὐθέτῳ τοὺς καρπούς τῶν πρότερον κόπων σας, καὶ θέλετε ζῆ ἐν τῷ μέλλοντι ἐκ τοῦ κεφαλαίου, ὃ συνελέξατε διὰ τῆς πρώτου φιλοπονίας σας.

Ἄλλὰ καὶ ὑμῖν συγχαίρω ἐκ μέσης καρδίας, φίλοι καὶ ἀδελφοὶ μαθηταί μου, ὅτι ἀπολύσατε σήμερον τοῦτο τοῦ Γυμνασίου, γεαῖται ὀπρηῖται καὶ κοῦροι προσηθῆται, συγχαίρω ὑμῖν ἔτι ὅτι οἱ μὲν μεταβαίνετε ἤδη εἰς τὴν λαμπροτάτην πόλειον πασῶν, ὅ-

πῶσας ὁ Ζεὺς ἀναγαίρει, εἰς τὴν περιφανῆ τῶν Μουσῶν θεράτταιραν, τὰς κλεινὰς, λέγω, τὰς λιπαρὰς καὶ ἰσοτεγάρους Ἀθήνας, ἵνα ἐπεκτείνητε τὰς σπουδὰς σας, ἵνα ἀυξήσητε τὰς γνώσεις ὑμῶν· οἱ δὲ ὅτι τρέπεσθε πρὸς τὴν ἐργάνην Ἀθηνῶν, εἰς τὸν πρακτικὸν βίον, ἵνα βοηθήσητε τοὺς γονεῖς σας, ἵνα παρ' αὐτοῖς ἐγκαίρως ἐγκαταστήτε. Βεβαίως ὑπερχαίρετε πάντες ὅτι ἤξιώθητε ἤδη νὰ ἀπολυθῆτε ἐντεῦθεν, καὶ καλῶς ποιεῖτε. «Χαίρετε χαρὰν ἀνεκλάλητον, καὶ τὴν χαρὰν ὑμῶν ταύτην οὐδεὶς αἴρει ἀφ' ὑμῶν.» Μὴ νομίσητε ὅμως ὅτι τοιοῦτοι ὄντες, τοσαῦτα καὶ τῆλικαῦτα μαθήματα διδασχθέντες καὶ ἐπομένως τελειόφοιτοι τοῦ Γυμνασίου γενόμενοι, ἐστὲ ἐγκρατεῖς πλέον φιλόλογοι, ἐντελῶς ἐπιστήμονες· οὐχὶ, πρὸς Θεοῦ, ἵνα μὴ θεωρήσητε δοκησίσοφοι παρὰ πάντων· διότι τότε τὰ ἐν χρεῖσι Πανεπιστήμια ἤθελον εἶσθαι περιττὰ, ἡ δὲ ἰσόβιος σπουδῆ τῶν ἐπιστημῶν ἀκατάληπτος μωρία. Ἐν τοῖς Γυμνασίοις ἡ διδασκαλία τῶν μαθημάτων γίνεται ἐγκυκλοπαιδικῶς καὶ εἶναι ὡς οἷόν τε στοιχειώδης, ὃ δὲ ἐν αὐταῖς σπουδαστῆς μόνον τὴν κλεῖδα δύναται ν' ἀποκτήσῃ, δι' ἧς ἡ πύλη τῶν μεγάρων τῆς ἐπιστήμης ἀνοίγεται. Ὅθεν μὴ ματαιοφρονῆτε, ὡς περ οἱ μὴ εἰδότες καὶ οἱ ὀνομαζόμενοι ἐπιπόλαιοι· ἐκεῖνοι γὰρ ἐπὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῶν καυχῶνται. Ἄλλ' ἔστε πάντοτε μετρίφρονες, εὐγυεῖς καὶ φιλόπονοι, καὶ προχωρεῖτε πάντοτε πρὸς τὰ πρόσω ἔχοντες πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ ἀγνώθι σαυτόν.»

Ὅτι δὴ ποτε ὅμως καὶ ἀνιπράξητε, οἰονδή ποτε ἐπάγγελμα καὶ ἀν μετέλθητε, οἰονδή ποτε ἔργον καὶ ἀν ἀοπασθῆτε, τὸ μόνον συμφέρον τῆς ὑμετέρας παιδείας καὶ τὸ ὑμέτερον πρὸς τὴν κοινωνίαν καθῆκον ἀπαιτεῖ νὰ ἔχητε ἀνοικτὰ καὶ ἀνεπηρέαστα τὰ ὅργανα τοῦ σώματος ὑμῶν καὶ τῆς διανοίας, μέχρις οὗ σχηματίσητε πεποιθήσεις ἐπὶ τῆς ἀληθείας βασιζομένας. Διότι, φίλοι μου, ζῆτε ἐν ἐποχῇ ἐρεῦνης, ἀμφιβολιῶν, διανοητικῆς ταραχῆς, καὶ διανοητικῆς ἀκορίτης. Ζῆτε ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν οἱ μὲν στέργουσι τὰς ἀρχαιοπαραδότους ἐπιλήσεις τῶν

μεγίστων μυστηρίων τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου, οἱ δὲ ἐξαγριούνται καὶ ἀντιστρατεύονται κατ' ἐκείνων, καὶ ἄλλοι ἐπιχειροῦσι νὰ εἰσδύσωσιν, ἔνθα οὐδενὸς ἀνθρώπου διάνοια ἰσχύει νὰ εἰσχωρήσῃ. Τὴν κοινὴν ταύτην μοῖραν οὐδ' ὑμεῖς μαθηταὶ μου, θέλετε διαφύγει. Θὰ ἐπέλθῃ μάλιστα στιγμή, καθ' ἣν ὁ ὑμέτερος νοῦς βασανιζόμενος ὑπὸ μυρίων δισταγμῶν θέλει παραχθῆ, καὶ ὑμεῖς αὐτοὶ θέλετε ἀμφιβάλλει περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ὑμετέρας ὑπάρξεως.

Πλὴν μὴ φοβείσθε, Πατέρα ἔχομεν τὸν Θεόν, πρὸς ὃν ἅμα καταφεύγωμεν, οὔτε ἡ διάνοια δύναται νὰ παραχθῆ, οὔτε τὸ ζοφερώτατον σκότος ἰσχύει νὰ μᾶς καταλάβῃ. Ἡ θρησκεία δὲν ἐρείδεται ἐπὶ ἐπινοημάτων ἀνθρωπίνων, ἐπὶ φαντασιωδῶν βάσεων, ἀλλὰ εἶναι θετικωτάτη. Διὸ καὶ ἐρρέθη «Γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστός ὁ Κύριος.» Ὁ δὲ ὀρθὰ φρονῶν περὶ τῶν σχέσεων ἐαυτοῦ πρὸς τὸν Θεόν, αὐτὸς δύναται κάλλιστα νὰ ἐπιτελέσῃ καὶ τὰ πρὸς τὸν πλησίον καθήκοντα, καὶ τὰ πρὸς τὴν φίλην Πατρίδα . . .

Ὅπου δὴποτε δὲ καὶ ἂν πορευθῆτε, διατελεῖτε εὐγνωμονοῦντες τὸν Διευθυντὴν, τοὺς Ἐφόρους, τὴν Σχολὴν, τοὺς Προστάτας, τοὺς Γονεῖς σας καὶ Κηδεμόνας, ἐν πάσῃ δὲ εὐκαιρίᾳ πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἀγωνιζόμενοι μετὰ προθυμίας ὑπὲρ Πίστεως καὶ Πατρίδος. Μέννησθε δὲ εὐπροσύνως καὶ τῶν φίλων σας Διδασκάλων, οἵτινες μετὰ τῶν εἰρημένων συνήγησαν, ὅσον ἠδύνατο, εἰς τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθικὴν ὑμῶν ἀνάπτυξιν. Εἶθε Κύριος ὁ Θεὸς διαφυλάττοι τὴν ζωὴν ὑμῶν καὶ ὑγείαν, ὡς κέρην ὀφθαλμοῦ, ἐπιδαψιλεύων ὑμῖν πάντα τὰ ἀγαθὰ! Εἶθε νὰ ἀποθῆτε, ὡς ἅπαντες προσδοκῶμεν, δόξα μὲν τοῦ Πλάστου, παραμυθία δὲ τῶν Γονέων, καὶ ὠφέλιμοι τῇ Πατρίδι! Γένοιτο!

ΑΙ ΕΝ ΤΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΑΣΙΑ ΚΤΗΣΕΙΣ ΤΗΣ ΡΩΣΣΙΑΣ.

(Συνέχεια καὶ τέλος).

Οἱ λαοὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας ἀνήκουσιν εἰς δύο φυλάς. Ἡ μὲν πρώτη, καλουμένη κοινῶς *τουρανική*, περιλαμβάνει τοὺς Κιργίσιους, τοὺς Βουρούτους, τοὺς Τουρκομένους, τοὺς Κουραμά καὶ τοὺς Οὐσβέικους, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ *ἰνδοπερσική*, συνίσταται ἐκ τῶν Τατζίκων καὶ τῶν Σαρτῶν. Κατὰ τὰ λεγόμενα τῶν Ῥώσσων σοφῶν, ἡ τελευταία αὐτὴ εἶναι κλάδος τῆς σλαυϊκῆς οἰκογενείας· κατεκτήθη δὲ καὶ ὑπετάχθη ὑπὸ τῶν Τουρανίων, ἰδίως ὑπὸ τῶν Οὐσβέικων, καὶ εἶναι συγκεντρωμένη εἰς τὰ λεκανοπέδια τοῦ Ἰαξάρτου, τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ζαραφσιάν. Ἡ τουρανικὴ φυλὴ κατοικεῖ ἐν μέρει τὰς κοιλάδας τοῦ Σιρ-Δαριὰ καὶ τῶν ὀμόρρων αὐτοῦ, ὡς καὶ τὰς στέππας τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας· εἶναι δὲ νομαδικὴ καὶ φιλοπόλεμος, ἥτοι τὸ ἐναντίον τῆς ἰνδοπερσικῆς φυλῆς.

Ὁ πληθυσμὸς τῆς κεντρικῆς Ἀσίας ἀνέρχεται εἰς 4,766,006 ψυχὰς, ὧν 1,852,490 οἰκοῦσι τὰς βορείους ἐπαρχίας καὶ τὴν Κασπίαν καὶ 2,913,516 τὸ Τουρκεστάν. Ὁ πληθυσμὸς τῶν Ῥώσσιων κτήσεων εἶναι λίαν ἀραιὸς, διότι μόλις 55 κάτοικοι οἰκοῦσι κατὰ τετραγωνικὴν μίλλιον· πολλὰ μάλιστα μέρη εἰσὶν ἔρημα, τὰ δὲ καλῶς οἰκούμενα εἰσὶ τὰ παρόχθια καὶ κυρίως αἱ ἐπαρχίαι τοῦ Τουρκεστάν, ἐν αἷς οἰκοῦσι Κιργίσιοι καὶ Τουρκομένοι, λαοὶ νομαδικοὶ, ἀποκλειστικῶς ἀσχολούμενοι εἰς τὴν κτηνοτροφίαν· μόνιμοι δὲ κάτοικοι εὐρηνται εἰς τὰς ἐπαρχίας Φεργάν καὶ Κούλτσας, τὸ διαιμέρισμα τοῦ Ζαραφσιάν καὶ τὰ μεσημβρινὰ διαμερίσματα τῆς ἐπαρχίας Σιρ-Δαριὰ (Κουραμίνσκ, Τασκένδ, Τζιζάν καὶ Χοτζέντ.) Εἰς τὴν Σημερτσιε ἐπὶ 550,000 κατοίκων 500,000 ἢ 90 ἐπὶ τοῖς ἑκατὸν εἰσὶ νομάδες, κυρίως Κιργίσιοι καὶ Τουρκομένοι.

Οἱ Κιργίσιοι ἀγαπῶσι τὸν πλάνητα βί-

ον. Οἰκοῦντες (σχεδὸν δύο καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια) ἐπὶ ἀπείρου ἐκτάσεως ἐκτεινομένης ἀπὸ τῶν ὀρέων μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Οὐράλ (α) καὶ ἀπὸ τῶν ἀρκτικῶν μεθορίων τῆς Ἀσίας (Σιβηρίας καὶ Ὀρεμβούργου) μέχρι τοῦ Οὐστ Οὐστ, τῆς Χίβας, τῆς Ζαραφσιάν, τῆς ἀλύσου τοῦ Καραταῦ καὶ τῶν ὀρέων Ἀλεξάνδρου, εἰσὶν ὑποχρεωμένοι εἰς ἀέναντον κίνησιν, διότι ἡ ὑπαρξίς τῶν ἐξερτάται ὅλως ἀπὸ τὰ ἐκ καμήλων, ἵππων, βοῶν, αἰγῶν καὶ προβάτων ποιμνία τῶν. Ἀλλὰ καὶ ἄλλα αἷτια συντελοῦσιν εἰς τὴν μεταιάστευσιν ταύτην. Κατὰ τὸν χειμῶνα συγκεντρῶνται εἰς τὰ μέρη τὰ παρέοντα πλουσίαν νομὴν καὶ καύσιμον ὕλην· μεταναστεύουσι δὲ τὸ θέρος εἰς τὰ ὀρεινὰ καὶ συγκερασμένα μέρη (πρὸς τὸν ποταμὸν Τομπάλ, πρὸς τὸ Τρόιτκ καὶ πρὸς τὸ Πετροπαυλόφσκ) καὶ τὸν χειμῶνα εἰς κλίματα θερμότερα, ἥτοι τὴν ἐπαρχίαν Σιρ-Δαριὰ, τὰς ἔχθας τῆς Κασπίας καὶ τοῦ Ἀράλ καὶ τὰς μεγάλας ἐρήμους τῶν ἄμμων. Οἱ Κιργίσιοι οὗτοι καλοῦνται καὶ *Κιργίσιοι Κοζάκοι*, ἄλλη δὲ φυλὴ καλεῖται *Καρά Κιργίς* καὶ ὑπὸ τῶν Κινέζων *Βουράνται*. Μέχρι πρὸ μικροῦ διηροῦντο εἰς τέσσαρας ὀρδὰς, τὴν μικρὰν, τὴν μεγάλην, τὴν μεσαίαν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ἢ Μπουκεϊέρ· αἱ ὀρδαὶ δὲ αὐταὶ ὑποδιαιροῦνται εἰς γενεάς, φυλάς, οἰκογενεάς καὶ δῆμους, ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλας διακειμέναι· σήμερον ὅμως αἱ ὑποδιαιρέσεις αὐταὶ βαθμηδὸν ἐκλείπουσι, χάρις εἰς τὰ διοικητικὰ μέτρα τῆς Ῥώσσιου κυβερνήσεως.

Ἀπὸ τοῦ 1868 αἱ στέππαι τῶν Κιργισίων ἀποτελοῦσι τέσσαρας ἐπαρχίας, ὧν αἱ δύο (Οὐράλ καὶ Τουργάν) ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὸ κυβερνεῖον τοῦ Ὀρεμβούργου καὶ αἱ ἄλλαι (Ἀκμολίνσκ καὶ Σεμιπολατίνσκ) ἀπὸ τῆς δυτικῆς Σιβηρίας. Δυνάμει τοῦ περὶ

(α) Μεταξὺ τοῦ Οὐράλ καὶ τοῦ Βόλγα, ἥτοι ἐν τῷ κυβερνεῖῳ τοῦ Ἀστραχάν, ὑπάρχουσιν ὡσαύτως Κιργίσιοι τῆς μικρῆς ὀρδῆς καὶ ἄλλοι ἐν Σιβηρίᾳ πέραν τοῦ ποταμοῦ Ἰρτίς.

διοικήσεων νόμου, ἰσχύοντος καὶ εἰς ὄλον τὸ Τουρκεστάν, αἱ κιργίσιοι ἐπαρχίαι ὑπάγονται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν στρατιωτικῶν διοικητῶν. Αἱ ἐπαρχίαι διαίρουνται εἰς διαμερίσματα, ταῦτα δὲ ὑποδιαιροῦνται εἰς δῆμους καὶ εἰς ἀσάλας αἷτινες ἐν γένει περιέχουσι χιλίας ἕως δύο χιλιάδας *κιμπίτκας* (σκηνὰς) καὶ ἔχουσι τοὺς διοικητικοὺς ὑπαλλήλους τῶν, ὡς καὶ αἰάουλαι (100—200 σκηνὰς) οἱ ὑπάλληλοι δ' οὗτοι εἰσὶν ἐγγῶριοι, ἐλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τοὺς δικαστὰς (μπέκ) ἐκλέγει ὁ λαὸς ἐπὶ τριετίαν, πλὴν τὰ πολιτικὰ ἐγκλήματα καὶ τὰ κατὰ τῆς δημοσίου ἀσφαλείας δικάζονται ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν ἀρχῶν. Ἐκάστη σκηνὴ τελεῖ νόμον 34 [2 ἀργυρῶν ρουβλίων.

Ὁ αὐτὸς ὄργανισμὸς ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς Κιργίσιους τοῦ Τουρκεστάν καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν οἱ νομάδες οὗτοι ἀπέδειξαν τὴν δυσἀρεσκείαν τῶν, ἀλλ' ἀκολούθως ὤφειλον νὰ κλίνωσι τὸν ἀσχήνα, ἀφοῦ μάλιστα ὁ ὄργανισμὸς οὗτος πράγματι δὲν εἶναι ἀπεχθὴς καὶ δὲν κατήργησε τὴν διοικητικὴν αὐτονομίαν τῶν.

Οἱ Κιργίσιοι κατέχουσι δύο διαμερίσματα τῆς ἐπαρχίας Σιρ-Δαριὰ, τὰ τοῦ Καζαλίνσκ καὶ τοῦ Περόβσκ (τὸν χειμῶνα μεταβαίνουσιν εἰς τὰ ἀμμώδη μέρη τοῦ Καρά-Κοῦμ καὶ τοῦ Κιζιλ-Κοῦμ) καὶ τρία εἰς τὴν Σημερτσιε, τὸ Βερνοῦ, τὴν Σεργιούπολιν καὶ τὸ Κοπάλ· σχετικῶς δὲ πρὸς τοὺς μόνιμους κατοίκους καὶ τοὺς λοιποὺς νομάδας εἰσὶ πολυπληθέστατοι καὶ εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ Ἀουλιέ-Ἀτά καὶ Τοιμκέντ (Σιρ-Δαριὰ). Εἰς ὅλα τ' ἄλλα μέρη, ὡς καὶ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ Ζαραφσιάν, ἐλίγον διατρέβουσιν εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ χωρία, περὶ τῶν ὀπίων βόσκουσι τὰ ποιμνία τῶν.

Ἄμα ἐκλείψωσιν αἱ χιόνες καὶ ἀρχίῃ ὁ καύσων, αἱ στέππαι καλύπτονται ὑπὸ χαμηλοῦ χάρτου, ὀρεπτικωτάτου· εὐθὺς δ' οἱ Κιργίσιοι μεταφέρουσιν ἐκεῖ τὰ ποιμνία τῶν ὅταν δὲ παχυνθῶσι τὰ ζῶα, στέλλουσιν εἰς τὰς ἀγορὰς πρὸς πώλησιν καὶ διαμένουσι μετὰ τῶν λοιπῶν ζώων εἰς τὰς στέππας καθ' ὄλον τὸ θέρος. Αἱ σκηναὶ

των εἰσὶν ἐστημένοι εἰς ὑψηλά μέρη, 10—41 χιλιάδας πόδας ἄνω τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης. Τοῦ χειμῶνος ἀρχομένου, ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ χειμάδια των. Τὸ πλῆθος τῶν ποιμνίων καθιστᾷ εὐχερῆς λίαν τὰς μεταναστεύσεις ταύτας, αἵτινες εἰσὶ πρόξενοι χαρῆς εἰς τοὺς Κιργίσιους. Ἐν ταῖς πλουσίαις ἀούλκις ἡ μετανάστευσις γίνεται δημοτελής· διότι κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην αἱ γυναῖκες φέρουσι τὰς ὠραιότερας στολάς των καὶ αἱ κάμηλοι εἰσὶ πλουσίως κεκοσμημένοι. Γνωστὸν δὲ ὅτι διὰ τῶν ζώων τούτων κυρίως γίνεται ἡ μεταφορά τῶν ἐμπορευμάτων μεταξὺ Ῥωσσίας καὶ τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας.

Ἠθικῶς καὶ διανοητικῶς οἱ Κιργίσιοι, ὅπως πάντες οἱ νομάδες, καθυστεροῦσι πολὺ· ἀλλὰ καὶ θρησκευτικῶς οὐδόλως εἰσὶν ἀνεπτυγμένοι καὶ δύναται τις νὰ κατηγορήσῃ αὐτοὺς ἐπὶ ἀδιαφορίᾳ, καὶ τοι πιστεύουσιν εἰς τὴν ὑπαρξίν ἐνὸς Θεοῦ. Ἡ Ῥωσσικὴ κυβέρνησις ἠθέλησε νὰ καταστήσῃ αὐτοὺς μωαμεθανοὺς καὶ εἶχεν ἀρχίσει νὰ κτίσῃ τεμένη καὶ νὰ ὀργανίσῃ τὸν κλῆρον καὶ θρησκευτικὰ σχολεῖα· ἀλλ' ὄφειλε μετ' οὐ πολλὸ νὰ παραιτήσῃ τὸ σχέδιον. Εὐτυχῶς ὁ λαὸς οὗτος δὲν εἶναι ἐμπαθὴς ὀπαδὸς τῆς μωαμεθανικῆς θρησκείας, ἥς μόνον ἀρχάς τινας πρεσβεύει, ἀλλῶς οἱ Ῥωσσοὶ ἀκριβῶς θὰ ἐπλήρουν τὴν πρόνοιάν των ὑπὲρ τῆς ψυχικῆς σωτηρίας τῶν Κιργισίων. Ἦδη τινὲς τούτων ἤρχισαν νὰ παραιτῶσι τὸν νομαδικὸν βίον καὶ νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν. Εἰς Περὸβσκ καὶ Καζαλίνσκ τῷ 1870 ἔσπειραν 7,500 ψάθας (τατέτσερτ) σίτου· ὑπολογίζεται δὲ ὅτι οἱ Κιργίσιοι ἔχουσιν 44[2] ἑκατομμύριον καμήλους καὶ ἵππους καὶ 6 ἑκατομμύρια πρόβατα. Οἱ ἔχοντες καμήλους μετέρχονται τὸν ἀγωγιάτην, ἡ τοὶ μεταφέρουσιν ἐμπορεύματα εἰς μεγάλης ἀποστάσεως.

Τέλος ὀφείλομεν νὰ μνημονεύσωμεν τῶν Ἀδαγέλων (Κιργισίων), τῶν μάλλον ἀτιθάσων νομάδων, οἵτινες διαμένουσι (36,000) εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μαγκισλάκ. Πολύλακισ οὗτοι ἐπανέστησαν κατὰ τῆς ἐξουσί-

ας τῶν Ῥωσσων, ἀλλ' ὄφειλον νὰ κύψωσι τὸν ἀχένα καὶ ἤδη ὑπάγονται ὑπὸ τὴν ἄμεσον δικαιοδοσίαν τοῦ κρατικικοῦ διοικητοῦ καὶ τοῦ μουσουλμάνου ναίτη τῆς Καυκασίας, ἔχοντες τρεῖς βοηθοὺς, διοριζομένους ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως. Ἐν γένει εὐκολώτερον ἐκρωσσίζονται οἱ Κιργίσιοι ἢ οἱ μόνιμοι μωαμεθανικοὶ λαοί· οὐδέμια δὲ ἀμφιβολία ὅτι ἀπὸ πολλοῦ θὰ ἦσαν συνειθισμένοι ν' ἀναγνωρίζωσι τὴν ἐξουσίαν τῶν Ῥωσσων ἂν οὗτοι ἐξ ἀρχῆς τῆς κατακτήσεως ἠκολούθουν τὸ λογικώτερον σύστημα, ὅπερ κατόπιν μόλις παρεδέχθησαν, τοῦ ν' ἀποικίσωσι βαθμηδὸν τὴν χώραν ἀντὶ νὰ περιορισθῶσι εἰς τὴν ἀνέγερσιν φρουρίων καὶ τὴν ἀποστολὴν μεταβατικῶν σωμάτων πρὸς εἰρηνοποίησιν τῶν ἀνταρτῶν καὶ τιμωρίαν αὐτῶν. Ὁπωσδήποτε, ἡ Ῥωσσικὴ ἐπιρροή ἔσχεν εὐάρεστα ἀποτελέσματα, διότι ἐπαυσαν οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι, ἡ ληστεία θεωρεῖται ἐγκλημα τιμωρούμενον ὑπὸ τῶν νόμων καὶ κατηργήθη ἡ δουλεία· ἤρχισε μάλιστα νὰ εἰσάγῃται παρὰ τοῖς εὐπόροις ἡ παιδεία καὶ πολλοὶ στέλλουσι τὰ τέκνα των εἰς τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν τοῦ Ὁρεμβούργου καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τὰ συστηθέντα εἰς τὰς πρωτεύουσας τῶν ἐπαρχιῶν ἢ τῶν δήμων, ἥτοι εἰς Οὐράλσκ, Ἰργίτζ, Περὸβσκ, Τροϊσκ, κτλ. Οἱ Καρα-Κιργίτζ ἢ Βουμουτ, φυλῆς τουρανικῆς, οἰκοῦσι τὰ διαμερίσματα τοῦ Ἀουλιέ—Ἀτά (30000), τοῦ Ποκμάν καὶ τοῦ Ἰσὴκ Κούλ (140,000)· εἰσὶ δὲ πολυάριθμοι καὶ εἰς Χοκάνδην καὶ εἰς τὰ πρὸς μεσημβρίαν ὄρη μέχρι τῶν πηγῶν τοῦ Ὠξου, ὡς καὶ εἰς τὰ ὑψηλὰ ὄρη τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, τὰ χωρίζοντα τὰ λεκανοπέδια τοῦ Ὠξου καὶ τοῦ Ἰαξάρτου ἀπὸ τοῦ Ταρούμ· διαιροῦνται δὲ εἰς δύο κλάδους (ἀνατολικὸν καὶ δυτικὸν) καὶ εἰς δευτερευούσας φυλάς, ὧν τινες διεδραμάτιζον πολιτικὸν πρόσωπον εἰς τὸ χανάτον τῆς Χοκάνδης καὶ συνεχῶς οἱ ἀρχηγοὶ των ἐλάμβανον μέρος εἰς τὰ συμβούλια τοῦ ἡγεμόνος. Ἡ ὄρδῃ αὕτη (τῶν Βουρουτ) διακρίνεται τῶν Κιργίτζ-Κοζάκων, ὧν οἱ σουλτάνοι λέγονται ἀπόγονοι τοῦ Τσεγκίς-Χάν, διότι δὲν ἔχει

κληρονομικὴν ἀριστοκρατίαν. Ἡ φύσις τῆς χώρας, ἣν οἱ λαοὶ οὗτοι οἰκοῦσιν, ἦν πρόσκομμα οὐ μόνον πρὸς τὴν ἐνωσίν των καὶ τὴν δημιουργίαν ἰσχυροῦ κράτους, ἀλλὰ καὶ πρὸς σύστασιν μικρῶν καὶ ἀνεξαρτήτων ἡγεμονιῶν. Οἱ ἀρχηγοὶ ἢ προϊστάμενοί των, καὶ τοὶ συνεχῶς κληρονομικοὶ, θεωροῦνται ἀπλῶς ὡς κοινοὶ ἄνθρωποι, καλοῦνται δὲ *μαράπ* (τύρανοι) καὶ ἐν ταῖς Ῥωσσικαῖς κτήσεις *πρόκριτοι* ἢ *προϊστάμενοι* τοῦ δήμου ἢ τῆς *αούλας* καὶ τέλος *μπή* (δικασταί). Οἱ Βουρουταὶ ἐν γένει εἰσὶ κτηνοτρόφοι καὶ βιομήχανοι, ὀλίγοι δὲ γεωργοί. Ἐπὶ πολὺ ἐθεωροῦντο φοβεροὶ μαχηταί, ἀλλὰ σήμερον φοβοῦνται τοὺς Ῥωσσους καὶ ἄρχονται σεβόμενοι τὰς ἐμπορικὰς συνοδίας αἵτινες διέρχονται διὰ τῆς ἀποτόμου χώρας των. Καὶ παρ' αὐτοῖς εἰσέχθη ὁ νέος κανονισμὸς, πληθύνουσι δὲ ὀπωσοῦν τακτικῶς τοὺς φόρους.

Μεταξὺ τῶν νομάδων καταλεκτέους καὶ τοὺς Καλμουκούς, μογγολικῆς καταγωγῆς, οἵτινες πολυπληθεῖς μετηνάστευσαν ἐκ τῆς ἐπαρχίας Κούλτζας κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τῶν Δουγγάνων. Ὑπάρχουσιν εἰσὶ εἰς αὐτῶν (5000 σκηναί) εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἰλῆ καὶ εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σημεριταῖ (σχεδὸν 42000). Οἱ Καλμουκοὶ οἱ μείναντες πιστοὶ εἰς τὴν κινεζικὴν αὐτοκρατορίαν ὑπερβαίνουσι τὰς 300000 εἰς τὴν ἐπαρχίαν τῆς Τζουγγαρίας· διαφέρουσι δὲ τῶν Κιργισίων, ὧν εἰσὶν ἐχθροί, μόνον κατὰ τὴν θρησκείαν, διότι πρεσβεύουσι τὸν βουδδισμόν. Οἱ ἀνήκοντες τῇ Ῥωσσικῇ αὐτοκρατορίᾳ εἰσὶν ἐν γένει πτωχοί.

Οἱ Καρακαλπάκται, ὡς ἐκ τῆς καταγωγῆς καὶ τοῦ νομαδικοῦ βίου, ὁμοιάζουσι πρὸς τοὺς Κιργίσιους, κατὰ δὲ τὸν 17ον αἰῶνα ἴσχυον εἰς τὰς στέππας τοῦ Τουράν. Ἐν ταῖς Ῥωσσικαῖς κτήσεσιν ὑπάρχουσιν 25000 πλησίον τῆς λίμνης τοῦ Ἀράλ, παρὰ τὸ Κουγκράδ, Χοτζεϊλῆ καὶ Κιπτοσάκ· ἀσχολοῦνται δὲ εἰς τὴν κτηνοτροφίαν, τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν γεωργίαν. Πρὸς τούτους ὑπάρχουσι καὶ αἱ φυλαὶ τῶν Τουρκομάνων, διαιρούμεναι εἰς διαφόρους λαοὺς, τοὺς Τσο-

δοῦρ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Μαγκισλάκ, καὶ τοὺς Ἰομοῦδ, ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Κρασνεβόδσκ, μεταξὺ τοῦ κόλπου τοῦ Καραμπουγάζ καὶ τοῦ ποταμοῦ Ἀτρέκ. Οἱ Τουρκομάνοι τελοῦσι τοῖς Ῥωσσοῖς φόρον ἐνὸς καὶ ἡμίσεος βουβλίου κατὰ σκηνὴν καὶ ἐν γένει εἰσὶ νομάδες, ἐκτὸς ὀλίγων ἀσχολουμένων εἰς τὴν γεωργίαν καὶ εἰς τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν φρεάτων τῆς νάφθης καὶ τῶν ἀποθηκῶν τοῦ ἄλατος, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀλιείαν καὶ τὴν βιομηχανίαν.

Ἰδωμεν ἤδη τινὲς εἰσὶν οἱ μόνιμοι κάτοικοι.

Εἰς τὴν Κούλτζαν, τὴν ἀνατολικωτέραν ἐπαρχίαν τῆς Κεντρικῆς Ἀσίας, εὐρηναὶ οἱ Ταράντσαι (40,000), καταγωγῆς βουχαρική. Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν ἡ κινεζικὴ κυβέρνησις ἐξώρισεν αὐτοὺς εἰς τὴν χώραν τοῦ Ἰλῆ ὅπως θέσῃ τέρμα εἰς τὰς ταραχὰς, ἐξ ὧν ἀδιαλείπτως ἐμαστίζετο τὸ ἀνατολικὸν Τουρκεστάν. Τῷ 1867 ἐνίκησαν τοὺς ὁμοθρήσκους τῶν Δουγγάνους καὶ καθυπέταξαν ἅπασαν τὴν χώραν ἣν κατώκουσιν οἱ Κιργίσιοι, Καλμουκοὶ, Κινέζοι, Σολόνοι καὶ Σίμπος, ἀπὸ δὲ τοῦ 1867 ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀνήκει εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὑπάγεται εἰς τὸ κυβερνεῖον τοῦ Τουρκεστάν, διοικεῖται ὑπὸ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ καὶ διαιρεῖται εἰς τρεῖς διαμερίσματα. Ὁ διοικητὴς ἐκλέγεται ὡς βοηθὸς προκρίτους ἐγγωρίους, ἀκ-σακάλ καλουμένους. Οἱ Τουράντσαι εἰσὶ γεωργοὶ καὶ βιομήχανοι· καὶ τοὶ δὲ πρεσβεύουσι τὴν μωαμεθανικὴν θρησκείαν, διέτηρσαν τὴν γλῶσσαν, τὰ ἔθνη καὶ ἔθιμα τῶν Κινέζων. Μετὰ τὴν ἤτταν των πολλοὶ μετηνάστευσαν πρὸς τὸ Μανάς καὶ τὸ Οὐρουμτσῆ. Ζῶσι δὲ εἰς κέντρ, ἤτοι ὠχυρωμένα χωρία, καὶ ἔχουσι μεγάλην κλίσιν εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν κηπουρικὴν· οὐχ ἤττον καλλιεργοῦσι τὴν ἄριζαν καὶ τὴν βάμβακα. Ἐς ἀναφερωμεν τοὺς Κινέζους (8000) τοὺς Σολόνας καὶ τοὺς Σίμπος (15000). Ἀπὸ τοῦ 16ου αἰῶνος οἱ Οὐσβέικοι ἤρχον μεγάλου μέρους τοῦ Τουράν, πρὶν ἀφικθῶσιν οἱ Ῥωσσοὶ· κατὰγονται δὲ ἐκ τῶν κατακτητῶν, οἵτινες ὑπέταξαν τὴν Κεντρικὴν Ἀσίαν καὶ ἔ-

θηκαν τούς χάνας των επί του θρόνου της Χοκάνδης και της Βουχάρας. Μεγίστην είχαν επίρροην εις τὰ τρία μεγάλα ασιατικά χανάτα, ὧν ἀπετέλουν τὴν κυριωτέραν τοῦ στρατοῦ δύναμιν. Ἐπιχειρηματίαι καὶ φανατικοί, ἐπὶ πολὺ ἀντέστησαν κατὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν Ῥώσσων ἤδη δὲ οἱ Οὐσβέκοι τῆς ἐπαρχίας Σιρ-Δαριά καὶ τοῦ Ζαραφσιάν ἀνέρχονται εἰς 115000, ὧν ὑπὲρ τούτους ἡμίσεις οἰκοῦσιν εἰς πόλεις καὶ χωρία (κισλάχ), οἱ δὲ λοιποὶ εἰσὶ νομάδες. Δὲν εἶναι εὐκόλον νὰ διακρίνη τις τοὺς νομάδας Οὐσβέκους ἀπὸ τοῦς Κιργίσιους, Καρακαλάκας καὶ Τουρκομάνους, πρὸς οὓς συνεχῶς ἐνοῦνται. Εἰς Φεργάν ἀποτελοῦσι τὸ πλεῖστον μέρος τῶν μονίμων κατοίκων (ἀνέρχονται εἰς 200,000) οἱ Οὐσβέκοι διατηροῦσιν ἐν τῷ βίῳ ἴχνη τοῦ παρελθόντος καὶ τὰ ἔθιμα τῆς μογγολικῆς φυλῆς· μισοῦσι δὲ τὰς ἄλλας ἐθνικότητας, ὡς λ. χ. τοὺς Τατζίκας, οὓς ἀποκαλοῦσι περιφρονητικῶς ἀπταίωνας, τοκοκλύρους, διότι οὗτοι κυρίως ἀσχολοῦνται εἰς τὸ ἐμπόριον. Ὁ Οὐσβέκος ἐν γένει περιφρονεῖ τὴν ἐργασίαν καὶ ἀξιοῖ ὅτι εἶναι εὐγενῆς καταγόμενος ἀπὸ φυλὴν ἀνωτέραν πάσης ἄλλης. Οἱ Κουραμάνοι (6000), λαὸς συμμιγῆς ἐκ διαφόρων φυλῶν, οἰκοῦσι σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦ Κουραμίνσκ καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ Τασκέντ. Πρὸ ἑκατὸν ἐτῶν Κιργίσιοι νομάδες, εἰς τὴν ἐσχάτην περιελθόντες ἔνδειαν, ἤρχισαν νὰ ἐγκαθίστανται εἰς *κουρά*, ἢ προάστεια τῶν πόλεων, καὶ νὰ συνεθίζωσιν εἰς τὴν γεωργίαν· ἀργότερον δὲ ἀναμίχθησαν πρὸς τοὺς Σάρτας καὶ Οὐσβέκους καὶ ἐκ τῆς ἀναμίξεως ταύτης παρήχθησαν οἱ Κουραμά, οἵτινες σήμερον ἀποτελοῦσι λαὸν ἰδιαίτερον. Κατόπιν ἐπέρχονται οἱ Τατζίκαι, ἀντιπρόσωποι τῆς ἀριανῆς φυλῆς, ἀπὸ αἰῶνων ἐγκατεστημένοι εἰς Τουρκεστάν· οἱ μὲν οἰκοῦντες εἰς τὰς πεδιάδας καλοῦνται Σάρται, οἱ δὲ εἰς τὰ ὄρη, Γκάλτσια. Φυσιολογικῶς οἱ Τατζίκαι παριστῶσι τύπον πολυποίκιλον καὶ ἀνάμικτον, ἐν ᾧ δύναται τις ν' ἀναγνωρίσῃ τοὺς Οὐσβέκους, τοὺς Ἰνδοὺς, τοὺς Ἀραβας, τοὺς Ἑβραίους καὶ αὐτοὺς τοὺς Σλαύους· μόνον

δὲ οἱ τὰ ὄρη οἰκοῦντες λαοὶ διετήρησαν ὁπωσοῦν ἀμιγῆ τὸν ἀριανὸν ἢ Ἰνδοπερσικὸν τύπον, ἐνῶ εἰς τ' ἄλλα μέρη οὗτος ὅλως ἐξέλιπεν ὑπὸ τὴν ἐπενέργειαν στοιχείων ὅλως ξένων.

Οἱ ἀρχέτυποι οὗτοι τῆς χώρας λαοὶ δμιλοῦσι τὴν περσικὴν γλῶσσαν διεφθαρμένην διὰ τῆς παρεισφρήσεως οὐσβεϊκῶν λέξεων. Περὶ ὀρηκείας ἀδιαφοροῦσι, προτιμῶσι δὲ τὸ ἐμπόριον. Οἱ Σάρται ἄλλοτε εἶχον πρᾶγματι τὸ μονοπώλιον τοῦ ἐμπορίου ἐν τῇ κεντρικῇ Ἀσίᾳ καὶ νῦν δὲ εἶναι οἱ ἀριστοὶ τῶν ἐμπόρων καὶ βιομηχάνων. Τὰ πλοῦτη των παρῆχον αὐτοῖς μεγάλην ἐπίρροην ἐν τῇ διοικήσει, ὅπου κοτεῖχον ἀξιολόγους θέσεις. Καὶ νῦν εὐρίσκει τις μεταξὺ αὐτῶν νομομαθεῖς, *μουλάδες* καὶ *καδηδες*, εἰσὶ δὲ κατὰ τὴν παιδείαν ὑπέρτεροι τῶν Οὐσβέκων, περὶ ὧν λέγουσιν εἰρωνικῶς: «Δὲν δύναται νὰ ζήσωσιν ἄνευ ἡμῶν, διότι οὐ μόνον χρήματα, ἐμπορεύματα, νόμους καὶ διοικητὰς δίδομεν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ἀγίους.» Ὅντες δὲ πανοῦργοι, λογισταὶ καὶ κληροῖ, πλὴν δειλοὶ, ἐξέχουσι τῶν λοιπῶν λαῶν. Οἱ Τατζίκαι ἢ Σάρται οἱ οἰκοῦντες εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ Τσιμκέντ, Κουραμίνσκ, Χοτζέντ καὶ εἰς τὸ Ζαραφσιάν, ἀνέρχονται εἰς 225,000, εἰς δὲ Σημριετσιε μόνον ὑπάρχουσι 3000. Οὐδαμοῦ ἔχουσιν ἰδιαίτεραν ἀποικίαν καὶ ζῶσι μεταξὺ τῶν Ῥώσσων καὶ εἰς τὰς μεγαλοπόλεις, ἢτοι τὸ Μέρκε, τὸ Ἀκυλιε· Ἀτά, Βερουσε καὶ Τασκέν. Εἰς τὴν τελευταίαν πόλιν εἰς 80,000 κατοίκων 75,000 εἰσὶ Σάρται. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Φεργάν οἱ Τατζίκαι συμποσοῦνται σχεδὸν εἰς ἡμισὺν ἑκατομμύριον. Οἱ εἰς Ζαραφσιάν Ῥώσοι Γκάλτσαι ἀριθμοῦνται εἰς 35,000. Ἐκ τῶν λοιπῶν λαῶν τοῦ Ἰνδοπερσικοῦ κλάδου ἀναφερόμεν τοὺς Ἰράν ἢ Πέρσας καὶ τοὺς Ἰνδοὺς. Οἱ μὲν πρῶτοι, οἵτινες ἐπωλοῦντο ἄλλοτε εἰς τὰς ἀγορὰς ὡς δούλοι, ζῶσιν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ζαραφσιάν καὶ πλησίον τῆς Σαμαρκάνδης (8000), οἱ δὲ δεῦτεροι μετέρχονται διάφορα ἐπαγγέλματα. Προσθετέους τοὺς Ἀθιγγάνους γεωργοὺς τοῦ Ζαραφσιάν, ἐλίγους

τὸν ἀριθμὸν, καὶ χιλιάδας τινὰς Ἑβραίων, Ἀράβων, Ἀφγανῶν καὶ Τατάρων.

Ὁ Ῥωσσικὸς πληθυσμὸς τοῦ Τουρκεστάν ἀνέρχεται ἐν συνόλῳ εἰς 70000 ψυχὰς, πολιτικούς καὶ στρατιωτικούς ὑπαλλήλους, ἀποίκους Κοζάκους ἢ χωρικούς, καὶ ἐλίγους ἐμπόρους καὶ βιομηχάνους. Τὸ ζήτημα τοῦ ἀποικισμοῦ τῆς χώρας ταύτης εἶναι λίαν σπουδαῖον διὰ τὸ μέλλον τῶν κτήσεων τῆς Ῥωσσίας ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ. Μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ αἰῶνος τούτου οἱ Ῥῶσοι δὲν εἶχον ἀποκατασταθῆ πέραν τοῦ Οὐράλ καὶ τοῦ Ἰρτίς, ἀλλὰ μετ' οὐ πολλὸν ἤρχισαν νὰ ἀποικίωσι εἰς διάφορα μέρη καὶ ἤδη διάφοροι ἀποικίαι ὑπάρχουσιν ἐν ταῖς στέπαις καὶ εἰς τὸ Τουρκεστάν.

Αἱ ἀποικίαι αὗται διαιροῦνται εἰς τρία συμπλέγματα· εἰς τὰ φρούρια τῶν στεππῶν, εἰς τὰς γεωργικὰς ἀποικίας τῶν Κοζάκων ἢ χωρικῶν καὶ εἰς πόλεις ἢ ἐμπορικὰ κέντρα. Τὰ φρούρια ἐχρησίμευσαν ὡς βάσεις τῶν ἐπιχειρήσεων εἰς τ' ἀποσπάσματα καὶ τὰ μεταβατικὰ σώματα ἦσαν οἱ πρόσκοποι οἵτινες ἐμελλον νὰ ἐπιτηρώσι τοὺς νομάδας· ἀλλ' ἤδη πολλὰ, ἀποθάντα ἄχρηστα πλέον, ἐγκαταλείφθησαν καὶ ἄλλα θέλουσιν ἐγκαταλειφθῆ. Τὰ χωρία ἢ γεωργικαὶ ἀποικίαι εἰσὶ προσωρισμέναι νὰ διαδραματίσωσι σπουδαῖον πρόσωπον, διότι ἔσσονται ἐστία πολιτισμοῦ, ἢ δὲ οὐσίας τῶν ἀποικίων τούτων ἀπεδείχθη λίαν ὠφέλιμος τῇ αὐτοκρατορίᾳ. Ὁσάκις ἐγένετο καλὴ τῆς χώρας ἐκλογὴ κατήντων ἀληθῆ κέντρα πληθυσμοῦ, ὡς ἀπεδείχθησαν τὸ Βερνοε, τὸ Ἀκμολίνσκ καὶ τὸ Καρκαρालή. Οἱ Κοζάκοι εἰσὶν οἱ σκαπανεῖς τοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ· ὁ δ' ἀριθμὸς τῶν ἀποικίων ὅλων (τῶν Κοζάκων δηλ.) ἐν ταῖς ἐπαρχίαις τοῦ Οὐράλ, τοῦ Τουργαῆ, τοῦ Ἀκμολίνσκ, τοῦ Σεμιπολιτίνσκ καὶ τοῦ Σημριετσιε ἀνέρχεται εἰς 505000 ψυχὰς. Οὗτοι ἀποτελοῦσι μέρος τῶν ἀτάκτων στρατευμάτων τῆς αὐτοκρατορίας καὶ εἰσὶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γεωργοί.

Ἐπὶ τὰς ἀποικίας καὶ ἄλλοι τινὲς ἀποικοὶ, ὀλίγοι ὅμως, ἢ δὲ κυβερνήσις προσπαθεῖ νὰ

προσελκύσῃ ἐν Ἀσίᾳ ἱκανοὺς χωρικούς, χορηγοῦτα αὐταῖς προνόμια (ἀσυδοσίαν ἐπὶ πολλὰ ἔτη) καὶ παρέχουσα αὐτοῖς χρηματικὰ βοηθήματα καὶ γεωργικὰ ἐργαλεῖα. Πιστεύεται δὲ ὅτι μετ' οὐ πολλὸν ἢ Μέση Ἀσίᾳ θ' ἀποικισθῆ καλῶς. Ἐντούτοις αἱ ἀποικίαι αὗται σωτήριον ἔσχον ἐπὶ τῆς χώρας ἐπίρροην, διότι οἱ Κιργίσιοι ἤρχισαν ἤδη νὰ καλλιεργῶσι τὴν γῆν καὶ πολλὸν ἀνεπτύχθησαν ἢ γεωργία, ἢ σκωληκτοτροφία, τὸ ἐμπόριον καὶ ἢ βιομηχανία. Εἰς Βερνοε καὶ εἰς Λέψαν συνέστησαν μεγάλα διυλιστήρια οἰνοπνευμάτων· ἀλλὰ μόνη ἢ ἀφίξις μεγάλων κεφαλαίων θὰ ὠφελήσῃ τὴν βιομηχανίαν καὶ θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν οὐσίαν μεγάλων βιομηχανικῶν καταστημάτων. Οἱ δρυκολογικοὶ τῆς χώρας πλοῦτοι εἶναι ἀπειροί, ἀλλὰ μόλις ἤρχισαν νὰ ἐκμεταλλεύωνται αὐτούς. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Σεμιπολιτίνσκ, ὅπου εὐρίσκονται στρώματα γραφίτου, γαιανθράκων, μολύβδου καὶ χρυσοῦ, καταργάζονται τὸν χαλκόν, εἰς δὲ τὴν ἐπαρχίαν Σιρ-Δαριά ἐξάγουσι γαιάνθρακας χρησιμεύοντας διὰ τὰ ἀτμόπλοια καὶ τὴν οἰκιακὴν χρῆσιν. Πλησίον τῆς Κούλτζας ἐξάγουσιν ἔως 80000 πούτια ἐτησίως. Εἰς διάφορα μέρη ἐξάγουσι νάφθαν, εἰς δὲ Μάν-Μπουλάκ (Χοκάνδην) παράγουσι πετρέλαιον, ὅπερ πωλεῖται εἰς Τασκένδην πρὸς 5 ρούβλια τὸ πούτι. Οἱ Τουρκομάνοι ἐξάγουσιν ἐτησίως 425,000 πούτια πετρελαίου (ἀξίας 40,000 ρουβλίων) καὶ 470,000 πούτια ἄλατος (ἀξίας 85,000 ρουβλίων) ἐκ τῶν ὄχθων τῆς Κασπίας καὶ τῶν περικειμένων νήσων.

Εἰς Τουρκεστάν κατασκευάζουσι ὑφάσματα μεταξωτὰ καὶ μεταξοβαμβακερὰ, ἀλλ' ἢ βιομηχανία αὕτη εἶναι περιορισμένη· μέρος δὲ τούτων εἰσάγεται ἐν Ῥωσίᾳ. Ἐπίσης εἰσάγεται καὶ βάμβαξ, 700,000 πούτια ἐτησίως.

Πολλὰ εἶναι τὰ προϊόντα τῆς Μέσης Ἀσίας, ἢτοι γεννήματα, λινάρια καὶ κάρναβι, ἐξ' οὗ κατασκευάζουσιν οἱ ἐγγόριοι δίκτυα καὶ σχοινία· ἀλλ' ἢ κτηνοτροφία εἶναι πηγὴ πλοῦτου διὰ τὴν χώραν.

Εἰς Τασκέντ ὑπάρχουσι ὑπὲρ τὰ πεντακόσια ἐλαιοτριβεῖα, παράγοντα ἔλαιον ἐκ διαφόρων σπόρων (βάμβακος, λιναρίου, κτλ.) Ὑπάρχουσι προσέτι χαρτοποιεῖα εἰς Χοκάνδην καὶ εἰς τὸ χωρίον Τσιρκού, χάρτου δὲ μεγάλη γίνεται χρῆσις, διότι χρησιμεύει καὶ εἰς τὰ παράθυρα ἀντὶ ὑέλων. Ἐπ' ἐσχάτων οἱ Ῥώσσοι συνέστησαν εἰς Τασκέντ ἐργαστήρια ὀπτῶν πλίνθων, ὧν ἤρξατο ἤδη νὰ γίνηται χρῆσις καὶ ὧν τὴν ἔλλειψιν εἶχον αἰσθανθῆ οἱ Ῥώσσοι ὅτε ἠθέλησαν ν' ἀνεγείρωσιν ἐκκλησίας, στρατώνας καὶ ἄλλας οἰκοδομὰς. Ἐν τῇ χώρᾳ εὐρηναὶ λατομεῖα, ἀκαλλιέργητα ἔδωμος, οἱ δὲ Ῥώσσοι συνέστησαν βυρσοδεψεῖα καὶ ἄλλα βιομηχανικὰ καταστήματα.

Ἀκριβεῖς πληροφορίας περὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμπορίου τῶν ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ Ῥωσσοῦ κτήσεων δὲν ἔχομεν, πλὴν ὁμολογούμεναις πρῶδοι πολλὰ ἐγένοντο καὶ ἤρθησαν τὰ ἄπειρα προσκόμματα ἅτινα παρενεβάλλοντο εἰς τὸ ἐμπόριον πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Ῥωσσῶν. Αἱ ἐμπορικαὶ συνοδίαι σπανίως ἤδη προσβάλλονται ὑπὸ τῶν νομάδων, χάρις εἰς τὴν παρουσίαν τῶν φρουρῶν ἐν ταῖς στέπαις καὶ ταῖς κυριωτέραις ὁδοῖς καὶ ἀποσπασμάτων Κοζάκων, οἱ δὲ ἐμποροὶ δὲν ὑρίστανται κακώσεις, οὐδὲ τελουσὶν ἐπαχθεῖς φόρους ὅπως πρὶν ἐπὶ τῶν χανῶν. Συνθήκαι πρὸς τὴν Χίβαν, τὴν Βουχάραν καὶ τὸ Κασγάρ ἐγγυῶνται τὴν ἰδιοκτησίαν τῶν ἐμπόρων καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, καὶ τοὶ αἱ συνθήκαι αὗται ἐνίοτε ἀκυροῦνται εἰς τὰς χώρας αἰτίνες ἀπέχουσι τῶν Ῥωσσοῦ κτήσεων πλὴν καὶ αἱ ληστεῖαι εἶναι σπάνιαι καὶ οἱ γείτονες ἡγεμόνες εἰσὶν ὑπεύθυνοι διὰ τὰς ἐν ταῖς ἡγεμονίαις των συμβαινούσας ἀταξίας. Πρὸ μικροῦ ἔτι οἱ ἐμίραι τῆς Κασγάρης καὶ τῆς Βουχάρης ὄφειλον ν' ἀποδώσωσι πραγματείας Ῥωσσοῦ διαπραγείσας ὑπὸ ληστῶν.

Τὸ ἐμπόριον τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Μέσην Ἀσίαν (εἰσαγωγὴ καὶ ἐξαγωγὴ) ἀνέρχεται ἐτησίως εἰς 15 ἕως 20 ἑκατομμύρια ρουβλίων. Ἡ Ῥωσσία στέλλει βαμβακερὰ ὑφάσματα, ἐριούχα (τσόχας), κατεργασμέ-

να δέρματα, ἐργαλεῖα σιδηρᾶ, πῆλινα σκευή, τέτον, ζάχαριν, βιβλία, οἰκιακὰ σκευή, οἰνοπνεύματα, κτλ. λαμβάνει δὲ βάμβακα, ὑφάσματα βαμβακερὰ καὶ μεταξωτὰ, κέρατα, ἀκατέργαστα δέρματα, ζέλας, πετρέλαιον καὶ ἰχθυὺς ταριχευμένους. Εἰς τὸ Τουρκεστάν τὸ ἐμπόριον εὐρίσκεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς χεῖρας τῶν Σαρτῶν, οἵτινες γινώσκουσι καλλίτερον τῶν Ῥωσσῶν τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου. Εἰς τὴν ἐπαρχίαν Κούλτζας οἱ καλλίτεροι ἐμποροὶ εἰσὶν οἱ Κινέζοι, οἵτινες ἔχουσι γραφεῖα καὶ εἰς Βερνοῦ. Ἐν ταῖς ἀγοραῖς τῆς Μέσης Ἀσίας ὁ συναγωνισμὸς τῶν Ἀγγλῶν δὲν εἶναι ἐπίφοβος, καὶ τοὶ τὰ ὑφάσματα τούτων εἰσὶ καλλίτερα καὶ ἐφθηνότερα καὶ ἐξοδεύονται πολλὰ εἰς Βουχάραν καὶ Ἀφγανιστάν. Ὁ συναγωνισμὸς δ' οὗτος θὰ λείψῃ ἅμα οἱ Ῥώσσοι συστήσωσιν εἰς τὸ κέντρον τῶν κτήσεων των ἐργοστάσια βιομηχανικὰ, παράγοντα τ' ἀναγκαϊότερα διὰ τοὺς κατοίκους. Πρόσκομμα μέγα πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐμπορίου εἶναι ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας. Αἱ πραγματεῖαι μεταφέρονται εἰσέτι διὰ καμήλων καὶ αἱ ἐμπορικαὶ συνοδίαι διέρχονται δι' ἀπέριων ἐκτάσεων χωρίζουσῶν τὴν Χίβαν, τὴν Βουχάραν, τὴν Χοκάνδην καὶ τὸ Τασκέντ ἀπὸ τὸ Ὀρεμβούργον, Τροῖσκ, Πετροπαυλόφσκ, Σεμιπολατίνσκ, Βερνοῦ. Οἱ Ῥώσσοι κατεσκευάσαν ταχυδρομικὴν ὁδὸν, ἥτις διέρχεται διὰ τοῦ Ὀρσκ, Ἰργίσκ, Καζαλίνσκ (739 βέρστια) καὶ ἐτέραν εἰς Τουρκεστάν καὶ Τσιμκέντ (1569 βέρστια). Ἀπὸ τοῦ Ὀρσκ εἰς Τασκέντ ἡ ἀπόστασις εἶναι 1683 βέρστια καὶ 265 βέρστια ἀπὸ Ὀρσκ εἰς Ὀρεμβούργον. Μετὰ τὴν κατάκτησιν τοῦ Τασκέντ ἤνωσαν τὴν πρωτεύουσαν ταύτην πρὸς τὸ Βερνοῦ διὰ μεγάλης καὶ καλῆς ὁδοῦ ἄλλ' αἱ ὁδοὶ αὗται εἶναι λίαν ἀνεπαρκεῖς εἰς τὸ ἐμπόριον.

Ἡ ποταμοπλοῖα ἐπὶ τοῦ Ὠξου δὲν εἶναι τόσο ἀνεπτυγμένη, καὶ τοὶ οἱ ἐγγώριοι ἔχουσι πλοιάριά τινα καὶ μεταφέρουσι δι' αὐτοῦ ξυλείαν εἰς διάφορα μέρη. Ἐν τῇ λίμνῃ τοῦ Ἀράλ οἱ Ῥώσσοι ἔχουσι ἀπρό-

πλοα τινὰ οἱ κυριώτεροι δ' ὄρμοι εἰσὶν οἱ τοῦ Σαρῆ-Τερνάν, τοῦ Τσουμπάρ, τοῦ Τσουμπάρ-ταραούζ, τοῦ Τσερνυτσέφ καὶ τοῦ Ταλδύη. Εἰς τοὺς τελευταίους σταθμοὺς εἰς ὁ στολισκοί.

Εἰς τὴν Κασπίαν οἱ Ῥώσσοι ἔχουσι τρεῖς λιμένας, τὸ Ἀλεξανδρόφσκ, τὸ Κρασνοβόδσκ καὶ τὸ Ἀσιούρ-Ἀδί. Ὁ πρῶτος ἔχει ἀξίαν τινὰ καθὰ ναυτικὸς σταθμὸς τῶν ἀλλείων τῆς Κασπίας καὶ ὡς ἐμπορικὴ θέσις τῶν Κιργισίων τοῦ Μαγκισλάκ. Τῷ 1872 ἡ ἐξαγωγή τῆς υπερβαίνει τὰς 350,000 ρούβλια, ὧν τὰ 3)4 εἰς ἰχθυὺς, δέρματα, γαιάνθρακας, κτλ., προωρισμένα διὰ τὸ Ἀστραχάν. Ἡ εἰσαγωγὴ ἀνέβη εἰς τὸ αὐτὸ ποσόν, συγκεκμημένη ἀπὸ ἄλευρα, ἐργαλεῖα, χόρτον, ξύλα καὶ ἄχυρα. Τὸ Κρασνοβόδσκ, ἰδρυθὲν πρὸ ἐλπίων ἐτών, θὰ διαδραματίσῃ σπουδαῖον πρόσωπον ἐν τῇ Ῥωσσοῦ πολιτικῇ ἅμα τελειώσῃ ἡ ὁδὸς ἡ μέλλουσα νὰ συνδέσῃ αὐτὸ πρὸς τὴν Χίβαν ἑξάγει δὲ ἄλας, πετρέλαιον, ἰχθυὺς κτλ. Ὁ λιμὴν τοῦ Ἀσιούρ-Ἀδέ, πρὸς νότον, εἶναι μικρὸς γαθμὸς ὅθεν αἱ στρατιωτικαὶ ἀρχαὶ δύνανται νὰ ἐπιτηρῶσι τὰ ἰχθυοτροφεῖα τῶν Τουρκομάνων.

Ἐν Ῥωσσίᾳ καὶ Εὐρώπῃ ἀσχολοῦνται περὶ συστάσεως σιδηροδρόμου, μέλλοντος νὰ συνδέσῃ τὴν Ἰνδικὴν πρὸς τὴν Δύσιν διὰ τῆς Μέσης Ἀσίας ἔννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ νῦν περιστάσεις δὲν εἶναι κατάλληλοι. Ὅπως δὴποτε, ὁ σιδηροδρόμος, καὶ τοὶ λίαν δαπανηρὸς, θὰ γίνῃ, ἡ δὲ Ῥωσσία οὐ μικρὰν θὰ πορισθῇ ὠφέλειαν. Ἡδη τὸ σύμπλεγμα τῶν Ῥωσσοῦ σιδηροδρόμων λήγει εἰς Ὀρεμβούργον, ἐντεῦθεν δὲ βεβαίως θὰ παραταθῇ ἡ γραμμὴ πρὸς τὸ Τασκέντ διὰ τοῦ Καζαλίνσκ, Περώφσκ, Τζουλέκ, Τουρκεστάν καὶ Τσιμκέντ, δηλ. διὰ τῆς κοιλάδος τοῦ Ἰαζάρτου.

Πολλὰ τῶν ἐπαρχικῶν τούτων ὑποβάλλουσι τὴν Ῥωσσοῦ κυβέρνησιν εἰς μεγάλα ἔξοδα. Οἱ Κιργισιοὶ τελουσὶν ἐτησίως φόρον 3 ρουβλίων κατὰ σκηνήν. Οἱ τοῦ Ὀρεμβούργου Κιργισιοὶ πληρόνουσι 900,000 ρούβλια, οἱ δὲ τῆς Σιβηρίας ὑπολογίζουσι ὅτι ἀπο-

τλοῦσιν 4 καὶ ἡμισὺν ἑκατομμύριον. Προσέτι πληρόνουσι 25 καπίκια ἐφ' ἐκάστου ζώου, ἐπίσης δὲ καὶ οἱ λοιποὶ κάτοικοι καὶ μὴ προνομιοῦχοι ἄποικοι τῶν τεσσάρων ἐπαρχικῶν πληρόνουσιν ἔγγειον καὶ προσωπικὸν φόρον, ὡς καὶ φόρον ἐπὶ τοῦ δικαίωματος τοῦ ἐμπορεύεσθαι, ἐπὶ τῶν οἰνοπνευμάτων, κτλ. ἐν γένει ὑπόκεινται εἰς τὰ αὐτὰ δικαιώματα εἰς ἃ ὑπόκειται οἱ ἐν τῇ Ῥωσσίᾳ. Ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ Τουρκεστάν παρέχει μέγα ἔλλειμμα, διότι ὁ στρατὸς ἀπορροφᾷ σχεδὸν τὸ διπλοῦν τῶν προσόδων (4 ἑκατομμύρια). Τῷ 1865 οἱ Ῥώσσοι κατήργησαν πολλοὺς φόρους εἰσπραττομένους ὑπὸ τῶν χανῶν καὶ βέπδων, τὸ μέτρον δὲ τοῦτο προσείλκυσε τὴν συμπάθειαν τῶν κατοίκων τοῦ Τασκέντ καὶ τοῦ Σιρ-Δαριά. Ἡδη διατηροῦσι τοὺς φόρους οὓς παραδέχονται οἱ μουσουλμανικοὶ νόμοι, ἥτοι τὸ ταραπ, τὸ χεράτζη καὶ τὸ ζιακέτ. Οἱ δύο πρῶτοι παριστῶσι τὸν ἔγγειον φόρον καὶ εἰσπράττονται ὑπὸ τῶν μονίμων κατοίκων ἀναλόγως τῶν εἰσοδίων (τὸ δέκατον). Ζιακέτ δύο εἰδῶν ὑπάρχουσι — τὸ ἐσωτερικὸν καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν συνοδίων. Ὁ φόρος δ' οὗτος ἐπιβαρύνει τὰς πραγματείας κατὰ 2 1)2 ταῖς ἑκατὸν ἐπὶ τῆς ἀξίας καὶ ἰσοδυναμεῖ διὰ τοὺς ἐντοπίους πρὸς τὰ ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου δικαιώματα, ἐν ᾧ ὁ δεῦτερος φαίνεται ὡς τελωνειακός. Οἱ ἐγγώριοι ἀπέτιον ἐπαρχικὸν φόρον (75 καπίκια κατὰ κίμπιτσκαν) πρὸς διατήρησιν τῶν διωρῶν, γεφυρῶν καὶ ὁδῶν. Εἰς τοὺς κατοίκους ἔχον ὑποσχεθῆ νὰ μὴ ἐπιβάλωσι πλέον τοὺς φόρους οὓς ἔχον κατεργάσει ἅμα τῇ κατακτῆσει, ἀλλὰ μέρος αὐτῶν εἰσπράττεται καὶ αὐθὺς ἐπὶ διαφόροις προφάσεσι. Ὅσον ἀφορᾷ τὸν Ῥωσσοῦ πληθυσμὸν, ὑπόκειται εἰς τὰ αὐτὰ τέλη εἰς ἃ ὑπόκεινται οἱ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ Ῥωσσίᾳ, ἐξαιροῦνται δὲ ἄποικοὶ τινες καὶ οἱ προνομιοῦχοι Κοζάκοι.

Τὰ ἔξοδα πρὸς συντήρησιν τῆς διοικήσεως τῶν δήμων καὶ ἀουλῶν ἐπιβαρύνουσι τοὺς ἐγγώριους, οἵτινες πληρόνουσι τοὺς προκρίτους καὶ δικαστάς. Αἱ πόλεις εἰσπράττουσι φόρον ἐπὶ τῶν ἐργαστηρίων, τῶν

ἀγορῶν καὶ ἐπὶ τῶν σταθμῶν καὶ μέτρων. Τέλος δὲ οἱ κάτοικοι ὀφείλουσι νὰ χορηγῶσιν ἵππους καὶ νὰ ἔχουσιν αὐτοὺς ἐτούμους εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχῶν διὰ τὴν ταχυδρομικὴν ὑπηρεσίαν. Τὰ ἔσοδα τοῦ Τουρκεστάν τῷ 1874 ἀνῆλθον εἰς 2,950,015 ρούβλια, τὰ δὲ ἔξοδα εἰς 8,651,334. Κατὰ μέσον ὄρον ἡ γενικὴ διοίκησις τοῦ Τουρκεστάν μέχρι τῆς προσαρτήσεως τῆς Χοκάνδης (ἣτις δίδει 70000 ρούβλια κατ' ἔτος) ἔδιδε σχεδὸν 2 ἑκατομμύρια ρούβλια ἐπὶ πληθυσμοῦ 1,700,000 ψυχῶν (1868—1875), ἧτοι ὀλιγώτερον τοῦ ἐνὸς καὶ ἐνὸς τετάρτου ρούβλιου κατ' ἄτομον. Τοῦτο δὲ συμβαίνει ὅχι διότι οἱ φόροι εἶναι μικρότατοι, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ συστήματος τοῦ εἰσπράττειν αὐτοὺς. Οἱ ἐγγῶριοι εἰσπράκτορες, οἵτινες συγχρόνως εἰσὶ προϋστάμενοι ἢ ὑπάλληλοι τῶν δήμων, σφετερίζονται τὰς προόδους καὶ πολλὰ χρήματα ἐξοδεύονται ἀσκόπως.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν δημοσίαν ἐκπαίδευσιν οὐδὲν ἔχομεν νὰ εἰπώμεν. Ὅταν ἡ Ῥωσία θέλη ν' ἀποικίση χώραν κατακεκτημένην, ἀρχίζει ν' ἀνεγείρῃ φροῦρια καὶ στρατιῶνας, μεθ' ἃ ἀσχολεῖται περὶ ἀστυνομίας καὶ φυλακῶν, περὶ δὲ σχολείων μόλις κατόπιν φροντίζει. Ἀναμφιβόλως ἡ Ῥωσία αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν δὲν εἶναι πολὺ προηγμένη εἰς τὴν παιδείαν, οὐχ ἦττον αἰ ἐν τῇ Μέσῃ Ἀσίᾳ κτήσεις τῆς πολὺ ὑστεροῦσι κυρίως ὡς πρὸς τὴν προκαταρκτικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐν τῇ Μέσῃ ἢ Κεντρικῇ Ἀσίᾳ ὑπάρχουσι δύο στρατιωτικὰ γυμνάσια εἰς Ὁρμσκ καὶ Ὁρεμβούργον καὶ πολλὰ δευτερεύοντα γυμνάσια εἰς Τασκέντ, Χοτζέντ, Ἀουλιέ Ἀτά, κτλ., ὡς καὶ προκαταρκτικὰ τινὰ σχολεῖα, εἰς 2 φοιτῶσι τέκνα Ῥώσων καὶ ἐγγυρῶν, εἰς τὴν ἐπαρχίαν τοῦ Σιρ-Δαριά καὶ τὰς *στανίτζας* τῶν Κοζάκων. Οἱ μουσουλμάνοι ἔχουσιν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ τοῦ Σιρ-Δαριά 545 σχολεῖα μετ' 40000 μαθητὰς· ἀλλὰ τί σχολεῖα; . . . Τῷ 1874 κάτοικοι τινες τοῦ Τασκέντ ἀπετάθησαν πρὸς τὸν γενικὸν διοικητὴν παρακαλοῦντες νὰ συστήσῃ μεθ' ἑρσὲ δὴ ἀνώτερον σχολεῖον, ἐν ᾧ νὰ διδά-

σκῆται ἡ Ῥωσικὴ καὶ νὰ ἐκπαιδεύωνται οἱ μαθηταὶ εὐρωπαϊκῶς. Ἡ κυβέρνησις διώρισεν ἐπιτροπὴν ὅπως ἐπεξεργασθῇ μέθοδόν τινα δι' ἧς αἱ ἐγγῶριοι διάλεκτοι νὰ διδάσκωνται διὰ στοιχείων τοῦ Ῥωσικοῦ ἀλφαβήτου καὶ νὰ συντάξῃ χρηστομάθειαν· ἀλλ' οὐδὲν ἄχρι τοῦδε ἐγένετο· οὐχ ἦττον πιστεύεται ὅτι ἡ κυβέρνησις θὰ συστήσῃ σχολεῖα ἅμα μάλιστα καταπαύσῃ τὸ ὑφιστάμενον πόλεμον.

Λίαν ἀνεξίθρησκος εἶναι ἡ Ῥωσικὴ κυβέρνησις καὶ τόσον μάλιστα, ὥστε ἔκτισε τεμένη καὶ διατηρεῖ μολλᾶδες. Δὲν ζητοῦσι νὰ προσηλυτίσωσι τοὺς μουσουλμάνους εἰς τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ κατὰ τοῦτο τῶν ἀπεδείχθησαν νοσημονέστατοι. Καὶ μὲν τὸ μέτρον τοῦτο ὑπηρετήθη ὑπὸ τῆς ἀνάγκης, οὐχ ἦττον ὅμως ἐδύναντο νὰ λάθῃσι μέτρα τινὰ αὐστηρὰ κατὰ τοῦ Ἰσλαμικοῦ. Ἦδη πρόκειται νὰ προσελκυσῶσι τὸν κληρὸν καὶ τοὺς θρησκομανεῖς λαοὺς, καὶ κατὰ τοῦτο φαίνεται ὅτι ἐπιτυχάνουσι θαυμασίως. Οὕτω δὲ θὰ κατορθώσωσι νὰ ἐκρίζωσωσι τὰς θρησκευτικὰς καὶ πολιτικὰς προλήψεις τῶν λαῶν τούτων, οἵτινες μόνον εἰς τὴν βίαν ἐνδίδουσι καὶ μόνον τὰς λόγους φοβοῦνται. Τὴν κεκρηυγμένην ἐχθροπάθειαν διεδέχθη ὁ φόβος ὅν ἐμπνέουσιν αἱ 43000 Ῥώσων στρατιωτῶν, ὧν 38,000 εἰσὶν εἰς Τουρκεστάν καὶ 5000 εἰς τὰς στέππας τῆς Σιβηρίας καὶ τοῦ Ὁρεμβούργου. Αἱ τελευταῖαι κατακτήσεις ἠνάγκασαν τὴν Ῥωσίαν νὰ διασπείρῃ τὰς δυνάμεις τῆς ἐπὶ ἃς πείρου ἐκτάσεως, συγκεντροῦσα αὐτὰς εἰς στρατηγικὰς τινὰς θέσεις λίαν σπουδαίας. Πολλὰ μικρὰ ἀποσπάσματα φρουροῦσιν ἐτὰ πρὸς βορρᾶν καὶ ἀνατολὰς μικρὰ φροῦρια, αἱ δὲ ὄχθαι τοῦ Ἀράλ καὶ τῆς Κασπίας καὶ αἱ κοιλάδες τοῦ Ὠξοῦ καὶ τοῦ Ἰαξάρτου ὑπερασπίζονται ὑπὸ σειρᾶς φρουρίων καὶ χαρακωμάτων, συνδεομένων πρὸς ἀλληλα δι' ἀποσπασμάτων Κοζάκων. Οἱ Ῥώσοι ἔχουσι καὶ μεγάλα φροῦρια, ἅτινα εἰσὶ πολυάριθμα τῶν ὄντι διὰ στρατὸν ἐκ 38,000 ἀνδρῶν, κλειδὸς δὲ τῆς Μέσης Ἀσίας θεωροῦνται ἡ Χοκάνδη καὶ ἡ Σαμαρκάνδη.

Ὁ στολίσκος τοῦ Ἀράλ σύγκειται ἀπὸ 5 ἀτμόπλοια φέροντα 45 κανόνια καὶ ἔχοντα δύναμιν 220 ἵππων, ὁ δὲ τῆς Κασπίας μόνον πρὸς μεταφορὰν στρατευμάτων χρησιμεύει. Οἱ ἐγγῶριοι δὲν ὑπηρετοῦσιν εἰς τὸν στρατὸν, ἀλλ' οἱ Κιργίσιοι ὑπηρετοῦσιν ὡς ταχυδρόμοι, κτλ. Εὐνόητον ἀποβαίνει διατὶ οἱ ἐγγῶριοι εἰσὶ ἀποικειλισμένοι τῆς στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας· ἡ τῶν Σιπαίων (ἐγγυρῶν στρατιωτῶν τῆς Ἰνδικῆς) ἐπανάστασις ἀπέδειξεν πόσον ἐπικίνδυνον εἶναι νὰ δοθῶσιν ὅπλα εἰς λαοὺς κατακτηθέντας μὲν, οὐχὶ ὅμως ὅπως ὑποταχθέντας. Εἰς τὸ Τουρκεστάν ὁ στρατὸς εἶναι τὸ μόνον στήριγμα τῆς Ῥωσικῆς κυριαρχίας, τούτου δ' ἕνεκεν ἡ κυβέρνησις οὐδενὸς φείδεται ὅπως διατηρῇ αὐτὸν ἐν ἀρίστῃ καταστάσει. Κατ' ἔτος στέλλει εἰς τὸν στρατὸν ἐπικουρίας, ὅπλα καὶ πολεμοφόδια, πολλὰ δὲ ὑπὲρ αὐτοῦ δαπανᾷ ἑκατομμύρια. Αἱ ἐν Ἀσίᾳ Ῥωσικαὶ κτήσεις φαίνονται περιβεβλημέναι διὰ σιδηροῦ φραγμοῦ, ὅστις ἐπεκτείνεται ἀναλόγως τῶν προόδων τῶν Ῥώσων πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἄχρις οὗ τέλος φθάσωσιν εἰς τὰ φυσικὰ ὄρια τῶν—τὴν Περσίαν, τὸ Ἰνδοκοῦς καὶ τὸ Τιάν-Τσάν.

Δυσχερὲς ἀποβαίνει τὸ νὰ ἐκφέρῃ τις δριστηκὴν γνώμην περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς κατακτήσεως. Οἱ Ῥώσοι μόλις ἤρξαν νὰ ὀργανίσωσι τὴν χώραν, πολλὰ δ' ὑπολείπονται νὰ πράξωσιν. Ἄχρι τοῦδε πολλὰς εἰσῆγαγον βελτιώσεις, ἐνεθάρρουν τὴν καλλιέργειαν τοῦ βάμβακος, τὴν σκωληκοτροφίαν καὶ τὴν καλλιέργειαν τῶν μεταλλείων καὶ γαιανθρακωρυχείων, κατασκεύασαν ὁδοὺς, κτλ., οἱ δὲ σοφοὶ τῶν, ὁ Βλάρεμπεργ, ὁ Βογδανῶφ, ὁ Βουτακῶφ, ὁ Βαλχανῶφ, ὁ Γρηγοριέφ, ὁ Κοστέγκο, ὁ Μαξιεῖφ, ὁ Μουραβιέφ, ὁ Νεβολσίν, ὁ Σοβολέφ, ὁ Στεβόνισκας, ὁ Στρούβ, ὁ Σεβερτσέφ, ὁ Φετσέγκο, ὁ Βενιουκῶφ καὶ τόσοι ἄλλοι ἐξηρσύνθησαν τὴν Μέσῃ Ἀσίᾳ καὶ πολλὰς παρέσχον τῇ ἐπιστήμῃ ἐκδουλεύσεις. Εἰς τοὺς ἄνδρας τούτους αἱ ἐπιστῆμαι, ἡ γεωγραφία καὶ ἡ στατιστικὴ πολλὰς ἀφείλουσιν ἀνακαλύψεις. Πλὴν ἡ μεγίστη τῶν ὑπηρεσιῶν ἃς οἱ Ῥώσοι παρέσχον εἶναι τὸ ὅτι κατέστρεψαν τὰς φωλεὰς ταύτας τῶν ληστῶν αἰτινες ἐκαλοῦντο *χαγάτα* ἢ *μπεκάτ*, ὅτι ἀπεκατέστησαν τὴν τάξιν καὶ ἡσυχίαν καὶ ὅτι ἀπήλλαξαν τῆς τυραννίας καὶ δουλείας ἑκατομμύρια ἀνθρώπων. Σήμερον οἱ λαοὶ οὗτοι φοβοῦνται μὲν τὴν ἰσχὺν τοῦ ἰσχυροῦ Τζάρου, ἢ τοῦ παιταγοῦ *παρόντος*, τοῦλάχιστον ὅμως ὀφείλουσιν αὐτῷ τὴν ἀσφάλειαν τῆς περιουσίας καὶ τῆς ζωῆς τῶν (α).

Α. Ο. Σ.

ΠΕΡΙ ΜΟΥΣΙΚΗΣ ΥΠΟ ΦΥΣΙΚΗΝ ΕΠΟΨΙΝ.

(Συνέχεια καὶ τέλος).

Πρὸς τελευταίαν δ' ἀπόδειξιν, ἃς ἐξέλιθωμεν τῆς λογικῆς φύσεως καὶ ἃς ἐρωτήσωμεν τὰ ἄλογα ζῶα. Ἄς ἐρωτήσωμεν τὸν πτερωτὸν πληθυσμὸν τῶν ἀέρων, τὸν ἄφωον λαὸν τῶν ὑδάτων τῆς θαλάσσης καὶ τὸν ἐξόριστον λαὸν τῶν δασῶν καὶ τῶν βράχων. Ἀπαντες οὗτοι εὐαίσθητοι ἀναδεικνυνται πρὸς τὴν Ἀρμονίαν. Ἡ Ἥως ἀνοίγει τὰς πύλας τοῦ φωτός, ἡ φύσις ἐξυπνᾷ ἤδη τὰ πτηνὰ ἀναψυχὴν λαμβάνοντα, ἀναγγέλλουσι τὴν ἄφιξιν τῆς ἡμέρας, καὶ χαιρετίζουσι τὸν ἀνατέλλοντα ἥλιον διὰ τῶν ἐρωτικῶν αὐτῶν μελῶν, ὡς ἀντερασταὶ ὑπὸ ζωηρᾶς ἀμίλλης ἐμφορούμενοι. Ἀναζητοῦνται, προσβάλλονται, ἀποκρίνονται, μάχονται ἀμοιβαίως· τὰ δὲ ἄσματα αὐτῶν ἀρχόμενα μετὰ τῆς ἡμέρας, λήγουσι συγχρόνως μετ' αὐτῆς. Ἀλλ' ἀπατώμαι· δὲν λήγουσιν ἔτι. Σὺ ἐρημόβιος Φιλομήλα, Σειρὴν τῶν δασῶν, παρατείνει; αὐτὰ ἀπὸ ἡλίου εἰς ἥλιον, καὶ ὅτε ἡ ζοφερὰ νύξ ἔρχεται ἵνα ἐπι-

(α) Τὴν σπουδαιοτάτην ταύτην καί, ὡς πιστεύομεν, τερπνὴν πραγματείαν ἠρανίσθημεν ἐκ τῆς Βρετανικῆς Ἐπιθεωρήσεως, φυλλ. τοῦ Ἰουνίου 1877.

θάλη σιωπῆν τῆ φύσει, χορηγεῖ πρὸς μόνον σὲ τὸ δικαίωμα τοῦ ἄδειν καὶ τέρπειν τὴν εὐαίσθητον μελαγχολίαν. Ἡ ἡχὼ ἀγρυπνεῖ μετὰ σοῦ, μετ' αὐτῆς συνδιαλέγεται περὶ τῶν παλαιῶν σου δυστυχημάτων. Τὰ ἄσματα σου, οἱ ἁρμονικοὶ σου στεναγμοὶ, διαδιδόμενοι εἰς τὰ πέρατα τῶν δασῶν, ἐλαττόνουν τὴν φρίκην τῆς βαθείας αὐτῶν σιωπῆς· ἵνα δὲ σὲ ἀκούσῃ ἐκπέμπουσαν τὸν θρήνον τῶν θλίψεων σου, ἢ τοῦ Ἡλίου ἀδελφῆ, ἐν τῇ ἀπουσίᾳ αὐτοῦ, ἐλαύνει βραδείως ἐν τῷ στερεώματι τὸ ἀργυροειδὲς αὐτῆς ἄσμα, καὶ φαίνεται χαμηλωμένη ὑπεράνω τοῦ ἄλλου ἐνθα ἐδρεύεις· ἢ δὲ θεὰ τῆς αὐγῆς, ἢ βοδοδάκτυλος Ἡώς, σὲ εὕρισκεν ἐπὶ θρηνοῦσαν καὶ ἀγρυπνοῦσαν ἐρωτικῶς.

Διὰ τῆς φυσικῆς ταύτης κλίσεως πρὸς τὴν μουσικὴν, πολλάκις τὰ πτηνὰ συναγωνίζονται μεθ' ἡμῶν περὶ τῆς ὑπεροχῆς καὶ τοῦ βραβεῖου τῆς ψῆδης. Πολλάκις ἡ ἀηδὼν ζηλοτυποῦσα πρὸς καλλικέλαδον φωνὴν ἢ πρὸς ὄργανον ἐναρμονίως ἡχοῦν ὑπὸ τὴν σκιάν τῶν δένδρων, προκαλεῖ τοὺς ἡδυτέρους ἡμῶν ἤχους, ψάλλουσα ἐφαμίλλως καὶ τὴν νίκην ἀμφιρρεπῆ καθιστῶσα· μεχρισοῦ τέλος, ἀπαυδήσασα μᾶλλον ἢ ἠττηθεῖσα καὶ αἰσχυνομένη ἵνα ἐπιζήσῃ μετὰ τὴν ἀφωνίαν αὐτῆς, στενάζουσα καταπίπτει ἀπὸ τῶν κλάδων τῶν πετελεῶν εἰς τοὺς πόδας τοῦ νικητοῦ αὐτῆς, τὸν τάφον τῆς ἐπιζητοῦσα ἐν τῇ κιθάρᾳ αὐτοῦ. Τὸ αὐτὸ τοῦτο δέλεαρ ἐφείλκυσε πολλάκις ἐντὸς τῶν δικτύων ἐκ τοῦ βάθους τῶν ὑδάτων τοὺς ἤττον δειλοὺς ἰχθύς· αὐτὸ τοῦτο τὸ θέλητρον καθίστησιν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Πλίνιος, τὴν ἔλαφον προσεκτικὴν εἰς τοὺς ἡδεῖς ἤχους τοῦ αὐλοῦ, τὸν ὄρμητικὸν ἵππον εὐαίσθητον εἰς τὸν εὐρυθμὸν κρότον τοῦ τυμπάνου, καὶ τὸν ἐλέφαντα εἰς τοὺς ὑψηλοὺς ἤχους τῆς σάλπιγγος· ἢ δὲ ἡδύτης τοῦ ποιμενικοῦ αὐλοῦ πολλάκις ἀνεχαίτισε, καθὰ λέγει ὁ Ὀβίδιος, πὺν γοητευθέντα λύκον ἀπὸ τοῦ νὰ καταδιώξῃ τὸν ἀθῶον καὶ τρέμοντα ἀμνόν.

Προσέλθετε νῦν, ὑμεῖς αὐστηροὶ ἐπικριταί, σοβαροὶ Ἀριστάρχαι· τολμήσατε ἵνα

ἐρωτήσητε ἐπὶ ποῦ ἔγκειται ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ ἀρετὴ τῆς Ἁρμονίας. Ἡ φύσις ἅπαντα ἀποκρίνεται πρὸς ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑμετέρα καρδία ἐστὶν ὁ ὑπολανθάνων μάρτυς ἐναντίον ὑμῶν αὐτῶν. Κατὰ πᾶσαν τῆς ἡμέρας στιγμὴν, ἡ φύσις ἐπαναλαμβάνει λέγουσα ὑμῖν στεντορέια τῆ φωνῆ, ὅτι ἡ μουσικὴ ἁρμονία δῶρόν ἐστιν, ὅπερ αὐτὴ παρέλαβε παρὰ τοῦ Οὐρανοῦ, ἵνα θέλγῃ τὰς ἡμετέρας θλίψεις καὶ ἀνακουφίξῃ τὰ ἔργα ἡμῶν· διὸ καὶ πάντες ἄδουσιν ἐν ταῖς καθημεριναῖς αὐτῶν ἐργασίαις καὶ φροντίσι. Τί ποιοῦσιν ἐργαζόμενοι τοσοῦτοι ἄνθρωποι οὗς ἡ ἀνάγκη καταδικάζει νὰ πάσχωσι πρὸς ὄφελος τῶν ἄλλων, καὶ ὧν αἱ χεῖρες, ἢ ἐλευθερία καὶ αἱ ἡμέραι ἀπημπολήθησαν τοῖς Κυρίοις αὐτῶν; Τί κάμνει ὁ ἐθωνὸς γεωργὸς διαχαράττων τοὺς κοπιώδεις αὐλακὰς τοῦ ἀγροῦ; ὁ ἐπιμελὴς θεριστὴς ἐν τῷ μέσῳ τῆς καυστικῆς ἄλωνος; ὁ φιλόπονος ἀμπελοργὸς καλλιερῶν τὰς ἀμπέλους του ἐπὶ τῆς κλιτύος τῶν ὀρέων; Τί κάμνει ὁ ποιμὴν μετὰ τοῦ ποιμνίου του πάντοτε τῆ δε κακίαις περιπλανώμενος; ὁ φιλόπονος χαλκεὺς μετὰ τῶν φλογῶν τῆς καμίνου ὑπ' ὧν περικυκλοῦται; Τί, ὁ ἐπὶ τῆς παραλίαις ἀνυπόμονος ἄλιεύς; Τί, ὁ ἐν τῇ κυματιζομένη λέμβῳ του ἀνιῶμενος κωπηλάτης, ἢ ὁ εἰς τὰ διὰ βίου δεσμὰ καταδεδωκασμένος; Τί τέλος ποιοῦσι τοσοῦτοι ἄλλοι θνητοὶ ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἢ τῇ ταλαιπωρίᾳ διαβιῶντες. Ἄδουσι, ψάλλουσι καὶ διὰ τῶν ἀσμάτων ἀπωθοῦσιν, ἀπελαύνουσι τὴν λύπην καὶ συντέμνουσι τὰς βραδυπορούσας τοῦ χρόνου ὥρας. Ὁ ἐρημίτης ἀνιῶμενος ψάλλει ἐν τῇ ἐρημίᾳ του, ὁ ὁδοιπόρος ἔδει ἐν τῇ φρίκῃ τῶν δασῶν, ὁ ἐξόριστος ἐν τῷ τόπῳ τῆς ἀποχωρήσεώς του, ὁ αἰχμάλωτος ἐν ταῖς ἀλύσεσιν, ὁ δέσμιος ἐν τῇ εἰρκτῆ του, ὁ δοῦλος ἐν τοῖς μεταλλείοις καὶ λατομείοις, ἐνθα ζῶν ἐνθεαμμένος, ἀνυψοῖ τὴν φωνὴν τῶν ἀσμάτων του μέχρις ἄνωθι τῆς ἐπιφανείας τῆς γῆς. Δι' ἀναλλοιώτου κλίσεως, δι' ἐνδοθέτου ὄρμητος, παγκοσμίως, οὕτως εἰπεῖν, ἐκδηλουμένης, τὸ πᾶν ἀναγγέλλει, τὸ πᾶν βεβαιοῖς ὅτι ἡ ἁρμονία τῆς

μουσικῆς ἀναπρόδαστος ἡδονὴ τῆς φύσεως ἐστίν. Ἐὰν ἐξετάσωμεν τὰς ἄλλας ἡδονὰς, ἀνευρίσκομεν ἐν αὐταῖς περιορισμένην τὴν ἔκτασιν, μικροτέραν τὴν δύναμιν, εὐαρέσκειαν ἤττον ἀγνὴν, αἰσθήματα ἤττον ἡδονικά. Ὑπάρχουσι ἡδοναὶ χαρακτηρῶς καὶ γνώμης, εὐαρεστοῦσαι λαοὺς τινὰς, ἄγνωστοι παρ' ἑτέροις· ἀλλ' ἡ Ἁρμονία συνεννοῖ ἅπασας τὰς κλίσεις. Ὑπάρχουσι ἡδοναὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων, προσνεμηθεῖσαι εὐαριθμοῖς τισὶν ἀνδράσιν, εὐνοουμένοις ὑπὸ τῶν Μουσῶν· ἀλλ' ἡ Ἁρμονία τοὺς πάντας εὐνοεῖ, οὐδένα ἐξαιρεῖ τῶν χαρίτων τῆς. Ὑπάρχουσι ἡδοναὶ ἄφωνα καὶ ἄψυχοι, λαλοῦσαι μόνον εἰς τὰ ὄμματα χωρὶς νὰ λέγωσι τι πρὸς τὴν καρδίαν· ὡς αἱ ὑπὸ τῆς γραφίδος τοῦ ζωγράφου προβαλλόμεναι ἡμῖν. Ὑπάρχουσι ἑτέρα ἡδοναὶ χυνοὶ, ἀσθενεῖς, λίαν μονότονοι καὶ τάχιον ἐξαντλούμεναι. Ἀλλὰ δύναται ὑπάρξαι ἑτέρα τις λαμπρότερα, μᾶλλον ποικιλόμορφος, μᾶλλον ἀκένωτος ἀπὸ τὴν τῆς μουσικῆς Ἁρμονίας; ἡδονὴ ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως ἀναφωομένη; ἡδονὴ τέλος τοσοῦτω ἀναγκαῖα, καὶ ἥς ἡ στέρσις ἀποβαίνει τοσοῦτον ὀδυνηρὰ, ὥστε καὶ ὁ Ποιητὴς τοῦ Παντός, πρὸς ποιητὴν τῆς ἀνοσιουργοῦ πόλεως Τύρου, ἀπειλεῖ αὐτὴν διὰ τῆς φωνῆς τοῦ Προφήτου, ὅτι θέλει καταλύσει ἐν τοῖς τείχεσιν αὐτῆς τὸν ἦχον τῆν κιθάρας καὶ τῶν ἄλλων μουσικῶν ὀργάνων; «Καὶ καταλύσει τὸ πλῆθος τῶν μουσικῶν σου, καὶ ἡ φωνὴ τῶν ψαλτηρίων σου οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ οὐκέτι» (Ἰεζεκιήλ. 26. 13.) Ἰσχυρὰ αὕτη μαρτυρία τῶν θελητῶν καὶ τῆς δυνάμεως τῆς Ἁρμονίας. Οὐδόλωσ ὅθεν θαυμαστόν, μετὰ τὰ προλεθέντα, ὅτι αὕτη προσεκτίεσθε τὸν σεβασμὸν τῶν λαῶν ἀπάντων τῶν αἰῶνων καὶ ἀπασῶν τῶν χωρῶν, τὸν ἐπισφραγίζοντα τὴν μαρτυρίαν τῆς εὐγενείας αὐτῆς.

Δὲν δυνάμεθα πρὸς τοῦτοις νὰ εἰπωμεν περὶ τῆς ὠραίας φωνῆς, ὅπερ λέγομεν καὶ περὶ τῆς ὠραιότητος, ὅτι αὕτη ἐστὶ παλιῆς ὄλων τῶν χωρῶν, ὅτι, ὡς ἡ γλῶσσα τοῦ ἔρωτος, εἶναι ἡ αὐτὴ δι' ὅλους τοὺς λα-

οὺς, καὶ ὅτι φέρει πανταχόσε μεθ' αὐτῆς τὰ χαρακτηριστικὰ σημεῖα τοῦ κράτους τῆς; Τῷ ὄντι, ἡ λαμπρὰ φωνὴ, ὡς ἡ ὠραιότης, οὐδαμῶσε ἐστὶν ἀλλοτρία· πανταχόσε ἐξασκεῖ τὰ νικηφόρα αὐτῆς προνόμια. Βασιλεὺς καὶ αὐτῶν τῶν Βασιλέων δύναται νὰ διατρέξῃ τὸν κόσμον ὡς ἀπόλυτος ἄτοκράτειρα. Ὑπὸ εἰανδήποτε οὐρανὸν καὶ ἀν εὐρεθῆ, ὁμοία πρὸς τὸ φωτοποιῶν ἄστρον τῆς ἡμέρας, οὐδέποτε ἐστὶν ἐκτὸς τῶν συνόρων τῆς ἐπικρατείας τῆς· καὶ ὁποῖδήποτε τῆς γῆς ὑπάρχουσι καρδίαι, αὕτη κέκτηται ὑπηκόους καὶ βωμούς. Τοιοῦτον ὑπῆρξε παρὰ πάσαις ταῖς γενεαῖς τὸ περιφανὲς πλεονέκτημα τῆς Μουσικῆς. Αἱ ἄλλαι τέχναι, ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν, εἶδον πολυτάκις τὰς τιμὰς τῶν διακοπτομένων, εἴτε ὑπὸ τῆς μανίας τοῦ Ἄρεως, εἴτε ὑπὸ βασιλείων μουσομάχων. Ὑπῆρξαν αἰῶνες σκότους, ἐποχὰι ληθαργίας, ἡμέραι παρακμῆς καὶ βαρβαρότητος, καθ' αἷς ὁ θεὸς τῆς καλαισθησίας ἐξωρίσθη ἐκ τοῦ κόσμου, ἡ φιλολογία ἐξέλιπεν, αἱ Μοῦσαι ἐσίγησαν, αἱ τέχναι ἐνεκρώθησαν, στερηθεῖσαι τῶν Μαικηνῶν τῶν (1), καθ' αἷς τέλος, πᾶσαι αἱ Ἐπιστήμαι ἐξηφανίσθησαν ἢ ἐκρύβησαν ἐν παραβύστω. Ἀλλ' ἐν τῇ γενικῇ ταύτῃ νυκτὶ, οὐδέποτε ἡ Μουσικὴ ἀπώλεσε τὴν λαμπρότητα τῶν θελητῶν αὐτῆς· αἱ ἀκτίνες τῆς διεσκέδασαν πάντοτε τὰ νέφη τῆς ἀπαιδευσίας, οἱ ναοὶ τῆς οὐδέποτε διετέλεσαν κενοί, οὐδ' οἱ βωμοὶ τῆς ἀνευ ἀνθέων. Ἄς ἀκούσωμεν τοὺς περὶ αὐτῆς διαμένοντας μάρτυρας ἐν τε τοῖς ἐθνικοῖς καὶ τοῖς ἱεροῖς μνημείοις. Οὗτοι θὰ μᾶς εἰπωσιν ὅτι πάντες οἱ αἰῶνες, καὶ πρὸ πάντων οἱ ἐξηνυγενισμένοι, διεκρίθησαν ὑπὸ τῶν τιμῶν τῶν σταθερῶς ἀπονεμομένων τῇ Μουσικῇ· θὰ μᾶς εἰπωσιν ὅτι ταύτην συνέστησαν τοῖς λαοῖς οἱ αὐστηρότεροι φιλόσοφοι, ἐκαλλιέργησαν αἱ μεγαλήτεροι ἥρωες, ὑπερηγάπησαν αἱ συνετώτεροι δημοκραταί, ἐδόξασαν εἰ

(1) Μαικίνας. Ἰππότης Ῥωμαῖος, ἐπειτα ἀγαπητὸς ὑπουργὸς τοῦ Αὐγουστοῦ, πρῶστατης τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν.

ισχυρότεροι Μονάρχαι, ὡς εὐνοουμένην ἐπιστήμην τῶν κατακτητῶν καὶ τῶν Βασιλέων, καὶ ἡ Αἴγυπτος θὰ μᾶς εἴπῃ ὅτι ὁ τελευταῖος τῶν Πτολεμαίων ἐπεκλήθη Ἀύλη τῆς πρὸς τιμὴν αὐτῆς. Ἐάν δ' ἐνδιατρίψωμεν ὀλίγον παρὰ τοῖς Ἕλλησι, θέλομεν πληροφορηθῆ ὅτι ὁ Ὀλυμπος αὐτῶν κατοικεῖτο ὑπὸ θεῶν ἐραστῶν τῆς Ἀρμονίας, ὅτι ὁ Παρνασσὸς αὐτῶν, ναὸς τελείων μουσικῶν συμφωνιῶν, προεδρεύετο ὑπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῆς λύρας, ὅτι αἱ ἡδοναὶ τῶν ἀθανάτων Ἡλυσίων τῶν συνίσταντο εἰς διηκεῖς συναυλίας· ὅτι αἱ στρεβλώσεις τοῦ Ταρτάρου τῶν δὲν ἦσαν ἀπλῶς πάταγος βασάνων, ὡκεανὸς μακινουσῶν φλογῶν, ἀλλὰ προσέτι τρομερὰ ἀπήχησις φωνῶν, τρομερὰ παραφωνία γοερῶν κραυγῶν, καὶ συγκεχυμένος θόρυβος ἀδιαλείπτων θλιβερῶν γογγυσμῶν. Θέλομεν πληροφορηθῆ ὅτι περὶ τοὺς ἐνδόξους αἰῶνας τῶν Ἀθηνῶν ἦτο αἴσχος τὸ ἀγνοεῖν τὴν μουσικὴν· ὅτι οἱ σοφοὶ τοῦ Ἀρείου Πάγου ἦσαν μαθηταὶ αὐτῆς· ὅτι αὐτὴ ἀπετέλει μέρος τῆς Ἀττικῆς συμπεριφορᾶς καὶ εὐγενείας τῶν τρόπων· ὅτι αὐτὸς ὁ Σωκράτης, ὁ θνητὸς οὗτος ὁ ὑπὸ τῶν θεῶν εὐνοηθεὶς καὶ ἐπαινεθεὶς, ἐδιδάχθη καὶ πάλιν εἰς τὸ γῆρας του νὰ παίζῃ τὴν βάρβιτον, καὶ ὅτι, ὅστις δῆποτε ἐξ ἄνευ κλίσεως πρὸς τὴν τέχνην ταύτην, ἐθεωρεῖτο ὡς ἡλίθιος, ὡς μὴ θύσας οὐδέποτε ταῖς χάρισιν· ὅθεν ἐν τινι συμποσίῳ, ὁ Θεμιστοκλῆς, ἀποποιηθεὶς τὸ νὰ λυρίσῃ καὶ αὐτὸς μετὰ τῶν συνδιαιτημόνων, ἐθεωρήθη ὡς λαθῶν ἡμελημένην ἀνατροφὴν. Ἐκ τῆς πληθύος ταύτης τῶν μαρτυριῶν ἐξάγεται ὁμολογουμένως φαινή καὶ ἱκανοποιητικὴ ἀπόδειξις· ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ. Ἄς λησμονήσωμεν τοὺς τοσοῦτους ἀνθρωπίνους ἐπαίνους, ἀσθενῆ σχεδιάσματα τῆς ἀξιοπροπέας τῆς μουσικῆς, καὶ ἄς ἀναλάβωμεν ἐκ τῶν βωμῶν τῶν θεῶν τὰς ἀνθοδέσμας τοῦ στέμματος αὐτῆς. Ὑπὸ τὴν ἱεράν ταύτην ἐποψίαν εὐαρεστοῦμαι θεωρῶν τὰς διακεκριμένας τιμὰς τῆς μεγαλοπρεποῦς ταύτης ἐπιστήμης. Χαίρω βλέπων αὐτὴν ἐνδόξως προτιμουμένην πασῶν τῶν ἄλλων, ἵνα λαλῇ πρὸς τοὺς θε-

οὺς, ἵνα ἀναπέμπῃ πρὸς αὐτοὺς τὸ θυμίαμα τῶν λαῶν, ἵνα ἀνακηρύττῃ τὸ μεγαλεῖον αὐτῶν, ἵνα ἀφοπλίξῃ τὴν ἐργὴν τῶν. Ἄς ρίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ ὄλων τῶν Ὀρησκαιῶν ἀπάντων τῶν αἰώνων. Ἐνταῦθα οἱ ναοὶ τῆς Ἰσίδος καὶ τοῦ Ὀσίριδος ἀντηχοῦσιν ὑπὸ τὸν ἦχον τῶν σείστρων τοῦ Κανόβου· ἐκεῖσε, περὶ τὴν ἐσθινὴν ὄραν οἱ Μάγοι τῆς Περσίας καὶ οἱ Πυρολάτραι κρατοῦσι τὰς ἀργυρᾶς αὐτῶν κινύρας ἵνα ὑποδεξιωθῶσι τὸν ἐκ τοῦ βάθους τῶν ὑδάτων ἀνίσταμενον ἥλιον, ἵνα ἀπολαύσωσι τῆς πρώτης αὐτοῦ θεωρίας καὶ προσκυνήσωσιν ἐν τῷ ἀστέρι τούτῳ τὸ ἀίδιον πῦρ, τὸν ἀκτινοβόλον Ἐρρομάζην, θεὸν τῶν πατέρων τῶν περαιτέρω, ὁ μαῦρος Βραχμὰν πληροὶ τὰς ὄχθας τοῦ Γάγγου διὰ τῶν ὕμνων τῆς αὐγῆς. Ἀλλὰ συγχρόνως τὰ μὲν Ἑλληνικὰ παράλια ἐπαναλαμβάνουσι καθεκάστην τὸ ὄνομα τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς, αἱ δὲ ὄχθαι τῆς Ἑσπερίας Εὐρώπης ἀντηχοῦσιν ὑπὸ τοὺς πολεμικοὺς χοροὺς καὶ τὰς ᾠδὰς τῶν Σαλίων, ἱερέων τοῦ Ἄρεως, ἐνῶ αἱ Γερμανικαὶ ἀκταὶ καὶ αἱ χῶραι τῶν Γαλατῶν ὕμνοῦσι τὸ ὄνομα τοῦ αἰμοχαροῦς Τεύτου διὰ τοῦ ἄσματος τῶν Δρυιδῶν.

Τούτ' αὐτὸ ἐπραξαν πάντες οἱ λαοί· ἐψάλλον ἐν τοῖς μυστηρίοις αὐτῶν οὐ μόνον ἵνα λαλήσωσι πρὸς τοὺς ἀθανάτους δι' ἡχῶν ἐξοχωτέρων τῆς κοινῆς διαλέκτου, ἀλλ' ἵνα προσηλώσωσιν ἔτι μᾶλλον τὴν προσοχὴν τοῦ συνηγμένου λαοῦ, καταπραΰνωσι τὰ πάθη, κανονίσωσι τὰ πνεύματα διὰ τῆς μελωδίας, ἐκθερμάνωσι τὰς καρδίας καὶ προπαρασκευάσωσιν αὐτὰς διὰ τὴν παρουσίαν τῶν θεῶν. Ἄλλ' ἵνα τί ἐνδιατρίβωμεν ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ περὶ τῶν τιμῶν τῶν ἀποδιδόμενων τῇ ἐθνικῇ μουσικῇ;...

Πρὸς σέ, ἱερά Ἀρμονία τοῦ περιουσίου λαοῦ τοῦ Κυρίου, πρὸς σέ, ἡ τις τοσάκις ἐφείλκυσας εἰς τοὺς πόδας τοῦ Θεοῦ τοῦ Ἰσραὴλ τὴν λατρείαν τοῦ εὐγνωμονοῦντος λαοῦ αὐτοῦ, πρὸς σέ ἀποτείνωμαι. Ὑπὸ τὴν σὴν καὶ τῶν σῶν ἱερῶν συμφωνιῶν σκέπη καὶ προστασίαν δὲν προυχώρουν οἱ Ἰσραηλῖται εἰς τὰς μάχας; Βεβαίως, ὑπὸ τῶν θριαμ-

θευτικῶν τοῦ Κυρίου σημαῖων προηγούμενοι, οἱ ἱεροὶ ψάλλται ὠδεῦον ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ταγματῶν, καὶ συνενούντες τὰς ὀψιτόνους αὐτῶν φανὰς οὖν τοῖς στρατιωτικοῖς ὄργάνοις ἐπεκαλοῦντο τὴν ἀρρωγὴν καὶ ἀντίληψιν τοῦ Θεοῦ τῶν δυνάμεων. Ὁ Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ πολιορκεῖ τὴν Ἰεριχὼ, ἀλλ' ἡ κατάκτησις αὐτῆς δὲν ἐπιφυλάσσεται τῷ ἀγῶνι τῶν ὄπλων. Κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν τοῦ Ὑψίστου, οἱ ἑπτὰ Ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων ἀναλαμβάνουσι τὰς ἀρμονικὰς σάλπιγγας. Ἡ Ἰεριχὼ μέλλει νὰ καταστραφῇ, αἱ σάλπιγγες ἤχουσι προαγγέλλουσαι τὴν κατεδάφισιν αὐτῆς. Ἴδου οἱ πύργοι αὐτῆς κλονίζονται. Ὁ Κύριος ἐλάλησε, τὰ τείχη καταπίπτουσιν, ἡ Ἰεριχὼ ἀφανίζεται ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς.

Ἄς διέλθωμεν ὅμως τὸ εὐρὸ στάδιον τῶν ἐτῶν. Ἄς σπεύσωμεν ἵνα κατέλθωμεν εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Δαυὶδ, τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην ἐποχὴν τῶν τιμῶν τῆς Ἀρμονίας. Διὰ τοῦ Βασιλέως τούτου θέλομεν ἴδει αὐτὴν εἰσαγομένην εἰς τὴν Σκηνὴν τοῦ Κυρίου, ἀκολουθουμένην ὑπὸ τῶν θυγατέρων τῆς Σιών, ἵνα ὑποστηρίξῃ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἁγίου ἐδάφους, ἐπαυξήσῃ τὴν πομπὴν τῶν θυσιῶν, καὶ ἐξάρῃ τὴν εὐπρέπειαν τῆς λατρείας. Αὐτὸς ὁ Δαυὶδ προηγείται χορευῶν τῆς εὐαγούς Κιβωτοῦ, ρυθμίζει τὰ ἐλαφρὰ αὐτοῦ εἴματα πρὸς τὸν ἦχον τῆς κινύρας, καὶ ἐν τοῖς ψαλμοῖς αὐτοῦ ἐξαιτεῖται ὅπως αἱ συμφωνίαι του ἐπαναλαμβάνωνται ἀπειράκις ἐπὶ τοῦ κυμβάλου καὶ τοῦ ὄργανου, ἐπὶ τῆς λύρας καὶ τῆς σάλπιγγος. Ἐξεγείρει ἀπάσας τὰς ἡχοὺς τοῦ Ἰορδάνου, προσκαλεῖ ἅπασαν τὴν φύσιν ἵνα ψάλλῃ τὸν ποιητὴν αὐτῆς, καὶ διὰ πασῶν τῶν φωνῶν ν' ἀποτελέσῃ συναυλίαν ὕμνων παγκοσμίου λατρείας αἰέσεως. Τῇ δ' ἐπιμελεῖα ὅθεν καὶ καλοκάγαθία τοῦ ἱερατικοῦ τούτου ἡγεμόνος ἐγένοντο οἱ Δευῖται οἱ πρότιστοι τοῦ κόσμου Μουσικοὶ, ἡ δὲ φήμη αὐτῶν ἐξηπλώθη καὶ πέραν τῶν ὀρίων τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Διὸ καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς αἰχμολωσίας τῶν Ἰουδαίων, οἱ λαοὶ τοῦ Εὐφράτου παρεκάλουν τοὺς τε-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

θλιμμένους Ἑβραίους ἵνα τοὺς διδάξωσι τὴν τῶν περιφήμων μελῶν αὐτῶν. Ἄλλ' ὁ ἐξόριστος Ἰσραηλίτης δὲν δύναται νὰ ψάλλῃ μακρὰν τῶν τειχῶν τῆς Ἱερουσαλήμι δὲν δύναται εἰμὴ νὰ στενάξῃ· αἱ κινύραι του σιγῶσιν, ἀνηρημέναι ἐπὶ τῶν ἰτεῶν τῶν ὄχθων τοῦ ποταμοῦ. Οὕτω τὸ αἰχμαλωτισθὲν πτηνὸν παραμελεῖ τὸ ἄσμά του, ἡ ἂν τυχὸν ἀνοίγῃ τὸ ῥάμφος αὐτοῦ, δὲν ἐκπέμπει εἰμὴ στεναγμοὺς θρηνηδίας καὶ λύπης. Συνελόντι δ' εἶπειν, ἄς διέλθωμεν ἀπάσας τὰς σελίδας τοῦ Μωσαϊκοῦ νόμου, καὶ πανταχοῦ θ' ἀπαντήσωμεν συμφωνίας αἰνέσεων, ἄσματα νικητήρια ἢ ἐπικήδεια. Φαίνεται ὅτι οὐδεμία φωνὴ ἀνωροπίνη ἐστὶν εὐπρόσδεκτος τῷ Κυρίῳ, ἂν δὲν ἀνέρχεται πρὸς τὸν θρόνον τῆς Παντοδυναμίας ἐπὶ τῶν πτερύγων τῆς Ἀρμονίας διὰ μέσου τῶν νεφῶν ἀναπεμπομένη. Ἄλλὰ καὶ ὁ νόμος τῆς χάριτος διετήρησε τῇ Μουσικῇ τὴν θέσιν αὐτῆς ἐν τοῖς ναοῖς τῆς ἐσπερίας Εὐρώπης. «Ναί, λέγει ὁ ἱερεὺς Ἀδύγουστινος, δὲν δύναμαι ἀρκούντως νὰ ἐπαινήσω τὰ ἄσματα ἐξ ὧν ἀντηχοῦσιν οἱ ἄδυτικοὶ ναοὶ ὑπὸ τῶν σεβαστῶν αὐτῶν συμφωνιῶν αἰσιθάνομαι ἑμαυτὸν ζωηρῶς ἀσυγκινούμενον καὶ ἐμφορούμενον ὑπὸ τοῦ εἱεροῦ ἐκείνου ἐνθουσιασμοῦ ὃν ἐμπνέει ὁ σοῦκος τοῦ Κυρίου. Ὑπὸ βαθέος σεβασμοῦ «κατεχόμενος καὶ ὑπὸ ἱερᾶς μέθης κυριεύομενος, ὡς νέος Παῦλος, ἀναθαίνω εἰς «τοὺς οὐρανοὺς. Τὸ πνεῦμά μου ἀνυψοῦται «μέχρι τοῦ θρόνου τοῦ Ὑψίστου, εἰσαγόμενον εἰς τὰς αἰωνίους μελωδίας τῶν Ἀγγέλων».

Ἐν τῷ συνόλω τούτῳ τῶν ὑπὲρ τῆς Μουσικῆς διδομένων ψήφων, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὴν τελευταίαν ὡς ἐπίσημον καὶ ἱεροπρεπῆ.

Ἡ δόξα τῆς τέχνης ταύτης ἀντανανκλάται πάντοτε ἐπὶ τῶν ὄπαδων αὐτῆς. Πολύλακις οἱ εὐνοούμενοι τῆς Ἀρμονίας ἐδοξάσθησαν διὰ στεφάνων, δαφνῶν, θριαμβευτικῶν πομπῶν, θεατρικῶν ἐπευφημιῶν, δι' ἀνδριάντων, μαουσουλίων, ἀξιομνημονεύτων ἐπιγραφῶν καὶ τιμῶν ἀποθεώσεως· τέλος

διὰ πάντων τῶν δημοσίων μνημείων, τῶν ἐφευρεθέντων παρὰ διαφόροις λαοῖς ἵνα ἀποθανάτισται τὴν εὐφυίαν τῆς καλλιτεχνίας. Οἱ μουσικοὶ ἄνδρες ἀποτελοῦσιν ἕτι ἔθνος Ἰερὸν καὶ προσφιλὲς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις. Τοῦθ' ὅπερ δὲν συμβαίνει πολλάκις τοῖς τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν ὁπαδοῖς. Ἀποφεύγομεν τὸν σοφιστὴν, παραμελοῦμεν τὸν γεωμέτρην, ἀποστρεφόμεθα τὸν ἐπικριτὴν, χλευάζομεν τὸν χημικὸν, ὀλιγοροῦμεν τὸν γραμματικόν. Ἄλλ' ἀπ' ἐναντίας, ἀναζητοῦμεν τὸν μαθητὴν τῆς μουσικῆς Ἀρμονίας. Οὗτος κοσμοπολίτης ἐστὶν ἀπασῶν τῶν χωρῶν, ἀνθρώπος ἀπασῶν τῶν ὥρων, συνέταιρος πάντων τῶν ἀνδρῶν τῆς καλαισθησίας. Ἡ πατὴρ αὐτοῦ σύμπασα ἡ γῆ. Ἡ ἀνάμνησις τῶν ἐνδόξων ἀρχαίων μουσικῶν εἶναι μᾶλλον ἀξίεραστός καὶ εὐαρεστός εἰς τὸ πνεῦμα τῶν ἀνθρώπων ἢ ἐκαίνη τῶν διασημοτέρων κατακτητῶν. Ψευδεῖς ἤρωες, ἀληθεῖς τύραννοι, οἱ κατακτηταὶ ἐγεννήθησαν πρὸς βλάβην τοῦ κόσμου ἄλλ' οἱ ἐνδοξοὶ μουσικοὶ πρὸς εὐτυχίαν αὐτοῦ. Ἐκεῖνοι μὲν, ἄπληστοι θανάτων, ἐπήνεγκον τὰ δάκρυα, τὴν διχόνοιαν, τὸν ὄλεθρον. Οὗτοι δὲ, πάντοτε καλοκῆραθοι, πάντοτε ἀνευφημούμενοι, ἐπήνεγκον πανταχοῦ τὴν εἰρήνην, τὴν ὁμόνοιαν, τὴν χαρὰν. Ἡ γῆ, ἐν ἀγωνίᾳ, κατεσίγησεν ἐνώπιον ἐκείνων ἄλλὰ διὰ τούτων, ἐν γαλήνῃ, ἀντήχησεν ὑπὸ ἀσμάτων εἰρηνηκῶν. Οἱ κατακτηταί, αἵματοφόρτων δακρῶν ἐστεμμένοι, ἀπέθανον διὰ προῶρου πολλακίς θανάτου, στυεπαγόμενοι τὸ μῖσος τῶν λαῶν ἀντὶ δακρῶν πένθους. Ἄλλ' οἱ περιδοξοὶ μουσικοὶ, ὑπὸ κλάδων μύρτου καὶ ῥόδων ἐστεμμένοι, καὶ ἐν εἰρήνῃ τὸ ζῆν ἐκμετρήσαντες, συνεπήγαγον ἐν τῷ Ἄδει τοὺς θρήνους τῆς ἀνθρωπότητος. Ναί· τὸ ὄνομα τοῦ κλεινοῦ ἀοιδοῦ Ὀρφῆως διασωθήσεται ἕσαι προσφιλέστερον ἐν τῷ ναῷ τῆς Μνημοσύνης, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ ἀκαθέκτου ἐν ταῖς μάχαις Μεγάλου Ἀλεξάνδρου.

Τοιαύτη ἡ εὐγένεια τῆς Μουσικῆς· εὐγένεια θεμελιωμένη ἐπὶ τῇ ἀρχαίᾳ κατὰ γωγῇ αὐτῆς, δεδοξασμένη διὰ τῆς ἐξόχου

δυνάμεώς της καὶ ἐπικεκυρωμένη διὰ τοῦ σεβασμοῦ ἀπάντων τῶν αἰώνων καὶ ἀπάντων τῶν ἔθνων.

Ἐμ. Γιαγνακόπουλος.

ΚΑΡΟΛΟΥ ΔΑΡΒΙΝ
ΝΗΠΙΟΥ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ.

Ἡ ἐνδιαφέρουσα μελέτη τοῦ κ. Ταιν ἐπὶ τῆς νοητικῆς ἀναπτύξεως τοῦ νηπίου, ἢ ἐν τῇ Φιλοσοφικῇ Ἐπιθεωρήσει ἐκδοθεῖσα καὶ ἡς τινος μετάφρασιν ἐποίησεν ἐν τῷ τελευταίῳ αὐτῆς ἀριθμῷ ἡ ἐφημερίς *Mind*, παρεκίνησέ με νὰ διατρέξω ἡμερολόγιόν τι, ὅπερ ἐκράτησα πρὸ τριάκοντα ἐπτὰ ἐτῶν ἐπὶ τινος τῶν μικρῶν μου παιδίων καὶ ἐν ᾧ τινι ἔσχον τὴν φροντίδα νὰ καταγράψω παρατὰ καὶ τὰς πλέον λεπτολόγους παρατηρήσεις, ἃς ἐδυνήθην νὰ ποιήσω. Τὸ κύριον ἀντικείμενον τῶν παρατηρήσεών μου ἦν ἡ ἔκφρασις διὰ καὶ ἐχρησάμην ταῖς ἐμαῖς ταύταις παρατηρήσεις ἐν τῇ βίβλῳ, ἣν περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου ἐξέδωκα ἄλλὰ μὴν ἐπέστησα ὁμοίως τὴν προσοχὴν μου καὶ ἐπὶ ἐτέρων τινῶν σημείων καὶ ἴσως αἱ παρατηρήσεις μου αὗται παραβαλλόμεναι πρὸς τὰς τοῦ κ. Ταιν καὶ πρὸς ἄλλας, αἰτινες ἀναμφιβόλως ἐν τῷ μέλλοντι γενήσονται, θὰ παράσχωσιν ἐνδιαφέρον τι. Εἰμί δὲ βέβαιος, κατὰ τὸ ὅ ἐδυνήθην νὰ παρατηρήσω ἐπὶ τῶν ἰδίων μου τέκνων, ὅτι ἡ περίοδος τῆς ἀναπτύξεως τῶν διαφόρων δυνάμεων ποικίλεται πολὺ κατὰ τὰ παιδία.

Κατὰ τὰς πρώτας ἐπτὰ ἡμέρας τὸ νηπίον μου ἐξετέλει ἤδη πλείστας ἀντανανκλαστικὰς πράξεις, οἷαι εἰσι τὸ πτάρνυσθαι, τὸ λύζειν, τὸ χασμάσθαι, τὸ τανύεσθαι καὶ συνήθως τὸ θηλάζειν καὶ ἀναβοᾶν. Τὴν ἐβδόμην ἡμέραν, ἐγγίσαντος ἐμοῦ τὸ πῆμα τοῦ ποδός του διὰ τεμαχίου χάρτου, ἀπέσυρε ζωρῶς τὸν πόδα του καὶ ταυτοχρόνως ἔκαμ-

ψε τοὺς δακτύλους, ὡς ποιεῖ παιδίον μεγαλειτέρως ἡλικίας γαργαλιζόμενον. Ἡ ἐντέλεια τῶν ἀντανανκλαστικῶν τούτων κινήσεων δεικνύει ὅτι ἡ ὑπερβολικὴ ἀτέλεια τῶν ὑπὸ τῆς βουλήσεως παραγομένων δὲν ἐξαρτᾶται ἐκ τῆς καταστάσεως τῶν μυῶνων ἢ τῆς βουλήσεως ἑδρας. Ἀπὸ τῆς συγμῆς ταύτης, καὶ τοι ὁ παῖς μου ἦν τοσοῦτον μικρὸς, ἐνόμισα ὅτι εἶδον λίαν σαφῶς ὅτι, ἐὰν ἐθετέ τις ἐπὶ τοῦ προσώπου του χεῖρα ἀπαλὴν καὶ θερμὴν, διεδήλου παρατὰ τὴν ἐπιθυμίαν νὰ θηλάσῃ. Ἡ πράξις αὕτη πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀντανανκλαστικὴ καὶ ὀρμώφυτος, διότι ἐστὶν ἀδύνατον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἡ πείρα ἢ σύνδεσμός τις ἰδεῶν τινῶν μεταξὺ τῆς προσψύσεως τῆς χεῖρός καὶ τῆς τοῦ μαστοῦ τῆς μητρὸς αὐτοῦ δύνανται νὰ ἐπενεργήσωσι. Κατὰ τὴν πρώτην δεκαπενθημερίδα ἐσκήρτα συχνὰ καὶ ἰλλώπιζε τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀκούον κρότιν, ὃ παρετήρησα ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἄλλων μου τέκνων. Ἦτον ἡλικίας 66 ἡμερῶν, ὅτε μοὶ συνέβη νὰ πταρνησθῶ ἀνεσκήρτησε βιαίως, ἀκούσαν, ἀνέσπασε τὰς ὀφρῦς, ἔλαθεν ἦθος πεφοβισμένον καὶ ἔκλαυεν ἀριετὰ ἰσχυρῶς. Ἐπὶ μίαν ὀλόκληρον ὥραν ἔμεινεν ἐν καταστάσει, ἣτις παρὰ προσώπῳ μεγαλειτέρως ἡλικίας, θὰ ὠνομάζετο νευρικὴ, καθ' ὅτι ὑπὸ τοῦ ἐλαχίστου κρότου ἀνεσκήρτα. Ὀλίγας ἡμέρας πρότερον περιέπεσεν εἰς ὀρμητικὸν σπασμὸν, παρατηρήσαν αἴρνης νέον τι ἀντικείμενον ἄλλ' ἐπὶ μακρὸν ἀκολούθως οἱ ἤχοι ἠνάγκαζον αὐτὸ ν' ἀνασκήρτῃ καὶ νὰ ἰλλωπίζη τοὺς ὀφθαλμοὺς συχνότερον ἢ ἐκ τῆς ὀψεως τῶν ἀντικειμένων· π. χ. ὅτε τὸ παιδίον ἦτον 114 ἡμερῶν ἔσεισα πρὸ τοῦ προσώπου του χάρτινον πυξίδα, καρπούς ξηρούς περιέχουσαν, ἐφ' ὃ καὶ ἀνεσκήρτησεν, ἐν ᾧ ἡ αὐτὴ κίνησις, μεταδοθεῖσα εἰς τὴν αὐτὴν πυξίδα, κενὴν οὖσαν, ἢ εἰς πᾶν ἄλλο ἀντικείμενον ἐπίσης τοσοῦτον πλησίον ἢ μάλιστα εἰς πλησιέστερον πρὸς τὸ πρόσωπόν του, δὲν παρήγαγεν οὐδὲν ἀποτέλεσμα. Ἐκ πάντων τούτων δυνάμεθα συμπεράναί, ὅτι ὁ ἰλλωπισμὸς τῶν ὀφθαλ-

μῶν, ὅστις χρησιμεύει προφανῶς νὰ προφυλάσῃ τὰ ὄργανα ταῦτα, δὲν ὀφείλεται τῇ πείρᾳ, καθ' ὅτι μ' ὅλον τὸ εὐαίσθητον αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἤχους καὶ εἰς ἡλικίαν 12½ ἡμερῶν δὲν ἐδύνατο ἔτι ν' ἀναγνωρίσῃ εὐκόλως τὴν διεύθυνσιν τοῦ ἤχου, ὥστε νὰ στρέφῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς πρὸς τὸ ὃ ἐξ αὐτοῦ προήρχετο οὗτος.

Ἐλθωμεν ἤδη εἰς τὴν ὄρασιν. Οἱ ὀφθαλμοὶ τοῦ παιδίου τούτου προσηλοῦντο ἐπὶ τινος ἀνημμένου κηρίου ἀπὸ τῆς ἐνάτης ἡμέρας τῆς γεννήσεώς του καὶ μέχρι τῆς τεσσαρακοστῆς πέμπτῃς οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον ἐφάνη προσελκύν αὐτοὺς εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἄλλὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἐννάτην ἢ προσοχὴν του μετηνέχθη ἐπὶ τινος κοσμήματος τῶν παραπετασμάτων χρώματος λαμπεροῦ, ὡς αὐτὰ ἠννόητα ἐκ τῆς εὐσταθείας τοῦ βλέμματός του καὶ τῆς αἰφνιδίας ἀκινήσεως τῶν βραχιόνων του. Ἐξεπλήχθη ἰδὼν μετὰ πόσης βραδύτητος προσεκτᾶτο τὴν δυνάμιν ν' ἀκολουθῇ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν ἀντικείμενόν τι κινούμενον ἐπὶ θάτερα, ὃ καὶ ἐν ἡλικίᾳ ἐπτὰ καὶ ἡμίσεος ἤδη ἐτῶν δὲν ἐδύνατο ἔτι ἐντελῶς νὰ ποιήσῃ. Τριάκοντα δύο ἡμερῶν ἀνεγνώριζε τὸν μαστὸν τῆς μητρὸς αὐτοῦ ἐξ ἀποστάσεως 75 ἕως 100 χιλιοστημορίων τοῦ μέτρου, ὡς καταφαίνεται ἐκ τῆς κινήσεως τῶν χειλέων του καὶ τῆς εὐσταθείας τῶν ὀμμάτων του, ἄλλ' ἀμφιβάλω ἄγαν, ἐὰν ἔβλεπέ τι ἢ δ' αἴτῃ οὐδόλως εἶχε μέρος βεβήλως ἐν τῇ πράξει ταύτῃ. Ὁδηγεῖτο ὑπὸ τῆς ὀφρῆσεως ἢ τῆς θερμότητος, ἢ ἐκ τῆς ἐπιρροῆς τῆς θέσεως ἐν ᾗ τὸ ἐκράτου; τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ εἶπω.

Ἐπὶ μακρὸν χρόνον αἱ κινήσεις τῶν μελῶν καὶ τοῦ σώματος ἔμεινον ἀόριστοι καὶ ἀμφίβολοι, ἐκτελούμεναι συχνότατα ὑπὸ σπασμῶν. Ἦν ποιήσω ἐν τούτοις ἐξίχρησιν τινα τοῦ κανόνος τούτου· λίαν ἐνωρίς, τοῦτ' ἐστὶ πολὺ πρὶν ἢ ἢ τὸ παιδίον τεσσαράκοντα ἡμερῶν, ἐγίνωσκε νὰ φέρῃ τὰς χεῖρας εἰς τὸ στόμα του. Ἐβδόμηκοντα ἐπτὰ ἡμερῶν ἤρπαζε διὰ τῆς δεξιᾶς χεῖρός τὸν πρόχουον τῆς τροφῆς του, εἴτε ἢ τροφός του τῆ

ἔφερον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ αὐτῆς βραχίονος, εἶτε ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ καὶ ἐχρησίσθη δλόκληρον ἐβδομάδα, ἵνα κανονίσω αὐτὸ νὰ λαμβάνη τὸν πρόχουον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς οὕτως ἡ δεξιὰ χεὶρ ἦτον εἰς προήγησιν τῆς ἀριστερᾶς κατὰ μίαν ἐβδομάδα. Καὶ ὅμως τὸ παιδίον ὑπῆρξεν ἀργότερον ἐπ' ἀριστερον, ῥοπή κληρονομικὴ ἀναμφισβόλωσ παρ' αὐτῷ ἅτε τοῦ τε πάππου του, τῆς μητρὸς του καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τοιούτων ὄντων. Ὅγδοῆκοντα ἕως ἐνεήκοντα ἡμερῶν ἤρχισε νὰ ἐμβάλλη εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ παντὸς εἶδους ἀντικείμενα καὶ δὴ μετὰ δύο ἢ τρεῖς ἐβδομάδας ἐξεπλήρου τὴν κίνησιν ταύτην μετὰ τινος εὐχερείας συνειθίζεν ὅμως συχνὰ νὰ ἐγγίξη κατ' ἀρχὰς τὴν βίνα του διὰ τοῦ ἀντικειμένου καὶ εἶτα νὰ ὀλισθαίη αὐτὸ εἰς τὸ στόμα του. Ὅταν ἐλαμβανέ μοι τὸν δάκτυλον καὶ τὸν ἔφερον εἰς τὸ στόμα του, ἡ χεὶρ του τὸ ἐμποδίζε νὰ ἐκμυζήσῃ αὐτὸν, ἀλλὰ τὴν ἐκατοστὴν τετάρτην ἡμέραν, ἀφοῦ ἐξετέλει τὴν κίνησιν ταύτην, ἀπέσυρε τὴν χεῖρα αὐτοῦ, ὥστε νὰ δύνηται νὰ θέσῃ εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ τὴν ἄκρην τοῦ δακτύλου μου τοῦτο, ἐπαναλαμβάνόμενον πλειστάκις, δὲν ἦτο τυχαία τις ἐνέργεια, ἀλλὰ πράξις λελογισμένη. Αἱ ἐκούσαι λοιπὸν κινήσεις τῶν χειρῶν καὶ τῶν βραχιόνων προηγήθησαν πολὺ τῶν τοῦ σώματος καὶ τῶν κνημῶν, καὶ τοὶ αἱ ἄσκοποι κινήσεις τῶν τελευταίων τούτων ὑπῆρξαν ἀπὸ τὰς πρώτας ἡμέρας συνήθως ἐπάλληλοι, ὡς αἱ ποιεῖ τις βεδίζων.

Τεσσάρων μηνῶν παρετήρει συχνὰ τὰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ τὰ ἀντικείμενα, ἅπερ ἦσαν παρ' αὐτῷ καὶ ταυτοχρονως οἱ ὀφθαλμοὶ του ἐστρέφοντο οὕτω πως ἐντός, ὥστε λοξοέβλεπε συχνὰ φοβερῶς πως. Δεκαπέντε ἡμέρας μετέπειτα — ἦτο τότε ἐκατὸν τριάκοντα δύο ἡμερῶν — παρετήρησα ὅτι ἐδοκίμαζε μὲν ν' ἀρπάξῃ, συχνὰ καὶ ἄνευ ἀποτελέσματος, ἀντικείμενα τοσοῦτον πλησίον τοῦ προσώπου αὐτοῦ εὐρισκόμενα ὅσον αἱ χεῖρές του, ἀλλὰ δὲν κατέβηκεν οὐδεμίαν προσπάθειαν, ἵνα φθάσῃ τὰ μακρότε-

ρον αὐτοῦ ὄντα, ἐξ οὗ σκέπτομαι ὅτι ὠδηγεῖτο νὰ πράττῃ οὕτω κατὰ τὴν συγκέντρωσιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ σημεῖον τῶν ἀκτίνων τῶν ὀμμάτων του, παρ' οὗ ὑπεκινεῖτο νὰ ἐκτείνῃ τοὺς βραχίονας. Καίτοι τὸ παιδίον τοῦτο ἤρξατο λίαν ἐνωρίς νὰ ποιῇ χρῆσιν τῶν χειρῶν αὐτοῦ, δὲν εἰδείκνυεν ὅμως ἐν τῷ μέλλοντι οὐδεμίαν εἰδικὴν ἐπιδεξιότητα κατὰ τοῦτο, καθ' ὅτι ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ τεσσάρων μηνῶν ἐκράτει τὰς μολυβδίδας, τὰς γραφίδας καὶ ἄλλα ἀντικείμενα μεθ' ἧττονος εὐχερείας καὶ ἐχρᾶτο αὐτοῖς χειρὸν ἢ ἡ ἀδελφῇ αὐτοῦ, ἧτις δὲν ἦτο τότε ἡ δεκατεσσάρων μηνῶν, δεικνύουσα περὶ τοῦτο μεγάλην φυσικὴν εὐχέρισιν.

Ὅργη. — Ἔστι μοι δόσκολον νὰ καταδείξω τὴν ἀκριβῆ ἐποχὴν καθ' ἣν τὸ παιδίον ἤρξατο νὰ ὀργιζέται ἀπὸ τῆς ὀγδόης ἡμέρας συνέσπα τὰς ὀφρῦς καὶ συνέστειλε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, πρὶν ἢ ἀρχίσῃ νὰ κλαύσῃ· ἀλλ' αἱ κινήσεις αὐταὶ ἴσως προήρχοντο ἐκ τοῦ πόνου καὶ οὐχὶ ἐκ τῆς ὀργῆς. Ἡλικίας δέκα ἐβδομάδων, τῷ ἔδωκαν γάλα ὀλίγον κρόνον καὶ καθ' ὅλον τὸν χρόνον καθ' ὃν τὸ ἔπινα, ἐποίησ ἐλαφρὰν τινα συνοφρῶσιν, ἧτις ἐδίδεν αὐτῷ τὸ ἦθος μεγάλου ἀνδρὸς δυσαρσστηθέντος, ὡς ἀναγκασθέντος νὰ ποιήσῃ τι, ἅπερ δὲν ἠγάπα. Τεσσάρων μηνῶν, καὶ ἴσως πολὺ ταχύτερον, τὸ πάθος τοῦτο ἐγένετο καταφανές, ὀργιζόμενον τούτου εὐκόλως καὶ σφοδρῶς, εἰς τρόπον ὥστε τὸ αἷμα ἀνέβαινεν εἰς τὸ πρόσωπόν του, ἅπερ ἐκοκκίνιζε μέχρι τοῦ δέρματος τῆς κεφαλῆς, τῆς ἐλαχίστης αἰτίας ἀρκούσης· οὕτως ὀλίγον μεγαλειότερον ἐπτά μηνῶν, ἤρξατο ἡμέραν τινὰ νὰ κραυγάζῃ παρὰ φόβου· διότι κίτριον τι ὠλισθήσε τῶν χειρῶν του καὶ δὲν εἶδύνατο νὰ πιάσῃ αὐτό. Ἐνδεκα μηνῶν, ὅπταν τῷ ἔδιδον παίγιόν τι, ἅπερ δὲν ἤλελε, τὸ ἀπόθει καὶ τὸ ἐκτόπα· τεκμαίρομαι ὅτι ἡ πράξις αὕτη ἦτον ὀρμέφυταν σημεῖον ὀργῆς, ὡς εἶναι ἡ κίνησις τῶν σιαγόνων μικροῦ κροκοδείλου, μόλις ἐξεληθέντος τοῦ ὠοῦ, καθ' ὅτι δὲν εἰδείκνυε ποσῶς ὅτι ἐπίστευεν ὅτι εἶδύνατο νὰ φέρῃ οὕτω κακὸν τῷ παιγνίῳ. Δύο ἐτῶν

καὶ τριῶν μηνῶν, ἔλαβε τὴν συνήθειαν νὰ βίπτῃ βιβλία, βάζδους καὶ ἄλλα ἀντικείμενα ἐναντίον πάντων τῶν δυσαρστούτων αὐτὸν, πράγμα, ἅπερ παρετήρησα καὶ παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἄλλων μου τέκνων. Ἐξ ἄλλου ὅμως δὲν παρετήρησα οὐδ' ἕχνος τοιούτων διαθέσεων παρὰ ταῖς θυγατράσι μου, ἐξ οὗ ἀναγκάζομαι νὰ πιστεύσω ὅτι οἱ ἄρρηνες ἀπέκτησαν κληρονομικῶς ῥοπήν τινα νὰ βίπτωσι τὰ διάφορα ἀντικείμενα.

Φόβος. — Τὸ αἰσθημα τοῦτο εἶναι βεβαίως ἐν τῶν πρώτων, ἅπερ ἀποκτῶσι τὰ νήπια, διότι μόλις εἰσὶν ὀλίγων ἐβδομάδων, ὅτε ὁ ἐλάχιστος ἀπροσδόκητος κρότος ἀναγκάζει αὐτὰ ν' ἀνασκιρτῶσι καὶ νὰ κλαίωσι. Πρὶν ἢ τὸ παιδίον, περὶ οὗ πρόκειται, ἡ τεσσάρων μηνῶν καὶ ἡμίσεος, ἐσυνειθίζον νὰ ποιῶ πλησιέστατα αὐτοῦ διαφόρους παραδόξους καὶ ἀρκετὰ δυνατοὺς κρότους, οὓς ἐδέχετο ὡς ἐξαίρετους ἀστείμους· ἡμέραν τινὰ ὅμως ποιήσας πλησίον αὐτοῦ ἡχητικὸν ῥόγγον, ὃν δὲν παρήγαγον ποτὲ πρὶν, ἔλαβε παραυτὰ ἦθος σοβαρὸν καὶ ἀνελύθη εἰς δάκρυα· δύο ἢ τρεῖς μῆνας μετέπειτα, ἐποίησα τὸν αὐτὸν κρότον καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν τὸ αὐτό. Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον (τὴν ἐκατοστὴν τριακοστὴν ἐβδόμην ἡμέραν) ἐπλησίασα αὐτὸ ὀπισθοβατῶν καὶ ἔμεινα διὰ μιᾶς ἀκίνητος· τὸ παιδίον λαβὼν ἦθος λίαν σοβαρὸν καὶ φανὲν ὅπως ἐκπεπληγμένον ἐμελλε ν' ἀρχίσῃ τοὺς κλαυθμούς, ἐὰν μὴ ἔστρεφον πρὸς αὐτὸ, ὅποτε εἰς τὴν στιγμὴν τὸ πρόσωπόν του ἀπήστραψεν ὑπὸ μειδιάματος. Γνωστὸν ὅποιους ζωηροὺς πόνους αἰσθάνονται τὰ μεγαλειότερας ἡλικίας παιδία ἐξ ἀορίστων ἢ κακῶς ὤρισμένων φόβων, ὡς ὅπταν εὐρισκῶνται ἐν τῷ σκοτεινῷ, ἢ ὅπταν μέλλωσι νὰ διέλθωσι σκοτεινὴν τινα γωνίαν ἐν τινι αἰθούσῃ. Π. χ. ὅταν τὸ παιδίον, περὶ οὗ πρόκειται, δὲν ἦτον ἐτι ἢ δύο ἐτῶν καὶ τριῶν μηνῶν, τὸ ὠδήγησα εἰς τὸν Ζωολογικὸν κήπον, ἐνθα ἐλάμβανεν εὐχαρίστησιν νὰ παρατηρῇ πάντα τὰ ζῶα, τὰ πρὸς αἰ ἐγίνωσκεν ὁμοιάζοντα — οἶον, δορκάδας, αἰγάγρους καὶ πάντα τὰ πτηνὰ, μάλιστα τὰς στρουθοκαμη-

λους — φοβούμενον ὅμως πολὺ τὰ μεγάλου μεγέθους ζῶα, τὰ ἐν τοῖς κλωβοῖς κεκλεισμένα καὶ λέγον συχνὰ ὅτι ἠγάπα νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν ζωολογικὸν κήπον, ἀλλ' οὐχὶ νὰ ἴδῃ τὰ ζῶα μέσ' ἐς τὰ σπήτια. Δὲν ἔχομεν δὲ δίκαιον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οἱ ἀόριστοι οὗτοι, ἀλλὰ λίαν πραγματικοὶ φόβοι τῶν παιδίων, ὅταν ὄσιν ὅπως ἀνεξάρτητοι τῆς πείρας, εἰσὶ τὰ κληρονομικὰ ἀποτελέσματα τῶν πραγματικῶν κινδύνων καὶ τῶν εὐτελῶν δεισιδαιμονιῶν, τῶν ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἀγρίας ζωῆς χρονολογούμενων; Ἡ δεξιότης αὕτη φαινόμενη κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ζωῆς καὶ ἀφανιζομένη ἀκολούθως συμμορφοῦται ἀπολύτως πρὸς ὅ,τι γινώσκουμεν περὶ τῆς μεταβιβάσεως τῶν ἀναπτυγμένων χαρακτῆρων παρὰ τοῖς ἀνιούσιν ἡμῶν.

Αἰσθήματα εὐχαριστήσεως. — Δύναται τις νὰ ὑποθέσῃ ὅτι τὰ παιδία δοκιμάζουσιν αἰσθημα εὐχαριστήσεως θηλάζοντα, ὡς ἡ ἔκφρασις τῶν ὀφθαλμῶν φαίνεται δεικνύουσα τοῦτο. Τὸ παιδίον, περὶ οὗ ὁ λόγος, ἐμειδία ἡλικίας τεσσαράκοντα πέντε ἡμερῶν ὄν· ἔτερον τῶν τέκνων μου τεσσαράκοντα ἐξ ἡμερῶν καὶ ἦσαν ἀληθῆ μειδιάματα, δεικνύοντα εὐχαρίστησιν, καθ' ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ τῶν ἐσπινθηροβόλων καὶ τὰ βλέφαρα αὐτῶν ἐμισοκλείοντο. Παρατηροῦντα μάλιστα τὴν μητέρα αὐτῶν ἐμειδίων, διεγειρόμενα βεβαίως πρὸς τοῦτο ὑπὸ νοητικῆς τινος αἰτίας, καθ' ὅτι τὸ παιδίον μου, περὶ οὗ πρόκειται, ἐμειδία τότε λίαν συχνὰ καὶ ἐξηκολούθει ἐπὶ τινὰ χρόνον νὰ ποιῇ τοῦτο ὑπὸ τὸ κράτος ἐσωτερικῆς τινος εὐχαριστήσεως καὶ ὅτε οὐδὲν εἶδύνατο νὰ διεγείρῃ αὐτὸ πρὸς τοῦτο ἢ νὰ τὸ εὐφράνην τρόπον τινά. Ἐκατὸν δέκα ἡμερῶν εὐχαριστεῖτο νὰ βίπτωσιν ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ περιζώμα τι, ἅπερ νὰ τῷ ἀποσύρωσιν ἀκολούθως διὰ μιᾶς οὕτως, ἡμέραν τινὰ παίζων μετ' αὐτοῦ, ἔθεσα αἰφνιδίως τὸ περιζώμα ἐπὶ τοῦ προσώπου μου καὶ ἐπλησίασα εἶτα τὸ εἰδικὸν του· τοῦτο ἰδὼν ἐξέβαλε ἐλαφρὸν τινα κρότον, ὡς ἀρχὴν καγχασμοῦ. Ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην τὸ κύριον αἷτιον ἦτον ἡ

ἐκπληξίς, ὡς τοῦτο συμβαίνει λίαν συχνά παρὰ τοῖς μεγαλειτέρας ἡλικίας ἀτόμοις, ὅταν γελῶσιν ἐξ αἰτίας ἀναπηδήσεως τινος. Πιστεύω ὅτι ἐνθυμούμαι ὅτι τρεῖς ἢ τέσσαρας ἐβδομάδας πρὸ τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν νύχαρισταιτο βλέπων πρόσωπόν τι κεκαλυμμένον ἢ ἀποκαλύπτεται αἰφνιδίως, ἐάν ἐκνιζέ τις ἐλαφρῶς τὴν ῥίνα καὶ τὰς παρειάς αὐτοῦ, ἐξελάμβανε τοῦτο ὡς καλὸν τινα χαριεντισμὸν διὸ ἐξεπλήχθη κατ' ἀρχάς ἰδὼν παιδίον μόλις τριῶν μηνῶν ἡλικίας· νὰ ἐνοηθῆ δὲ τοῦ ἀστεϊσμοῦ, ἀλλ' ὀφείλομεν ν' ἀναμνησθῶμεν πόσον μικρὰ εἰσιν ἔτι τὰ κυνάρια καὶ αἱ γαλαί, ὅταν ἀρχίσωσι νὰ παίζωσι. Τεσσάρων μηνῶν ἐδείκνυε λίαν σαφῶς ὅτι ἡγάπα ν' ἀκούη νὰ παίζωσι κλειδοκώμβηλον, ὃ βεβάζει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἦτο τὸ πρῶτον φαινόμενον τῆς αἰσθητικῆς, ἐκτός ἐάν μή τις ὀνομάσῃ ἔτι τὴν ἔλξιν, ἣν τὰ λαμπερὰ χρώματα ἐξήσκουν ἐπ' αὐτοῦ ἀπὸ πολλῶν ἤδη χρόνων.

Φίλτρον. — Τὸ αἰσθημα τοῦτο ἐγενήθη βεβαίως παρὰ τῷ παιδίῳ ἅμα σχεδὸν τῇ γεννήσει αὐτοῦ καθ' ὅτι, ἀκόμη δύο μηνῶν, ἐμειδία πρὸς τὰ πρόσωπα, ἃ περ ἐπεριποιούντο αὐτὸ, καὶ τοὶ μόλις τεσσάρων μηνῶν ἐδείκνυε τὸ νήπιον διὰ τινων σημείων ὅτι ἀνεγνώριζε καὶ διέκρινεν αὐτά. Ἡλικίας πέντε μηνῶν ἐξέσφαζε σαφῶς τὴν ἐπιθυμίαν νὰ μεταβῆ εἰς τοὺς βραχίονας τῆς τροφῆς αὐτοῦ· ἀλλὰ τὸ φίλτρον τοῦτο μόλις ἐνός ἔτους ἤρξατο δι' ἐκουσίαν πράξεων νὰ ἐκφράζῃ, ὡς φ. ε. περιπτυσσόμενον κατ' ἐπανάληψιν τὴν τροφὴν του μετὰ βραχείαν αὐτῆς ἀπουσίαν. Ἡ δὲ συμπάθεια, τὸ αἰσθημα τοῦτο, ὅπερ ἐστὶ λίαν συγγενὲς τοῦ φίλτρον, ἀπεκαλύφθη παρὰ τῷ παιδίῳ ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἐξ μηνῶν καὶ ἑνδεκα ἡμερῶν· οὕτως ὁσάκις ἢ τροφὸς του προσεποιεῖτο ὅτι ἐκλαίεν, ἐλάμβανεν ἦθος λυπηρὸν, δεικνυόμενον διὰ τῆς καταβιβάζσεως τῶν γωνιῶν τοῦ μικροῦ του στόματος. Βλέπων με περιποιούμενον μεγάλην τιὰ πλλαγίαν, ἐν ἡλικίᾳ δεκαπέντε καὶ ἡμίσεος μηνῶν, ἐδείκνυε σαφέστατα τὴν ζηλοτυπίαν αὐτοῦ. Τοῦ αἰσθηματος τοῦτου λίαν

ἰσχυροῦ ὄντος παρὰ τοῖς κυρίαι, εἶναι πιθανόν ὅτι καὶ παρὰ τοῖς παιδίαις θὰ διεδηλοῦτο πρὸ τῆς ἡλικίας, καθ' ἣν κατέδειξα αὐτὸ, ἐάν παρείχετο αὐτοῖς εὐκαιρία.

Σύνδεσμος ἰδεῶν, λογικόν, κ.τ.λ. — Εἶπον ἤδη ποῖα ἦν παρὰ τῷ παιδίῳ ἡ πρώτη πρᾶξις, ἐν ἣ κατέδειξα εἶδος πρακτικοῦ τινος συλλογισμοῦ· ἐνοῶ τὴν κίνησιν δι' ἧς ὠλισθήσεν ἡ χεὶρ του καθ' ὅλον τὸ μήκος τοῦ δακτύλου μου, ἵνα εἰσαγάγῃ τὴν ἄκρην αὐτοῦ εἰς τὸ στόμα του· τὴν πρᾶξιν δὲ ταύτην ἐποίησεν ἡλικίας ἑκατὸν δέκα τεσσάρων ἡμερῶν. Τεσσάρων μηνῶν καὶ ἡμίσεος ἐμειδία συχνά παρατηροῦν ἔν τινα κατόπτρῳ τὴν εἰκόνα μου καὶ τὴν ἐδικήν του, ἐκλαμβάνον αὐτὰ ὡς πραγματικά, κατεδείκνυε καὶ κρίσιν τιὰ ὅταν ἐφαίνετο ἐκπληκτικὸν ἀκούον τὴν ἐμὴν φωνὴν ὅπισθεν αὐτοῦ. Ὡς πάντα τὰ παιδία, ἡγάπα πολὺ νὰ παρατηρῇ τὸν ἑαυτὸν του ἐν τῷ κατόπτρῳ καὶ ἐντός· δύο μηνῶν ἠνύθει πραγματικῶς ὅτι τὸ ἐν αὐτῷ παριστάνομενον δὲν ἦτον ἡ εἰκὼν, διότι, ἐάν ἐποίησε μορφασμὸν τινα χωρὶς νὰ προφέρῃ λέξιν, ἔστρεφεν αἰφνιδίως, ἵνα με παρατηρήσῃ· οὕτως, ἐν ἡλικίᾳ ἐπτὰ μηνῶν, εὐρισκόμενον ἐν τῷ κήπῳ, περὶ τῆς με ἐν τῷ δωματίῳ μου διὰ τῆς ἄλλης πλευρᾶς τῆς ἀνευ ἐλάτματος ὀπισθεν ὑέλου καὶ ἐφαίνετο ἐρωτῶν ἑαυτὸ, ἐάν ἤμην ἐγὼ ἢ ἡ εἰκὼν μου. Ἐτερον τῶν τέκνων μου, θυγάτηρ μου τις, ἐν ἡλικίᾳ ἐνός ἔτους μικρὰν ἀπὸ τοῦ νὰ προχωρήτῃ, ἐφαίνετο ὅπως ἐκπεπληγμένην ὄρωσα ἐν τῷ κατόπτρῳ τὴν εἰκόνα ἀνθρώπου, πλησιάζοντος αὐτὴν ἐκ τῶν ὀπισθεν. Οἱ πίθηκοι τῶν ἀνωτέρων εἰδῶν, πρὸς οὐδ' ἐπαρουσίαζα ἐνίστη μικρὸν τι κατόπτρον, ἐφέροντο ὅπως ἄλλως πως, ἔθετον δὴλον ὅτι τὰς χεῖρας αὐτῶν ὀπισθεν τοῦ κατόπτρου, πρᾶξις δεικνύουσα ἀπόδειξιν περινοίας· ἀντὶ ὅμως νὰ λαμβάνωσιν εὐχαρίστησιν παρατηροῦντες ἑαυτοῦς, δυσήρηστοῦντο τοῦναντίον καὶ δὲν ἤθελον νὰ βλέπωσι πλέον.

Τὸ παιδίον ἦτον ἤδη πέντε μηνῶν, ὅτε οἱ πρῶτοι σύνδεσμοι ἰδεῶν παντοίων δι-

δαγμάτων προσεκολλήθησαν ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ, φ. ε. ἅμα περιβάλλον αὐτὸ διὰ τοῦ μανθίου του καὶ ἔθετον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του τὸν πῖλόν του, ὠργίζετο σφοδρῶς, ἐάν δὲν ἐξήρχοντο εὐθύς. Ἐν ἡλικίᾳ ἐπτὰ μηνῶν ἐποίησε μέγα βῆμα· συνέδεσε τὴν ἰδέαν τῆς τροφῆς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ὀνόματος αὐτῆς, εἰς τρόπον ὥστε, ἐάν ἐπρόφρον τὸ ὄνομα τῆς, ἀνεζήτει αὐτὴν διὰ τῶν ὀμμάτων πανταχοῦ. Ἐτερον παιδίον διεσκέδαζε συχνά, κινῶν τὴν κεφαλὴν ἐκ δεξιῶν πρὸς ἀριστερά, ὅπερ ἐμιμούμεθα, ἐνθαῖνοντες αὐτὸ καὶ λέγοντες: «Κίνα τὴν κεφαλὴν» καὶ ἤδη ἐπτὰ μηνῶν ἐπανελάμβανεν ἔστιν ὅτε τὴν πρᾶξιν ταύτην, ἅμα ἐλέγομεν αὐτὸ τούτω, χωρὶς νὰ ποιήσωμεν οὐδὲν σημεῖον. Ἀπὸ ἐπτὰ ἕως ἑνδεκα μηνῶν, τὸ πρῶτον τῶν δύο παιδίων, περὶ ὧν ὁ λόγος, ἔμαθε νὰ συνδέῃ μέγαν ἀριθμὸν ἀντικειμένων καὶ πράξεων μετὰ λέξεων· οὕτως ὅταν ἐζήτουν παρ' αὐτοῦ ἐν φίλημα, προῦβαλλε τὰ χεῖλη καὶ ἔμενε ἀκίνητον· ὅταν ἐβλεπε τὸ ἀνθρακοκιβώτιον ἢ ὀλίγον ὕδωρ χυρόμενον, ἐκίνει τὴν κεφαλὴν καὶ ἔλεγε «*A!*» μὲ τόνον παρωργισμένον, διότι εἶχε μάθει νὰ θεωρῇ τὰ ἀντικείμενα ταῦτα ὡς ῥυπαρά. Θὰ προσθέσω ὅτι ἐννέα μηνῶν παρὰ τινος ἡμέρας συνέδεσε τὸ ὄνομα του μὲ τὴν εἰκόνα του, ἣν ἐβλεπε ἐν τῷ κατόπτρῳ, ἔστω καὶ ἂν εὐρίσκετο εἰς ἀπόστασιν τινα. Ἐννέα μηνῶν καὶ τινων ἡμερῶν ἔμαθεν αὐτομάτως ὅτι, ὅταν ἡ χεὶρ του ἢ ἄλλο τι ἀντικείμενον ἔρριπτε τὴν σκιάν του ἐπὶ τινος τοίχου ἀντικρὸ αὐτοῦ, ὤφειλε νὰ ζητήσῃ τὸ ἀντικείμενον τοῦτο ὀπισθεν αὐτοῦ. Δὲν ἦτον ἔτι ἐνός ἔτους, ὅτε ἤρκει νὰ ἐπαναλάβῃ τις μικρὰν τινα φράσιν δις ἢ τρίς κατὰ βραχέα διαλείμματα, ὅπως ἐγχαράξῃ ἐν τῷ πνεύματι αὐτοῦ ἰδέαν τιὰ, ἣν συνελάμβανεν, ἐν ᾧ παρὰ τῷ παιδίῳ, τῷ ὑπὸ τοῦ κ. Ταῖν (σ. 254—256) περιγραφόμενῳ, ἢ σύλληψις τῶν ἰδεῶν φαίνεται ἐκδηλουμένη πολὺ ὕστερον, ἐάν μὴ αἱ πρῶται πράξεις τοῦ νηπίου διέφυγον τὸν παρατηρητήν. Ἡ δεξιότης τοῦ ἀποκτᾶν σύνδεσμοις ἰδεῶν ὀφειλομένου τῇ διδασκα-

λίᾳ καὶ συνδέσμοις ἐκουσίως παραγομένου ἐφάνη μοι οὕσα ἢ προφανεστάτη διαφορὰ μεταξὺ τοῦ πνεύματος μικροῦ παιδίου καὶ τοῦ πνεύματος ἐφήθου τινὸς κυνός, τοῦ πλέον ἀγγίνοος, ὃν ποτε ἐγνώρισα. Ποῖα διαφορὰ μεταξὺ τῆς διανοητικῆς δυνάμεως μικροῦ παιδίου (α) καὶ ἐνός ἀνθίου, τοῦ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Μουβίου (*Möbius*) ἀναφερομένου. Διηγείται οὗτος ὅτι τὸ ζῶον τοῦτο ἐπὶ τρεῖς ὀλοκλήρους μῆνας ἐπέμενε νὰ ἐφορμήσῃ μετὰ μεγάλης δυνάμεως, ὅπως ἀπερισκέπου, κατὰ τῶν πλαγίων ὑέλου τινός, διαχωρίζουσης αὐτὸ ἀπὸ τινων κωβιδίων, ἐν ᾧ ἀκολούθως, ἀφ' οὗ ἔθεσαν αὐτὸν, ἐνοήσαντα ὅτι ἦτον ἐπικίνδυνον νὰ προσβάλλῃ τὰ ἰχθυῖδια ταῦτα, ἐν τῷ αὐτῷ ὑδρεῖῳ μετὰ τῶν κωβιδίων, δὲν εἶχε νοῦν νὰ διαγκάσῃ αὐτά!

Ἡ περιέργεια, ὡς σημεῖοι ὁ κ. Ταῖν, ἀναφαίνεται λίαν ἐνωρὶς παρὰ τοῖς παισὶ καὶ ἔχει μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς διανοίας αὐτῶν· ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου ὅμως τούτου δὲν ἐποίησα εἰδικὰ παρατηρήσεις. Καὶ ἡ μίμησις ἔχει ἐπίσης τὴν ἀρχὴν τῆς. Τὸ νήπιόν μου ἦτον ἔτι τεσσάρων μηνῶν, ὅτε προσπάθει νὰ μιμηθῇ τοὺς ἤχους, ἀλλὰ δυνάτην νὰ ἠπατήθῃ, διότι μόλις ἐν ἡλικίᾳ δέκα μηνῶν ἐφάνη ποιοῦν τοῦτο εἰς τρόπον ἀναμφήριστον. Ἐνδεκα μηνῶν καὶ ἡμίσεος ἐμιμεῖτο εὐκόλως πᾶσαν πρᾶξιν· οὕτως, ἔσσει τὴν κεφαλὴν, λέγον «*A!*», ὁσάκις ἐβλεπε ἀντικείμενον τι ῥυπαρὸν, ἢ ἔτι πλέον, ἔθετε βραδέως τὸν λιχανὸν τῆς μιᾶς χειρὸς του ἐπὶ τῆς παλάμης τῆς ἐτέρας, ὅταν τῷ ἐπανελάμβανον μικρὸν τι παιδικὸν ἄσμα. Ἦτο πρᾶγμα διασκεδαστικὸν νὰ ἐβλεπέ τις τὸ εὐχαριστημένον ἦθος αὐτοῦ, ὁσάκις ἐξεπλήρου πρᾶξιν τινα τοιαύτην.

Δὲν γνωρίζω, ἐάν ὀφείλω ν' ἀναφέρω ὡς ἐνδειξιν τῆς δυνάμεως τῆς μνήμης παρὰ τῷ, περὶ οὗ ὁ λόγος, νηπίῳ, ὅτι ἡλικίας τριῶν ἐτῶν καὶ εἴκοσι τριῶν ἡμερῶν, ὅτε τῷ ἐδει-

a) *Die Bewegungen der Thiere, etc.* 1873, σ. 11.

Ξαν εικόνα παριστάνουσαν τὸν πάππον αὐτοῦ, ἀφ' οὗ τινος εἶχε χωρισθῆ ἀπὸ ἐξ μηνῶν, τὸν ἀνεγνώρισεν εἰς τὴν στιγμήν καὶ ἀνεμνήσθη παραυτὰ σειρὰν συμβεβηκότων κατὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν εὕρισκετο παρ' αὐτῶ, καὶ περὶ ὧν οὐδεὶς ἔκτοτε εἶχε ποιήσας λόγον.

Τὸ ἠθικόν. — Περὶ τὴν ἡλικίαν τρισακίδεκα περίπου μηνῶν κατείδον παρὰ τῶ νηπίῳ μου ἔνδειξιν ἠθικοῦ αἰσθημάτων. « Ὁ Δοδδὺ (ἦτο τὸ μικρὸν τοῦ ὀνόμα), τῷ λέγω ἡμέραν τινὰ, δὲν θέλει νὰ δώσῃ ἐν φιλακίᾳ εἰς τὸν καυμένον τὸν παπάκη; Κακὸ, Δοδδὺ». Αἱ λέξεις αὗται δυσπρόστησαν αὐτὸ ἀναμφιβόλως, διὸ δρόταν ἐπανεκάθησα, προὔβαλλέ μοι κατ' ἀρχὰς τὰ χεῖλη, ἵνα μοι δείξῃ, ὅτι ἤθελε νὰ περιπτυχθῆ με καὶ εἶτα ἐκίνησε τὴν χεῖρά του με ἤθος λυπημένον, ἕως ὅτου ἐπλησίασα νὰ λάβω ἐν φίλημα. Παρομοία μικρά τις σκηνὴ συνέβη ἡμέρας τινὰς μετέπειτα, καθ' ὅτι ἡ συμφιλίωσις ἐφάνη παραγαγούσα αὐτῶ τοσαύτην εὐχαρίστησιν, ὥστε πλειστάκις ἀκολούθως συνέβη νὰ με ἀναγκάζῃ νὰ φαίνομαι λυπημένος καὶ νὰ μοὶ δίδῃ ἐν ῥάπισμα, ἵνα παρὰ σῆ μοι εἶτα τὴν εὐχαρίστησιν νὰ λάβω ἐν φίλημα. Δὲν ἔχομεν ἐντεῦθεν ἀρχὴν τῆς δραματικῆς τέχνης, ἥς τινος ἡ οὐσία ἐμφαίνεται οὕτως ἰσχυρῶς παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν μικρῶν παιδίων; Οὕτω περὶ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν μοὶ ἦτον εὐκολον νὰ καταλαμβάνω αὐτὸ ἐκ τῶν αἰσθημάτων καὶ νὰ ἐπιτυχάνω πᾶν ὅ,τι ἤθελον. Ἡλικίας δύο ἐτῶν καὶ τριῶν μηνῶν, ἔδωκεν ἡμέραν τινὰ τῇ μικρᾷ αὐτοῦ ἀδελφῇ τὸν τελευταῖον αὐτῷ βλομὸν ἐκ τοῦ τεμαχίου ἀρωματικοῦ τινος ἄρτου, δι' ὃ εἶτα λίαν ὑπερήφανος διὰ τὴν θυσίαν ταύτην, ἀνέκραξεν. « Ὡ καλὸς Δοδδὺ, καλὸς. » Δύο μῆνας ὕστερον κατήνησε νὰ αἰσθάνηται τοὺς περιπαιγμούς καὶ δὴ συχνὰ νὰ ὑποπτεύηται τοὺς ἀνθρώπους, οὓς ἔβλεπε γελῶντας καὶ συνδιαλεγόμενους μεταξὺ των, γενομένου αὐτοῦ αἰτία. Ὀλίγον χρόνον μετέπειτα, ἐν ἡλικίᾳ δύο ἐτῶν καὶ ἐπτά μηνῶν καὶ ἡμίσεος συναντήσας αὐτὸν εἰς τὴν στιγμήν, καθ'

ἢν ἐξήρχετο τοῦ ἐστιατορίου, παρατηρήσας ὅτι οἱ ὀφθαλμοὶ του ἔλαμπον πλέον τοῦ συνήθους καὶ ὅτι εἶχεν ἐν ὄλῃ αὐτοῦ τῇ σάσει τὴν τὸ προσπεποιημένον καὶ ἀλλόκοτον, εἰσῆλθον εἰς τὸ ἐστιατόριον, ἵνα ἴδω περὶ τίνος ἐπρόκειτο, καὶ εἶδον ὅτι ὁ μικρὸς πανουργος εἶχε λάβει ζάχαριν εἰς κόνιν, πρᾶγμα, ὅπερ ἐγνώριζεν ὅτι τῷ ἦτο ἀπηγορευμένον. Ἐπειδὴ ὅμως ἄχρι τότε δὲν ὑπέστη τὴν ἐλαχίστην τιμωρίαν, ἡ στάσις αὐτοῦ δὲν δύναται βεβαίως ν' ἀποδοθῆ εἰς τὸν φόβον, ἀλλὰ δεόν νὰ μερισθῆ μεταξὺ τῆς εὐχαριστήσεως τοῦ νὰ γευθῆ τὴν ζάχαριν καὶ ἀρχῆς τινος τύψεως τοῦ συνειδότος. Δέκα πέντε ἡμέρας μετέπειτα συνήτησα αὐτὸ ἔτι ἄπαξ εἰς τὴν θύραν τοῦ αὐτοῦ δωματίου παρατηρήσας ὅτι ἐκράτει τὸ περιζῶμα αὐτοῦ ἀδιαπλωμένον, τῆς στάσεώς του οὐσης καὶ τώρα λίαν ἀλοκῆτου, ἀπεφάσισα νὰ βεβαιωθῶ περὶ τοῦ ἐν τῷ περιζῶματι περιεχομένου, καὶ περ λέγοντος αὐτοῦ ὅτι δὲν εἶχε τίποτε καὶ παρακινουῦντός με κατ' ἐπανάληψιν ν' ἀπέλθω παρετήρησα λοιπὸν ὅτι ἦτο πλήρης κηλίδων ἐκ τῶν φυλαττομένων χυμῶν ἐψεύσθη ἄρα προσχεδιασμένως. Ἀνατρέφοντες ὅμως τὸ παιδίον τοῦτο διὰ τῆς πραότητος, ἐγένετο τοσοῦτον ἐλεύθερον καὶ συμπαθές, ὅσον δύναται τις νὰ ἐπιθυμήσῃ. (ἀκολουθεῖ).

Γ. Υ.

BYZANTIAKA EPMHNEYMATΑ

Ἐπὶ τῶν κωμωδιῶν τοῦ Μενάνδρου κτ.λ.
(Συνέχεια).

Οὔτοι δ' οἱ τρεῖς εἰσιν οὓς εἰδικῶς ὄλωσ ἐκτιμᾷ ὁ Ψελλὸς καὶ πρὸς οὓς ὑπερβολικόν τι σέβας τρέφει: ὁ Πλάτων, ὁ ἡγεμῶν τῶν φιλοσόφων, ὁ Ὀμηρος, ὁ ζωγράφος τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς καὶ τῶν θεῶν, καὶ ὁ Μένανδρος, ὁ ἀβρὸς κωμικὸς καὶ ὁ ὑπέρτερος τοῦ Ἀριστοφάνους, ὁ θέλων καὶ μὴ ὑβρίζων ὡς οὗτος, ὅς τὴν κωμικὴν σκηνὴν κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Βυζαντινοῦ πολυγράφου, βωμολόχοις παίγμασιν ἢ σπουδάσμασιν καθυβρίζει.

Ἐκτὸς τοῦ Μενάνδρου καὶ ἄλλων λίαν γνωστῶν ποιητῶν, ὁ Ψελλὸς λέγει ὅτι ἔγραψεν ἐπίσης περὶ Κρωβάλου καὶ Κλησάφου, ὧν ὁ μὲν πρῶτός ἐστιν βεβαίως παραλλαγή τοῦ κωμικοῦ Κρωβόλου (π), οὗ τινος ὁ Ἀθηναῖος μετέδωκεν ἡμῖν ἀποσπάσματα τινα. Ὁ Ψελλὸς δίδει τῷ Κρωβάλῳ τὸ ἐπώνυμον αὐτόσιτος, ὄνομα ἀναφερόμενον ἐν τῷ ἀποσπάσματι, ὅπερ ὁ Ἀθηναῖος (βιβλ. 5. σ. 248) διεφύλαξεν ἐκ τινος δράματος τοῦ Κρωβόλου, ἐπιγραφομένου Ἀπαρχόμενος:

Παράσιτον αὐτόσιτον· αὐτὸν γοῦν τρέφω
τὰ πλείστα συνεραμιστὸς εἰ τῷ δεσπότη'

καὶ ἀλλαχοῦ (βιβλ. Β'. σ. 47): Ἀπόσιτον δὲ εἶρηκε Φιλωνίδης, αὐτόσιτον δὲ Κρωβύλος, παράσιτον αὐτόσιτον. (ρ)

Εἶναι αὐτὸς οὗτος ὁ Κρωβύλος, ὡς λέγει ὁ Ψελλὸς, ὅς ἀπένεμεν ἑαυτῷ τὸ ἐπίθετον αὐτόσιτος; Δὲν δύναμι νὰ τὸ βεβαιώσω.

Ὁ δ' ἕτερος ποιητῆς Κλησάφος εἶναι ἀναμφιβόλως Κλεισόφος, ἡ δὴλον ὅτι ὁ Φιλίππου τοῦ Μακεδόνα περιφήμος παράσιτος, περὶ οὗ διεφύλαξεν ἡμῖν ὁ Ἀθηναῖος πληροφορίας τινὰς, κατὰ τρεῖς ἀπωλεσθέντας συγγραφεῖς (σ), ἡ ὁ ἐκ Σηλυμβρίας

π) Ὁ Ψελλὸς γράφει Κρωβάλος ὁ Ἀθηναῖος καὶ ὁ Ἀρποκρατῶν Κρωβύλος (παρὰ Βεκκήρω ἐν Ἀνεκδότοις αὐτοῦ σελ. 1208) ἀνώνυμος γραμματικὸς Κρωβόλος βεβαίως ἡ τελευταία αὕτη γραφὴ εἶναι κίβδηλος, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Ψελλοῦ καὶ Ἀθηναίου ἀναφέρονται εἰς τὸ αὐτὸ πρόσωπον ὡς δυνάμεθα εἰκάσαι ἐκ τῆς τοῦ οὐσιαστικοῦ γραφῆς κρωβάλος καὶ κρωβύλος ὁ Ἡσύχιος λέγει κρωβάλος, ὁ μαλλὸς τῶν παιδίων, ὁ κόρυμβος τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριχῶν κτλ. ἐν ᾧ τὸ αὐτὸ ὄνομα γράφεται ὑπὸ Σουίδα καὶ ἄλλων κρωβύλος.

ρ) Αὐτόσιτος εἶναι τὸ ἐναντίον τοῦ παράσιτος· ἰδὲ Ἡσύχιον καὶ ἀνώνυμον γραμματικόν (παρὰ Βεκκήρω 266, 42).

σ) Σατύρου τοῦ περιπατητικοῦ, βίος Φιλίππου (ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

Κλεισόφος, ὁ τῶν ἀγαλμάτων ἐραστῆς, ὁ ὑπὸ Ἀλέξιδος καὶ Φιλήμονος ἀναφερόμενος (τ). Περὶ τίνος Κλεισόφου ὁμοίει ὁ Ψελλὸς; κατὰ ποίαν ἰδιότητα; δὲν δύναμεθα νάτο εἰπώμεν· πρόκειται βεβαίως περὶ τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ ὑπὸ τοῦ Σατύρου, Λυγκέως καὶ Ἡγήσανδρου ἀναφερομένου, ἡ τοῦ Σηλυμβριανοῦ, οὗ τινος μέμνηται οἱ τότε σωζόμενοι δύο κωμικοί. Δυνατὸν μάλιστα νὰ εἰκάσῃ τις ὅτι εἶδε πληροφορίας καὶ περὶ τοῦ ἐνὸς καὶ περὶ τοῦ ἑτέρου.

Ἐν τῷ αὐτῷ ἀποσπάσματι ἀπαριθμῶν τὰς μελέτας αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ποιητικῶν Σαπφούς, Θεανοῦς καὶ Σιβυλλῶν, προστίθησι καὶ ἑτέραν τινὰ γυναῖκα, μὴ προσδιορίζων ὅμως ἄλλως αὐτὴν ἢ διὰ τοῦ ἐπωνύμου ἢ Αἰγυπτία σοφῆ, δι' οὗ ἔξεστιν ἡμῖν υποθέσαι ὅτι ὁ Ψελλὸς ἐννοεῖ τὴν περιφήμον φιλόσοφον Ὑπατίαν.

Ἐπιθυμητόν ἐστιν ἡ ἐν τινὶ βιβλιοθήκῃ ἀνακάλυψις, ἐὰν μὴ ὄλων, μέρους γοῦν τῶν συγγραμμάτων τούτων, ἵνα ἴδωμεν τίνι τρόπῳ ὁ Ψελλὸς ἐθεώρει καὶ ἀνέπτυσε τὰ διάφορα ταῦτα ἀντικείμενα, ἐν οἷς, κρίνων τις ἐξ ἄλλων μερῶν ἦττον ἐνδιαφερόντων τοῦ ἔργου αὐτοῦ, δεόν νὰ υποθέσῃ ὅτι ἴδαν ἡ αὐτὴν ὑπὲρ τὸ δεόν ἀκρίβειαν, τὴν ἐν ἀπάσαις ταῖς ἄλλαις μελέταις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κλασσικῆς ἀρχαιότητος βασιλεύουσας.

Εἶπομεν ἤδη ὅτι ἄγνωστος ἐπίσης ἡ τύχη, ἢν ἔλαβον τὰ τοῦ Ψελλοῦ ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου καὶ τῆς ὁμηρικῆς ζωῆς ἐρμηνεύματα, ὧν τινὰ περιελθόντα ἡμῖν δὲν ἀνάγονται βεβαίως ἐν τῇ ἀπαριθμῆσει, ἢν αὐτὸς οὗτος

λίππου, Λυγκέως τοῦ Σαμίου καὶ Ἡγησάνδρου τῶν Δελφῶν ἀπομνημονεύματα καὶ ὑπομνήματα.

τ) Ἀθην. Δ'. σ. 541. Π'. 1348. ἐκδ. Γ'. Δινδορφίου. — Ἐν τῷ Θησαυρῷ τοῦ Ἐρρίκου Στεφάνου οἱ δύο οὗτοι Κλεισόφοι συγχέονται «Clisophus Selumbrianus(sic), Philippi Macedonis parasitus,» ἐν ᾧ ὁ Ἀθηναῖος λέγει ῥητῶς ὁ μὲν τοῦ Φιλίππου παράσιτος Ἀθηναῖος ἦν, ὁ δ' ἕτερος, ὁ τῶν ἀγαλμάτων ἐραστῆς, Σηλυμβριανός.

ποιεῖ συνθέσει παράφρασιν τινὰ ὁλοκλήρου τῆς τοῦ Ὀμήρου Ἰλιάδος (υ), ὡς καὶ ἐξ μικρὰς μελέτας ἐπὶ τῶν ὁμηρικῶν ἀλληγοριῶν, ἀλλ' οὐδὲν πάντων τούτων ἤξιζεν ἀνβεβαίως πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Βυζαντινοῦ πολυγράφου τιμὴν μνείας.

Ἡ τῆς σειρᾶς τῶν ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἐρμηνευμάτων τοῦ Ψελλοῦ ἀνακάλυψις καταδείκνυεν ἀν ἡμῖν σύναμα ὁποῖά τινα ἔλαβεν ἐκ τούτων ὁ τοῦ Ὀμήρου ὑπομνηματιστής, ὁ τῆς Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος.

Αἱ ὁμηρικαὶ αὐτοῦ ἀλληγορίαι ἀπευθυνόμεναι πρὸς τοὺς μαθητὰς ἢ τοὺς φίλους αὐτοῦ δύνανται νὰ μερισθῶσιν εἰς δύο κατηγορίας, εἰς γραμματικὰ ἢ φιλοσοφικὰ ἐρμηνεύματα καὶ εἰς θεολογικά ἐν τῇ πρώτῃ κατηγορίᾳ ἀνήκει ἢ ἐπὶ τοῦ τόξου τοῦ Πανδάρου μελέτη αὐτοῦ, τῶν ἄλλων τεμαχίων ἀνηκόντων ἐν τῇ δευτέρᾳ.

Τὰ εἰς τὴν πρώτῃν κατηγορίαν ἀνήκοντα εἰσὶ λίαν ἐνδιαφέροντα ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ὁ Ψελλὸς εἶχεν ἐν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ τὰ μεγάλα ἐρμηνεύματα τοῦ Πορφυρίου, Ἐξηγητικὰ εἰς Ὀμηρον, τὰ μὴ ἡμῖν περιελθόντα.

Αἱ ὁμηρικαὶ αὗται καὶ μυθολογικαὶ ἀλληγορίαι εἰσὶ περίεργοι καθ' ἕτερον τινὰ λόγον:

Ὁ Ψελλὸς καθ' ὃ ἀληθῆς πλατωνικὸς φιλόσοφος μόλις ἐδύνατο νὰ διακρίνῃ τὴν ὑψηλὴν φιλοσοφίαν ὑπὸ τὸ γνοφερὸν κάλυμμα, δι' οὗ εἶχε περιβαλὼν αὐτὴν ὁ μυστικισμὸς τῶν τελευταίων νεοπλατωνικῶν φιλοσόφων. Περὶ τῆς γεννήσεως τῆς τελευταίας ταύτης αἰρέσεως δίδει ἡμῖν διεισπραμένως λίαν πολυτίμους πληροφορίας, ὡς περὶ τῆς θεολογίας τῶν δύο Ἰουλιανῶν,

υ) Ἡ παράφρασις αὕτη ἢ σωζομένη ἐν τῇ Βοδλείανῃ βιβλιοθήκῃ τῆς Ὁξφόρδης (*Coxe, catal. III*) καὶ ἀλλαχοῦ (Φαβρικίου βιβλιοθ. ἐκδ. Ἀρλεσσίου τομ. X. σελ. 79), ἐστὶ βεβαίως ἢ ὑπὸ Ἐμμαν. Βεκκέρου, κατ' ἄλλο χειρόγραφον, ὡς ἔργον Ἀνωρόμου ἐν τῷ *Appendix in scholia Homericæ* αὐτοῦ ἐκδοθεῖσα.

τῶν Θεουργῶν λεγομένων, οἳ τινες, ὡς Ἄπολλώνιος ὁ Τυανεύς, ἦσαν περίφημοι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Τραϊανοῦ μάλλον ἔνεκα τῶν μαγικῶν αὐτῶν, ἢ ἔνεκα τοῦ φιλοσοφικοῦ πνεύματός των, ἀναμιγνύοντες τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Πλάτωνος καὶ τὸν ἐκλεκτισμὸν τοῦ Πλωτίνου μετὰ τῆς ἀστρολογίας καὶ τῆς μαγείας τῶν Χαλδαίων, θολώνοντες οὕτω τὴν διαύγειαν καὶ καθαρότητα διὰ τοῦ ἀμόρφου τούτου μίγματος· τὸ εὐαγγέλιον τῶν νεοπλατωνικῶν τούτων οὐκ ἦν ὁ Πλάτων, ἀλλ' οἱ χαλδαῖκοι χρησμοὶ (χαλδαϊκὰ λόγια) εἰς στίγους πεποιημένοι ὑπὸ τῶν δύο Ἰουλιανῶν, ἐπαναλαμβανόμενοι καὶ ὑπομνηματιζόμενοι κατ' ἀρχὰς μὲν ὑπὸ τοῦ Πορφυρίου καὶ Ἰαμβλίχου, εἶτα δὲ ὑπὸ τοῦ Πρόκλου καὶ Δαμασκίου, ὡς θεῖοι λόγοι (θεοπαράδοτα λόγια).

Κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ψελλοῦ χριστιανοὶ τινες θεολόγοι ἐβουλήθησαν ἀνακαινίσαι τὸν παράλογον τοῦτον μυστικισμὸν, ὃς ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ ἐξέπνευσε, θανάτου κτύπημα λαβών. Φίλος τις ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Ψελλοῦ καὶ καθηγητῆς ὡς αὐτὸς ἐν τῇ τοῦ Βυζαντίου Ἀκαδημίᾳ, ὁ Ἰωάννης Ξιφιλίνος, συνέθεσε θεολογικὴν τινὰ πραγματείαν (φ), ἐν ἣ, ὡς ὁ Ψευδο-Διονύσιος ὁ Ἀρσιοπαγίτης, συγγέει τὰ χριστιανικὰ δόγματα μετὰ τοῦ νεοπλατωνισμοῦ. Τότε ἤρξατο μετὰ τῶν δύο τούτων φίλων φιλολογικὸς ἀγὼν καθ' ἕλληνας αὐτῶν τὴν ζωὴν διαρκέσας καὶ εἰς τοιοῦτον δεινωθεὶς βαθμὸν, ὥστε μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ξιφιλίνου, ὁ Ψελλὸς, παρασταθεὶς ἵνα ἐκφωνήσῃ τὸν ἐπικήδειον αὐτοῦ λόγον, ἀφοῦ ἐποίησε λίαν πομπώδη ἔπαινον τοῦ φίλου αὐτοῦ, ἐτελείωσεν εἶτα διὰ σαρκαστικῆς ἀποστρεφῆς πρὸς τὴν σκιάν χλευάσας λίαν πικρῶς τὰς

φ) Ἔστιν ὁ αὐτὸς νομοδιδάσκαλος ὁ γνωστὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωάννης Νομοφύλαξ, ὃς ἀργότερον ἀνέβη τὸν πατριαρχικὸν τῆς Κωνσταντινουπόλεως θρόνον. Ὁ Μορτρέυλ (*Mortreuil*) καὶ ὁ Χαϊμβάχ (*Heimbach*) ἐγνώρισαν λίαν ἀτελῶς τὸν ὑπομνηματιστὴν τοῦτον τῶν βασιλικῶν.

θεολογικὰς αὐτοῦ ἐννοίας, αἵ τινες, μακρὰν τοῦ νὰ ᾧσι χριστιανικαί, ἦσαν τούναντιον αὐτὰ τὰ ξένα δόγματα τῶν Χαλδαίων (χ).

Ἄλλ' ἐκτὸς τοῦ Ἰωάννου Ξιφιλίνου ὁ Ψελλὸς ἐνέτυχεν ἐτέρῳ τινι ἀντιπάλῳ, μάλλον ἐπιφύθῳ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μιχαήλ Κηρουλαρίου διηγείται αὐτὸς οὗτος περίεργόν τι τοῦ ἀγῶνος τούτου ἐπεισόδιον, δι' οὗ ἀριδῆλως χαρακτηρίζεται ἢ κατὰστασις τῶν πνευμάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην. Ὁμιλος μοναχῶν, συνοδευομένων ὑπὸ τινος ἐμπνευσμένης γυναίκος, Πυθωνίσσης, ἀπαγγελοῦσης τοὺς χρησμούς κατὰ χαλδαϊκὸν τρόπον, διέτρεχον τὴν αυτοκρατορίαν, βεβαιούντες ὅτι οὐκ ἔτι μόνον προέλεγεν αὕτη μετὰ βεβαιότητος τὸ μέλλον, ἀλλ' ὅτι δι' αὐτῆς ὁ θεὸς ἐξετέλει ἐκκλησιαστικὰ θαύματα. Ὁ Ψελλὸς ἠθέλησε ν' ἀντιπράξῃ κατὰ τῆς ἀπάτης ταύτης, ἀλλ' εἰς μάτην ὁ Κηρουλάριος μακρὰν τοῦ νὰ εἰσκόψῃ ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην διαμαρτύρησιν αὐτοῦ, προσέβη τούναντιον ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ δεχθῆ τὴν προφητίαν ἐν τῷ πατριαρχείῳ, παρὰ τὸ διάταγμα τῆς αυτοκρατορίας Θεοδώρου, ἧτις τῇ προτροπῇ τοῦ Ψελλοῦ συνεχίλασε σύνδοxon καὶ διέταξε τὴν ἐξορίαν τῆς μάντιδος. Τέλος καὶ ἐξ ἄλλων προσηγομένων αὐτοῦ πράξεων οὐχ' ἤττον ἀσυνήθων κατεπέστη ὁ αὐτοκράτωρ Ἰσαάκιος ὁ Κομνηνὸς νὰ προσκαλέσῃ τὸν παράδοxon τοῦτον πατριάρχην (ψ) ἐνώπιον ἐκκλησιαστικοῦ δικαστηρίου.

Ὁ Ψελλὸς ἐπιφορτισθεὶς ν' ἀπαγγεῖλῃ τὴν τῆς κατηγορίας πρᾶξιν, ἀνέπτυξε διὰ μακρῶν τὸν κίνδυνον, ὃν ὁ Χριστιανισμὸς διέτρεχεν ἐκ τοῦ πολλαπλασιασμοῦ τῶν δογμάτων τοῦ νεοπλατωνισμοῦ, ἀντλήτας

χ) Σίθη, Μεσαιωνικ. Βιβλιοθήκ. τόμ. Α'. σελ. 449—462.

ψ) Ὁ Κηρουλάριος ἐσκόπει νὰ ἰδρῶσῃ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκκλησιαστικὴν τινὰ πολιτείαν, οὐ μόνον ἀνεξάρτητον τοῦ κράτους, ἀλλ' ἐπιβλέπουσαν ἄμκ αὐτὸ, ὡς ὑποδεέστερον αὐτῆς. (Ὁρα προοίμιον Α'. τόμου τῆς ἐμῆς Βιβλιοθήκης σελ. πέ. κέ.)

ἐκ τοῦ θέματος· τοῦτου σαφῆ κατηγορίαν κατὰ τοῦ πατριάρχου Κηρουλαρίου, διηγηθεὶς ἄμκ τὸ ἐπεισόδιον τῆς πυθωνίδος καὶ τὴν προστασίαν, ἧς ἔτυχεν ἐν τῷ πατριαρχείῳ παρὰ τὸ αὐτοκρατορικὸν διάταγμα.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὑπὸ τοῦ μυστικισμοῦ τῶν διαφόρων ἀνατολικῶν αἰρέσεων κλυδωνιζομένης περιόδου ταύτης, ὁ Ψελλὸς ἠνόησεν ὅτι τὸ κράτος δὲν ἐδύνατο νὰ σωθῆ ἢ διὰ τοῦ ἑλληνισμοῦ συλλαβὰν τὴν ἔννοιαν ταύτην, δὲν ἐγκαταλείπει οὐδεμίαν περίστασιν ὡς καθηγητῆς τε καὶ ὡς θεολόγος, ἵνα καταδείξῃ τὸ μέγα ὄφελος, ὃ δύναται τις εὑρεῖν ἐν τῇ σπουδῇ τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος.

Ἴνα δ' ἐννοηθῆ κάλλιον ὑπὸ δμίλου, αἰσθανομένου μεγάλην ἀποστρεφῆν καὶ πρὸς αὐτὸ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνισμοῦ (ω),

ω) Καὶ τοῦτο ἐξ οὐδενὸς ἄλλου προήρχετο ἢ ἐκ κακῆς παρενοήσεως τῶν ὑψηλῶν διδασκάλων τοῦ Χριστοῦ, ἐξ ἧς κατὰ μὲν τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Χριστιανισμοῦ προέκυψεν ἢ κατὰπτωσις τῶν ὠραίων τεχνῶν, μάλιστα τῆς γλυπτικῆς, ἢ τ' ἀριστουργήματα οἱ φαντατικοὶ τοῦ χριστιανισμοῦ ὀπάδοι οὐδαμῶς ἐφειδοντο, καταρρίπτοντες καὶ συντρίβοντες αὐτὰ, νομίζοντες ὅτι οὕτω θεάρεστον ἐποίουν ἔργον, κατὰ δὲ τοὺς ὑστέρους χρόνους καὶ κατ' αὐτῶν τῶν θείων ἔργων τῶν οὐρανοθαμῶνων προγόνων ἡμῶν ἐπιτιθέμενοι καὶ τὴν σπουδὴν τῶν τε ποιητῶν καὶ πεζογράφων ἀποκλείοντες, ὡς ἀντιστρατευομένων τῇ χριστιανικῇ θρησκείᾳ καὶ τοῖς ταύτης δόγμασιν, ἐφ' ὃ καὶ ὁ μέγας τῆς ἐκκλησίας πατὴρ Βασίλειος ἠναγκάσθη νὰ γράψῃ τὴν πρὸς τοὺς νέους παραινέσιν περὶ τοῦ πῶς ἀν ἐκ τῶν ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων, ἀλλ' εἰς μάτην, διότι τὸ κακὸν προύχουσι καὶ ἐπὶ τοσοῦτον μάλιστα ἐφθασεν, ὥστε ἐπὶ τῆς βυζαντικῆς ἐποχῆς αὐτοὶ οὗτοι οἱ Βυζαντινοὶ ἀπεστέρουν ἑαυτοῖς τὸν ἐθνισμὸν, ἀπορρίπτοντες τὸ τοῦ Ἑλλήνος ὄνομα, τὸ τοῦ Χριστιανοῦ καὶ Ῥωμαίου περιβαλλόμενοι, καὶ κατὰ παντὸς ἑλληνικοῦ, ἀν μὴ ἅπαντες, οἱ πλεῖστοι ὀ-

κατέρχεται ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ διδάσκη ἐκ τοῦ ὕψους τῆς ἀκαδηματικῆς ἕδρας ὅτι οἱ Ἕλληνες συγγραφεῖς οὐκ εἰσὶν ἢ οἱ πρόδρομοι τοῦ χριστιανισμοῦ, οὐ ὁ Ἕλληνας, περιπαθῆς φίλος τῆς ἀλληγορίας, ἔκρυψε τὴν ἀλήθειαν ὑπὸ βέβηλόν τι κάλυμμα, ὃ πρέπει νὰ διασχίσωμεν, ἵνα ἴδωμεν διαλάμπουσαν τὴν ὑπὸ αὐτὸ βασιλεύουσαν καὶ ἐπικρατοῦσαν χριστιανικὴν φωταύγειαν.

Τούτου ἕνεκα ὀλίγον πρότερον καὶ Νικήτας ὁ Γραμματικὸς ἐπεχείρησεν ἐν τῇ αὐτῇ ἀκαδημίᾳ τὴν ἑλληνικὴν μυθολογίαν νὰ διδάξῃ, ὡς καταφαίνεται ἐκ τοῦ ἀνεκδότου τεμαχίου τῆς βιογραφίας αὐτοῦ, τῆς ὑπὸ τοῦ μαθητοῦ καὶ φίλου τοῦ Ψελλοῦ ἐκπονηθείσης, ὃ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν παρέθηκεν.

Ἔστιν ὅτε ἐν τούτοις ὁ Ψελλὸς φαίνεται φοβούμενος τάποτελέσματα τοῦ φιλελληνισμοῦ του, ἐφ' ὃ καὶ σπεύδει νὰ βεβαιώσῃ τοῖς ἀκροωμένοις αὐτοῦ ὅτι αἱ τοσοῦτον πα-

μωσ, ἀντιστρατευόμενοι, οὕτως ὥστε ἐμποδίζοντες καὶ λάθροι ἐπιπίπτοντες κατὰ τῶν τὴν ἑλληνικὴν παιδείαν καλλιεργούντων, ἐφ' ὃ οὗτοι ἠναγκάζοντο νὰ περικαλύπτωσι καὶ ἀναμιγνύωσιν ἐν ταῖς τῆς ἀρχαίας ἡμῶν φιλολογίας μελέταις καὶ διδασκαλίαις αὐτῶν διὰ χριστιανικοῦ περικαλύμματος, ἀνευρίσκοντες δὴ ἐν τοῖς ἔπεισι τοῦ Μελησιγενοῦς τὰς παραδόσεις, ἐφ' ὧν ἡ τοῦ Χριστοῦ θρησκεία στηρίζεται· τούτου ἕνεκα καὶ ἐν τῇ, ἢ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν παρέθηκεν, ἀλληγορίᾳ τοῦ Κρόνου, ἐν ἧ ἄλλως ἐπὶ πᾶσι πῶς τὸ ὄρατον καὶ καλὸν, οὐ τις φαίνεται οὐ στεροῦνται οἱ πλείστοι τῶν Βυζαντινῶν συγγραφέων, ὡς ἔγραψον καὶ ἀνωτέρω, προσπαθεῖ νὰ καταδείξῃ ἐν τῷ μύθῳ τοῦ Κρόνου περιεργὰ τινα στοιχεῖα, ὡς πράττει συνάμα καὶ ἐν πάσαις ταῖς ἄλλαις ὁμηρικαῖς ἀλληγορίαις, ἀνευρίσκων χριστιανικὰ στοιχεῖα παρ' Ὀμήρῳ!

Ὅπως δ' ἐπενήργησεν ὁ ἀποκλεισμὸς οὗτος τῶν ἑλλήνων συγγραφέων ἐπὶ τῆς βυζαντινῆς παιδείας καὶ μάλιστα τῆς ποιήσεως, καταδείξωμεν ἄλλοτε ἐν ἰδίᾳ περὶ νεο-ἑλληνικῆς ποιήσεως διατριβῆς. Σημ. Γ. Κ. Υ.

ράδοξοι αὐτοῦ ὁμηρικαὶ ἀλληγορίαι εἰσὶν ἄπλᾶ μόνον ῥητορικὰ γυμνάσματα (προγυμνάσματα).

Ἐν ᾧ δὲ πάλιν ἀλλοχού ὁμολογεῖ τὴν ἱστορικὴν ὑπαρξίν τῆς Τροίας καὶ τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων, ἐν τῇ «οἱ δὲ θεοὶ παρ' Ἰνὴν καθήμενοι» κτῆ. ἀλληγορίαν αὐτοῦ, τούναντιον θεωρεῖ τὸν Ὀμηρον ὡς προφήτην καὶ ἐρμηνεύει αὐτὸν κατὰ παράδοξον ὅπως τρόπον ἢ ὁμηρικὴ Τροία παριστᾷ, κατ' αὐτὸν, τὸν κόσμον ὃν οἰκοῦμεν, ὅστις ἀντὶ νὰ θαυμάξῃ τὴν οὐράνιον ὠραιότητα, προτιμᾷ νὰ προσκολλᾶται τῇ ἐπιγείῳ, ἢ ἐν τῷ προσώπῳ τῆς Ἑλένης ἀνευρίσκει. Τὸν Ἐκτορα τὸν σοφὸν νοῦν (ἐχέτωρ νοῦς) τοῦ κόσμου οἱ δαίμονες πολιορκοῦσι καὶ ἐπὶ τέλους γίγνεται κύριοι αὐτοῦ· ἀλλὰ τότε ὁ κόσμος, στερούμενος τῆς σοφίας, τῆς διοικήσεως αὐτὸν, ἀπόλλυται, δούλος γενόμενος παραλόγων καὶ σωματικῶν ἐπιθυμιῶν· τὸν δὲ Δούρειον ἵππον ἐρμηνεύει τέλος ὡς τὸ *deleat*, δι' οὗ οἱ δαίμονες ἐπιτυγχάνουσι νὰ προσβάλωσι τὸν ἄνθρωπον, ἐν ᾧ ὑπνώττει.

Ὁ Ζεὺς καὶ οἱ λοιποὶ ὑποδέεστεροι θεοὶ πρὸ τῆς Τροίας εἰσὶν ὁ θεὸς τῶν χριστιανῶν μετὰ τῶν ἀγγέλων, τῶν χερουβὶμ καὶ τῶν ἀγίων αὐτοῦ· ἡ δ' Ἥβη ἢ κερνώσα τὸ νέκταρ, ἔστιν ἡ φύσις ἢ αἰετοπτε νέα, καὶ τὸ θεῖον δάπεδον ἢ ἅγια Τριάς, ἢ ἕνωσις τῶν χριστιανῶν.

Ἐν δὲ τῇ ἀλληγορίᾳ τέλος τῆς χρυσῆς ἀλύσεως τοῦ Ὀμήρου, ἐν ἧ ἐρμηνεύει αὐτὴν ὡς τὸν σύνδεσμον, τὸν συνδέοντα μετὰ τῶν αὐτῶν τοὺς ἀγγέλους, τὰ χερουβὶμ καὶ τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ θεοῦ, ὁ Ψελλὸς καταδείκνυται ὡς οἷόν τε παρεμφερῆς θεολόγος τῆς τοῦ ἐθνικοῦ Πορφυρίου σχολῆς.

Γ. Κ. Υ.

ΑΝΘΡΩΠΟΦΑΓΙΑ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΟΘΥΣΙΑΙ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΡΧΑΙΟΙΣ ΚΑΙ ΝΕΩΤΕΡΟΙΣ.

Εἶναι πολὺ πιθανόν, μολοντί οὐδὲν περὶ τούτου θετικὸν ὑπάρχει, ὅτι οἱ ἀρχέγονοι λαοὶ τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἐκδοτοὶ εἰς τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Ἐν τούτοις ὁπόταν σκεφθῆ τις ὅτι ἡ βάρβαρος αὕτη συνήθεια εἶναι εἰσέτι ἐξηλωμένη καθ' ὅλην τὴν Πολυνησίαν, τὴν Νέαν Ζηλανδίαν, τὴν Αὐστραλίαν, τὰς Σανδικὰς νήους, τὴν Σουμάτραν, τὴν κεντρικὴν καὶ μεσημβρινὴν Ἀφρικὴν, καὶ εἰς τινὰς λαοὺς τῆς Ἰνδίας καὶ τῆς Ἀμερικῆς· ὁπόταν ὁ Στράβων καὶ ὁ Πλίνιος μᾶς βεβαιώσωσι ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Γερμανοὶ καὶ οἱ Κέλται ἦσαν πραγματικοὶ καννίβαλοι· τέλος, ὁπόταν ὁ Καίσαρ μᾶς λέγῃ ὅτι εἰς τὴν ἐποχὴν του οἱ Βάσκιωνες ἦσαν εἰσέτι ἀνθρωποφάγοι, δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ θαυμάσῃ τις ἐὰν νεώτεροι ἀνακαλύψωσι μᾶς διδάσκωσι διὰ τοῦ θετικωτέρου τρόπου, ὅτι ὁ τετρασύνθετος κάτοικος τῆς Εὐρώπης ὁμοιάζων ὑπὸ τὴν ἐποχὴν ταύτην τοῖς Βάσκιωνας.

Ἐπὶ τούτοις εἶναι δυνατόν ὅτι αἱ γραμματικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ διαφόρων ἀνθρωπίνων ὀστέων καὶ ἀσβεστικῶν παλαιοντολόγοι ἀποδίδουσιν εἰς ἀνθρώπινους ὀδόντας νὰ ὑπῆρξαν ἀπλῶς τὸ ἔργον τρωκτικῶν τινῶν ζώων, οἷον ποντικῶν. Εἰς αὐτὰ, τῶντι, ὁ καθηγητὴς Νουλέ ἀποδίδει ὅμοια σημεῖα ἅτινα παρατήρησεν ἐπὶ τριῶν ἀνθρωπίνων βραχιόνων, ἐξαχθέντων παρ' αὐτοῦ ἐκ τινος τάφου χρονολογουμένου ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ κατεργασμένου λίθου καὶ λαθασμένως ἀναφερομένου εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ μνημείου τοῦ σπηλαίου τοῦ *Herm*.

Εἴτε παραδεχθῶμεν εἴτε μὴ τὴν σκέψιν ταύτην, δὲν εἶναι δι' ὅλου παράδοξον νὰ φρονῇ τις ὅτι ἡ πείνα τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους δὲν ἱκανοποιήθη πάντοτε, καὶ ὅτι ἡ ἀγρία ὠμότης τῶν παθῶν αὐτῶν τοὺς ἠνάγκασε νὰ τρέφονται

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. Γ')

τῷ γεγονότι τούτῳ τραγὴν ἀπόδειξιν ὅτι οἱ λαοὶ τῆς ἀρχαιολιθικῆς ἐποχῆς ἐτρέφοντο ἐνίοτε εἰς ἀνθρωπίνης σαρκός. Σημειώσατε ὅτι ὅλα τὰ ἐξηθρακωμένα καὶ ἐσχισμένα ταῦτα ὀστᾶ ἀνήκον εἰς νέα ἄτομα, καὶ ὅτι ὁ σταθμὸς τοῦ Αἰξ δὲν παρείχεν οὐδαμοῦ ἔχνη μνημείου ἢ τάφου τινός. Τέλος ὁ Καπελίνης ἀναφέρει ὅτι εὗρεν ἐσχάτως ἐν τῇ νήσῳ τῆς Παλμαρίας τὰ πρῶτα ἔχνη τῆς ἀνθρωποφαγίας ἐν Ἰταλίᾳ.

Ἀνάλογοι παρατηρήσεις εἰς τὰς προηγουμένας ἐγένοντο ἤδη ἐπὶ ὀστέων γυναικῶν καὶ τέκνων ἐν Σκωτίᾳ ὑπὸ τοῦ Ριχάρδου Ὀβεν, ἐν Βελγίᾳ ὑπὸ τοῦ Σπρίνκ. Καὶ οἱ δύο οὗτοι σοφοὶ ἀπεφάνθησαν ὅτι τὰ ὀστᾶ ταῦτα προήρχοντο ἐξ ἀνθρωπίνων ὀστέων. Αὐτὸς ὁ ἴδιος Κ. Βορσὲ πιστεύει εἰς τὴν ὑπαρξίν τῆς ἀνθρωποφαγίας καὶ ἀνθρωποθυσίας παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Δανοῖς.

Τὸ σύμπλεγμα τῶν ἠνωμένων ἀποδείξεων ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης δὲν εἶναι εἰσέτι λίαν σημαντικόν· ἀλλ' οἷον εἶναι, μᾶς φαίνεται ἐπαρκὲς ὅπως παραδεχθῶμεν αὐτὴν, βασιζόμενοι δὲ ἐπὶ γεγονότων τῆς αὐτῆς φύσεως συνηγμένων ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ κόσμου, εἴμεθα εὐδιάθετοι νὰ παραδεχθῶμεν αὐτήν.

Ἐντούτοις εἶναι δυνατόν ὅτι αἱ γραμματικαὶ παρατηρήσεις ἐπὶ διαφόρων ἀνθρωπίνων ὀστέων καὶ ἀσβεστικῶν παλαιοντολόγοι ἀποδίδουσιν εἰς ἀνθρώπινους ὀδόντας νὰ ὑπῆρξαν ἀπλῶς τὸ ἔργον τρωκτικῶν τινῶν ζώων, οἷον ποντικῶν. Εἰς αὐτὰ, τῶντι, ὁ καθηγητὴς Νουλέ ἀποδίδει ὅμοια σημεῖα ἅτινα παρατήρησεν ἐπὶ τριῶν ἀνθρωπίνων βραχιόνων, ἐξαχθέντων παρ' αὐτοῦ ἐκ τινος τάφου χρονολογουμένου ἐκ τῆς ἐποχῆς τοῦ κατεργασμένου λίθου καὶ λαθασμένως ἀναφερομένου εἰς τὴν ἡλικίαν τοῦ μνημείου τοῦ σπηλαίου τοῦ *Herm*.

Εἴτε παραδεχθῶμεν εἴτε μὴ τὴν σκέψιν ταύτην, δὲν εἶναι δι' ὅλου παράδοξον νὰ φρονῇ τις ὅτι ἡ πείνα τῶν πρώτων κατοίκων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους δὲν ἱκανοποιήθη πάντοτε, καὶ ὅτι ἡ ἀγρία ὠμότης τῶν παθῶν αὐτῶν τοὺς ἠνάγκασε νὰ τρέφονται

τουλάχιστον τυχαίως και επιτοπίως εκ της σαρκός των ομοίων των.

Ούτως ο καθηγητής *Schaaffkamen* δὲν διστάζει νὰ εἴπῃ· «Δὲν θαυμάζομεν πλέον ὅπταν μᾶς παριστάνουν λαόν τινα παραδοθέντα εἰς τὴν ἀνθρωποφαγίαν. Δύναται τις νὰ εὕρῃ παρ' ὅλοις τοῖς λαοῖς τὰ ἴχνη τοῦ πρωτοτύπου τούτου βαρβαρισμοῦ εἶναι, τρόπον τινὰ, ἀνάγκη εἰς τὴν ὁποίαν πάντες καθυπετάχθησαν.»

Ὁ Κάρολος *Vogel* εἶναι σαφέστερος ἐπὶ τοῦ σπουδαίου τούτου ἀντικειμένου. «Δὲν ὑπάρχει, λέγει, οὐδεμία φυλὴ, οὐδεὶς σπουδαῖος λαός, οὐδὲν σπουδαῖον σύμπλεγμα γεωγραφικὸν τῆς ἀνθρωπότητος παρὰ τῷ ὁποίῳ νὰ μὴ ὑπῆρχον ἄλλοτε ἢ ἀνθρωποφαγία καὶ αἱ ἀνθρωποθυσίαι. Μαῦροι, φαιοί, κίτρινοι ἢ λευκοί, οὐλότριχες ἢ λειότριχες, Εὐρωπαῖοι, Ἀσιανοί, Ἀφρικανοί, Ἀμερικανοί, κάτοικοι τῆς Αὐστραλίας καὶ Πολυνησίας, Ἀριοί, Σημίται καὶ Χαμίται — πάντες, ἄνευ ἐξαιρέσεως, ἐθυσίασαν καὶ κατέφαγαν τοὺς ὁμοίους αὐτῶν, τὰ δὲ ἐσχισμένα καὶ καταφαγωμένα ὅσα σαφῶς λαλοῦσιν ἐκεῖ ἔνθα αἱ ἱστορικαὶ καὶ γραπτὰ ἀποδείξεις ἐλλείπουσιν.»

Ἐτερος ἐκ τῶν ἡμετέρων σοφῶν, μακρὰν τοῦ νὰ παραδεχθῇ τὴν ἀρχὴν τοῦ I. I. Ρουσώ, ἰσχυρίζομενον ὅτι τὸ πᾶν εἶναι τέλειον ἐξερχόμενον ἐκ τῶν χειρῶν τῆς φύσεως, βλέπει ἐν τῷ ἀρχεγόνῳ καννιβαλισμῷ τὴν ἀπόδειξιν μεγάλης ἀτελείας. Ὁ ἄνθρωπος, λέγει, καθ' ἣν στιγμὴν ἐξήρχετο ἐκ τῶν χειρῶν τῆς φύσεως, διὰ νὰ λαλήσωμεν τὴν γλῶσσαν τοῦ Ρουσώ, δὲν ἦτο ἀπολύτως λεπτολόγος ὡς πρὸς τὰ μέγα τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ, καὶ ἐὰν ἔτρωγε τὰ ζῶα ἅτινα ἐφύενε διὰ τοῦ κυνηγίου, ἐν τεμάχιον τῶν ὁμοίων του δὲν τὸν δυσπρέσει.»

Πλὴν ἐὰν τὸ μέσον τοῦτο τῆς διατηρήσεως δικαιολογείται ὡς ἐκ τῆς ἀνάγκης τῶν χρόνων καθ' οὗς ἦτο κοινῶς ἐν χρῆσει, δὲν δύναται τις νὰ τὸ ἐπικαλεσθῇ ὡς πειστικὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχεγόνου ἀνθρωπότητος.

Μεγάλῃ πρῶτος, ἀπεναντίας, ἐπραγματοποιήθη, ἢ δὲ ἀνθρωπότης βαδίζει πρὸς

καλητέραν κατάστασιν, ἐν ᾧ χρόνῳ διὰ τῆς κατακτήσεως τῶν κατοικιδίων ζῶων ἐξασφαλίζει τὴν μέλλουσαν αὐτῶν ὑπαρξιν.

Τῶνόντι, μόλις λαός τις παραδίδεται εἰς τὴν γεωργίαν, μόλις κατέχει κατοικιδία τινὰ ζῶα, ἀμέσως παύει τοῦ νὰ τρώγῃ ἀνθρώπινον σάρκα. Ἀπόδειξις ἔστω οἱ κάτοικοι τῶν νήσων τῆς Ἑταιρείας, τῶν ὁποίων τὸ θαυμάσιον κλίμα καὶ ἡ δαψιλὴς βλάστησις θυμασίως συνήργησαν ἐπὶ τῆς μεταμορφώσεως ταύτης. Ἀπόδειξις ἄλλη μέγας ἀριθμὸς περιπλανωμένων καὶ ἀγρίων φυλῶν τοῦ Νέου κόσμου αἰτινες ἔζων ἐν τῇ μεγαλητέρᾳ βαρβαρότητι, τώρα δὲ εἶναι προσκεκολλημένοι εἰς τὴν ἐξοχὴν χάρις εἰς τοὺς μοναχοὺς οἵτινες ἐκτός τῆς χριστιανικῆς εἰρήνης ἔφερον εἰς αὐτοὺς τὰ κατοικιδία ζῶα καὶ τὰς πρώτας γνώσεις τῆς γεωργίας. Οἱ λαοὶ οὗτοι, οἵτινες ἄλλοτε ἦσαν καννίβαλοι, εἶδον τὰ ἴθνη αὐτῶν μεταβαλλόμενα, ἢ δὲ ὑπαρξὶς τῶν ἄλλων κατέστη ἱερά δι' αὐτοὺς, ὡς ὀφείλει νὰ ἦναι δι' ὅλα τὰ μέλη τῆς μεγάλης οἰκογενείας ἣτις ὀνομάζεται ἀνθρωπότης.

Οὕτω λ. γ. ἡ ἀνθρωποφαγία ὑπῆρχεν εἰσέτι τὸ 1854 εἰς κατάστασιν ἐθνικῆς θεομοθεσίας εἰς τὰς νήσους Βιτί. Αἱ νῆσοι αὗται ἔχουσι λαμπρὸν κλίμα καὶ κατοικοῦνται ὑπὸ λαοῦ ὅστις καλλιεργεῖ τὸ ἴγναμον καὶ τὸ τάρο καὶ ὁ ὁποῖος ἤξευρε νὰ κατασκευάζῃ ὑψάσματα καὶ ἀξιοθαύμαστα ἀργιλλόπλαστα σκεύη. Εἰς *Mbau*, πρωτεύουσαν τῆς νήσου καὶ διαμονὴν τοῦ βασιλέως Τουκαμβῶ, ἡ ἀνθρώπινος σὰρξ ἐπωλεῖτο δημοσίως, οἱ δὲ κλίθαι καὶ αἱ χύτραι ἐν τὸς τῶν ὁποίων ἔβραζον αὐτὴν δὲν κατεψυχραίνοντο ποτέ. Εἰς διάφορα μέρη τῆς νήσου ἐβλεπέ τις σφαγεῖα ἔνθα καθ' ἑκάστην, πρὸ πάντων δὲ τὰς ἐπισήμους τελετὰς, ἐθυσιάζοντο ἀνήλεως ἀνθρώπινα θύματα. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον, κατὰ τὴν δραματικωτάτην διήγησιν τῶν ΚΚ. *Seeman* καὶ *Pritchard*, οἵτινες ὑπῆρξαν μάρτυρες αὐτόπται, ὅπταν ὁ υἱὸς τοῦ βασιλέως γενόμενος ἐφηβὸς ἐμελλε νὰ περιβληθῇ τὸ μάρο ἔσφαζον πρὸς τριμὴν αὐτοῦ ἑκατοντάδας κα-

ταδίκων καὶ αἰχμαλώτων οὗς ἐφύλαττον διὰ τὴν περίστασιν ταύτην.

«Τὰ πτώματα ἔπρεπε νὰ ἦναι συσσωρευμένα ὥστε ν' ἀποτελοῦν μέγα σωρὸν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐρρίπτετο ζωντανός τις αἰχμάλωτος. Ὁ νεὸς μύστις, γιμνὸς μέχρι τοῦδε (ἐπειδὴ μόνον οἱ ἄνθρωποι φέρουσι ράκος ἐσχισμένου ὑψάσματος) ἀπεχωρίζετο ἐκ τῶν νεαρῶν αὐτοῦ συντρόφων, ἀνέβαινε τὸ πῆγμα τῶν πτωμάτων καὶ ἔβριαν τοὺς πόδας ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ζώντος αἰχμαλώτου, ἐκίει ξιφὸς τι ἢ ρόπαλον ἐνῶ οἱ ἱερεῖς ἐπεκαλοῦντο ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν προστασίαν τῶν πνευμάτων καὶ παρεκάλουν αὐτὰς νὰ τὸν ἀναδείξωσι νικητὴν καθ' ὅλας τὰς μάχας. Τὸ πλῆθος συνείηζε ν' ἀναμιγνύη εἰς τὰς εὐχὰς ταύτας τρομερὰς χειροκροτήσεις. Κατόπιν δύο θεοὶ τοῦ ἡγεμόνος ἀνέβαινον ἀλλεπαλλήλως ἐπὶ τοῦ σωροῦ τῶν θυμάτων οὗτοι εἶχον ἐντολὴν νὰ τὸν περιζώσουν διὰ τοῦ μάρο, ἐγγωρίου ὑψάσματος λευκοῦ ὡς τὴν χιόνα ἐξ ἡ ὀκτῶ δακτύλων πλάτους καὶ διακοσίων μέτρων μήκους, εἰς τρόπον ὥστε ἦτο καθ' ὅλοκληρίαν περιτετυλιγμένος.»

Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰσέτι ἡ σφαγίασις τῶν ἀνθρωπίνων θυμάτων ἐκτελεῖται εἰς Δαχομήν (κεντρικὴ Ἀφρικὴ) ἐπὶ μεγάλων διαστάσεων, καὶ αὐτὸς ὁ μονάρχης δὲν φοβεῖται νὰ βιάσῃ τὰς βασιλικὰς αὐτοῦ χεῖρας εἰς τὸ αἶμα τῶν ὑπὸ πηκίων του ἢ τῶν αἰχμαλώτων τοῦς ὁποῖους συλαμβάνει μεταξὺ τῶν ἐχθρῶν φυλῶν. Εἶναι δυνατὸν νὰ καταχρασθῇ τις ἐπὶ τοσοῦτον τῆς ἀνωτάτης ἐξουσίας, περιφρονῶν οὕτω τὴν ἀνθρώπινον ζωὴν δημιουργηθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ;

Παρὰ τοῖς ἀγρίοις λαοῖς, τὸ νὰ φονεύη τις ἕνα ἐχθρὸν ἢ νὰ τὸν ἐκθέτῃ εἰς τρομερὰς βασάνους, ἀκολούθως δὲ νὰ τρέφῃται ἐκ τῶν ἀσπαιρουσῶν αὐτοῦ σαρκῶν ἢ νὰ προσφέρῃ αὐτὰς ὡς ὀλοκαύτωμα εἰς τοὺς θεοὺς, εἶναι τὸ μόνον δραστήριον μέσον ὅπως ἐπικαλεσθῇ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν ἢ καταπραῦνη τὴν ὀργὴν των. Εἶναι ἐπίσης ὁ βεβαιότερος τρόπος ὅπως ἐγκεντρίσῃ τὸ θάρρος, τὴν δύναμιν καὶ ὅλας τὰς ἠθικὰς ἢ διανοητικὰς

ιδιότητας τοῦ θύματος· ἐν ἐνὶ λόγῳ ὅπως ἐξισωθῇ μετ' αὐτοῦ.

Ἰδοὺ ἀκριβῶς ἐκείνο τὸ ὅποιον ἐξηγεῖ τὰς πράξεις τοῦ καννιβαλισμοῦ καὶ τὰς αἰματηρὰς θυσίας αἰτινες ὑπάρχουσιν εἰσέτι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, οὐχὶ μόνον παρὰ τοῖς ἀγρίοις τῶν Πολυνησίων, ἀλλ' εἰσέτι παρὰ τοῖς λαοῖς οἵτινες ἐξῆλθον ἐκ τοῦ βαρβαρισμοῦ καὶ οἵτινες εὐρίσκονται εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ πολιτισμοῦ τῶν Ἀγγλῶν τῶν ἀποκατεστημένων εἰς τὰς Ἰνδίας ἢ τῶν Ἰσπανῶν εἰς τὰς νήσους Μαρκησίας καὶ εἰς αὐτὴν εἰσέτι τὴν Ἀλγερίαν.

Ὁ Βολταίρος δικαίως ἐθαύμαζε διὰ τὴν γενικότητα τῶν σκληρῶν τούτων ἐθίμων. «Πῶς, ἔλεγεν, ἄνθρωποι κεχωρισμένοι διὰ τοσοῦτων μεγάλων ἀποστάσεων ἠδυνήθησαν νὰ ἐνωθῶσιν εἰς τόσον τρομερὰν συνήθειαν; Ἦρέπει νὰ πιστεῦθῃ τις ὅτι αὕτη δὲν ἀντίκειται τόσον εἰς τὴν ἀνθρώπινον φύσιν ὅσον φαίνεται.»

Ὅσον θλιβερὰ καὶ ἀνφαινήται ἡ ἐξομολόγησις αὕτη, πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν, ἐνώπιον ἀποδείξεων χορηγουμένων ὑπὸ τῆς παλαιοντολογίας, ὅτι ἡ τρομερὰ αὕτη ἔστι περὶ τῆς ὁποίας λαλεῖ ὁ Βολταίρος ὑφίστατο ἄλλοτε καὶ ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐξηπλωμένη ἢ ὅσον ἐφικνέτατο ὁ ἐξοχὸς συγγραφεύς.

Ἄς ἀναγνώσθωμεν ἐν τῇ Ἐρημερίδι τῶν Λογίων (Αὐγούστου 1867) τὸ ἀξιοσημείωτον ἔργον τοῦ Κ. Βροβελεμὸ Σιντιλιερ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων θυσιῶν ἐν τῇ Ἰνδία καὶ θέλουσιν ἰδῆ τοῦς Κόνδους ἀποκατεστημένους εἰς τὰ ὄρη τῆς Ὀρίσσης, τὸ γονιμώτερον μέρος τῆς χερσονήσου, καλλιεργοῦντας ἐπιμελῶς τὴν γῆν, συνάζοντας πλουσίαις συγκομιδαῖς, καὶ ἐπιτοσούτω κατακόπτοντας τὰ θύματα ἅτινα ἐπιμελῶς παγύνουσιν ὅπως διανέμωσι τὰς σάρκας εἰς τοὺς παρευρισκομένους καὶ προσφέρωσιν ἀκολούθως εἰς τὴν Βέραν, Θεὸν τῆς γῆς, ἀνθρωπίνους ἑκατόμβας τὰς ὁποίας μόνον πρὸς τὰς τῶν ἀρχαίων Μεξικανῶν δύναται τις νὰ παραβάλλῃ.

Τί εἶναι λοιπὸν, ἀναβοῇ ἐπὶ τοῦ ἀν-

πικριμένου τούτου ο Κ. Βερθελεμύ Σαιντι-
λέρ, αἱ φυλαὶ αὐταὶ αἵτινες πράττουσι διὰ
τοῦ μονιμωτέρου τρόπου καὶ διὰ τοσοῦτων
μεγάλων διαστάσεων τοιαύτας σκληρὰς ὀ-
μότητος; Τί εἶναι πρὸ πάντων οἱ Κόνδοι
οὗτοι οἵτινες θυσιάζουσι ἀνθρώπινα ὄντα
εὐκολώτερον καὶ εἰς μεγαλύτερον ἀριθμὸν
παρ' ὅσα ζῶα οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνας καὶ Ρω-
μαῖοι; Ἐνταῦθα ἡ λέξις ἐκτόμωσι εἶναι
ἀνεπαρκὴς καὶ δὲν δηλοῖ ὅλην τὴν πραγ-
ματικότητα. Παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἕλλησιν οἱ
ἐκατὸν βόες σπανίως ἐθυσιάζοντο, ἐν Ὀρί-
σῃ δὲ ἑκατοστάτες ἀνθρώπων θυσιάζονται. Ὁ
ρωμαϊκὸς λαὸς ἠδυνήθη εἰς τὰς ἐορτὰς
αὐτοῦ καὶ ὅπως ἱκανοποίησιν τὴν παρα-
φρασμένην τὴν μαιιοφόνων αὐτοῦ θεαμάτων,
νὰ θυσιάσῃ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ χιλιάδας μονο-
μάχους, ἐνόησε δὲ νὰ φέρῃ καὶ τὴν χεῖρα
ἐπὶ ἀνθρώπων θυμάτων. Ἄλλοι λαοὶ
ἐξηυτελίθησαν εἰς τὰ κακουργήματα ταῦ-
τα. Ἡ ἰσρὰ ἐξέτασις, ἐν Ἰσπανίᾳ, ἤναψεν
ἀναρίθμητα πυρὰ μέχρι τοῦ 18 αἰῶνος.
Ἄλλὰ ποῦ νὰ εὔρη τις ἀνθρωποθυσίας το-
σοῦτον κανονικὰς, τοσοῦτον παραλόγους;
Ποῦ νὰ εὔρη τις ἐγκλήματα διαπραχθέντα
μετὰ τοσαύτης ψυχρότητος ὑπὸ λαῶν διατε-
λούντων εἰς ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἡμετέρου πο-
λιτισμοῦ; Οἱ ἀνθρωποφάγοι εἶναι μᾶλλον
δεδικαιολογημένοι, δύνανται νὰ προβάλλωσιν
ὡς πρόφασιν τὰς βασάνους τῆς πείνης καὶ
τὸν ἐπικείμενον κίνδυνον τοῦ θανάτου τὸν ὁ-
ποῖον δὲν δύναται τινὲς ἀποφυγῆ εἰμὴ διὰ
τῶν αἱματηρῶν τούτων τροφῶν. Εἰς ποῖον
βαθμὸν τῆς ἀνθρωπότητος ὀφείλει τις νὰ
κατατάξῃ τοὺς Κόνδους; Ποῖον λαὸν δύναται
τις νὰ θεωρήσῃ ὑποδεέστερον αὐτῶν;

«Μεταξὺ τῶν ἐκπλήξεων αἱ μᾶς ἐπιφυ-
λάττει ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρώπου γένους,
δύναται νὰ ὑπάρχῃ μᾶλλον ἀνήκουστος καὶ
θλιβερά; Αὐτὸς ὁ ἴδιος βασιλεὺς τοῦ Δαχο-
μέυ, ἐν τῇ προτέρᾳ καὶ βαρβαροτέρᾳ ἐπαρ-
χίᾳ τῆς Ἀφρικῆς, εἶναι ὑποδεέστερος τῶν
μουσικῶν τῆς Γουινεόρῆς, τῆς Βοσάνης καὶ
τῆς Ζίννα-Κενεδύ; Ὅποια προβλήματα διὰ
τὴν φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας! Τί εἶναι ὁ ἄν-
θρωπος θεωρούμενος ἐν τῇ ἀμάρᾳ ταύτῃ

τοῦ αἵματος καὶ τοῦ βορβόρου!»

Χάρις εἰς τὴν ἄκραν δραστηριότητα τοῦ
ταγματάρχου Ἰωάννου Κάμπελ καὶ τοῦ ὑπο-
λοχαγοῦ Μακφερσόν, οἱ ἄγριοι κάτοικοι τῶν
ὄρεων τῆς Ὀρίσσης παρητήθησαν, ὡς λέγου-
σιν, οὐχὶ ἄνευ κόπου τῶν αἱματηρῶν αὐτῶν
θυσιαῶν. Πλὴν τὰ ἀφελῆ παράπονα, ἅτινα
ἐξέθετον ἐνώπιον τῶν ἀντιπροσώπων τῆς
Ἀγγλίας καὶ τὸ εἶδος τῆς εὐθύνῃς ἦν οἱ νέοι
αὐτῶν κύριοι ἀνελάμβανον, ἐν περιπτώσει
καθ' ἣν ἡ Θεὰ Βέρα δυσχερεστημένη ἤθελεν
ἀποσύρει ἐκ τῶν λαῶν τῆς Κονδιστάνης τὴν
προστασίαν αὐτῆς, ἀποδεικνύουσι πόσον μα-
κρὰ ἕξις εἶχε ριζοβολήσει μεταξὺ αὐτῶν
τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἀνθρωποφαγίας, καὶ πό-
σον ἡ δεισιδαιμονία εἶχεν ἐνισχύσει αὐτήν.

Αἱ μοιραὶ αὐταὶ εἶναι λίαν χαρακτηριζι-
καί· ἀποδεικνύουσι μετὰ πόσης εὐκολίας ἀ-
πονεκροῦται καὶ διαστρέφεται ἡ ἀνθρωπίνη
συνείδησις, ὅποταν ἡ δεισιδαιμονία καὶ τὸ
συμφέρον ὑπαγορεύουν τὴν εὐκόλως πειστι-
κὴν γλῶσσαν αὐτῶν.

Ἐνώπιον τῶν γεγονότων τούτων, δυστυ-
χῶς λίαν αὐθεντικῶν, ἐνώπιον ὁστέων ἡμι-
κεκαυμένων γυναικῶν καὶ τέκνων, ἀνακαλυ-
φθέντων ἐν Βελγικῇ καὶ ἐν Γαλλίᾳ, ἐνώπιον
ἀνθρωπίνων ὁστέων ἐσχισμένων διὰ τοῦ αὐ-
τοῦ τρόπου καθὼς τῶν ζώων, εἶναι πα-
ράλογον νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι οἱ λαοὶ οἵ-
τινες κατώκουν τὴν Εὐρώπην πρὶν τῆς με-
ταλλουργικῆς ἐποχῆς ἦσαν ἐνόησε καννίβαλοι
θυσιάζοντες ἀνθρώπινα θύματα ἐπὶ τῶν τά-
φων τῶν ἀρχηγῶν ἢ ἐπὶ τῶν βωμῶν τῶν
θεῶν τῶν; Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, ὁ βίαιος αὐ-
τῶν χαρακτήρ ἀρκούντως ἀποδεικνύεται ἐκ
τῶν γυναικείων κρανίων, φερόντων βαρείας
πληγὰς, τὰ ὅποια ὁ κ. Λουδοβίκος Λαρτέ,
ἄξιος υἱὸς ἐξόχου παλαιοντολόγου, παρετή-
ρησεν εἰς Κρό Μανιάν, ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ
Δουρουτι καὶ εἰς τὰ πέριξ τοῦ Πῶ.

Δὲν δυνάμεθα νὰ περᾶνωμεν τὰς σκέψεις
ταύτας ἐπὶ τῆς ἀνθρωποφαγίας καὶ τῶν ἀν-
θρωπίνων θυσιαῶν, χωρὶς ν' ἀναφέρωμεν ἐν
παρόδῳ καὶ συνοπτικῶ τῷ τρόπῳ τὰς ιδέας
αἱ ἐξέφρασαν ἐπὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου,
κατὰ τὴν τελευταίαν προϊστορικὴν σύνοδον

τὴν συνελθούσαν εἰς Κολωνίαν, εἰς ἐκ τῶν
περιφημοτέρων ἀντιπροσώπων τῆς ἐλθετικῆς
ἐπιστήμης.

Ὀρμώμενος ἐκ τῆς ἀρχῆς ὅτι αἱ ἀρχαῖαι
θηρτικαὶ τῶν εἰδωλοκατρῶν ἦσαν ἀπόρροια
τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀμαθείας, ὁ Κάρολος
Vogt βλέπει ἐν τῇ ἀνθρωποφαγίᾳ καὶ ταῖς
ἀνθρωποθυσίαις, αἵτινες εἰσὶν ἡ λογικὴ συνέ-
πεια αὐτῶν, συμβάν τι γενικὸν καὶ ἀκολού-
θως ἀναγκαῖον φάσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τοῦ
πολιτισμοῦ, δηλαδὴ σημεῖον βαθμοῦ τινος
σχετικῶς ὑψηλοῦ τοῦ αὐτοῦ πολιτισμοῦ.
Ἄγνωστος παρὰ ταῖς προϊστορικὰς ἡμῶν
προγόνους ἐν τῇ ἡλικίᾳ τοῦ ταρανδου καὶ
τῶν ὄρυκτων ἐλεφάντων, ὁ καννιβαλισμὸς
καταντᾷ συνεχῆς περὶ τὸ τέλος τῆς νεολι-
θικῆς ἐποχῆς. Ἐκ τῆς ἐποχῆς ταύτης εὐ-
ρίσκει τις παντοῦ ἀναμφιβόλως ἀποδείξεις·
τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ διὰ τὰς ἀνθρωποθυ-
σίας αἱ ὁποῖαι ἦσαν τότε τόσον κοινὰ ὅσον
ὑπῆρξαν ἕκτοτε παρὰ λαοὺς μᾶλλον πολι-
τισμένους (Ἑβραῖοις, Αἰγυπτίοις, Ἕλλησι,
Ῥωμαίοις, Γαλάταις) καὶ εἰς τὰς ἡμέρας
ἡμῶν παρὰ λαοὺς οἵτινες δὲν ἐξῆλθον εἰ-
σὶ ἐκ τῆς καταστάσεως τοῦ βαρβαρισμοῦ.

Ἄλλὰ ποῖα τὰ αἷτια καὶ ποῖος ὁ σκοπὸς
τῶν σκληρῶν τούτων συνηθειῶν;

Φύσει καρποφάγος ὡς τὰ ζῶα καὶ μάλι-
στα ἐντομοφάγος ὡς τοὺς νεωτέρους τε-
τράχειρας, ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔγεινε παμφά-
γος εἰμὴ εἰς κατάστασιν σχετικῶς προωθευ-
μένην· κατ' ἀρχὰς ἦτο μάλιστα ὀλιγώτερον
ἀνθρωποφάγος.

Ἡ πείνα, ἡ ἐπιθυμία τῆς ἐκδικήσεως,
πρὸ πάντων ἡ δεισιδαιμονία, τοιαῦτα εἶναι
αἱ πραγματικαὶ πηγαὶ τῆς ἀνθρωποφαγίας.

Ὁ ἄγριος καννίβαλος φαντάζεται ὅτι ἡ
ψυχὴ καὶ τὸ ἀνθρώπινον σῶμα σχηματί-
ζουσι ἀχώριστόν τι σύνολον, διαρκούσης
τῆς ζωῆς καὶ μετὰ θάνατον. Ἐκαστον μέ-
ρος τοῦ σώματος τοῦ ἀνθρώπου καὶ αὐτῶν
τῶν ζώων ἔχει ἰδίαν λειτουργίαν καὶ ἰδίαν
ιδιότητα.

Ὅπως, ἡ καρδιά εἶναι ἡ ἕδρα τοῦ θάρ-
ρους καὶ τῆς πολεμικῆς ἀνδρίας. Ἐν τῷ
ὀφθαλμῷ διαμένει ἡ ὀξύδερκεις, καθὼς εἰς

τὰ γεννητικὰ μόρια ἡ ἀνδρότης, εἰς δὲ τὸ
αἷμα ἡ ζωὴ. Ἡ σὰρξ τῆς ἐλάφου δίδει τὴν
ταχύτητα, ἡ δὲ τοῦ βονάσου ἑκτακτον δύνα-
μιν.

Αἱ συμφορὴς αὐταὶ ιδιότητες μερῶν τι-
νῶν τοῦ σώματος δύνανται λοιπὸν νὰ με-
ταφερθῶσιν εἰς ἐκείνον ὅστις τρέφεται ἐκ
τῶν ἰδίων αὐτῶν μερῶν, δηλαδὴ τὰς ἀπορ-
ροφᾶς, τὰς συγγωνεύει. Πρὸ πάντων δὲ, κα-
τατρώγων τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐκδικήσεως
του, τρώγων τὸν ἐχθρὸν φονευθέντα ἐπὶ
τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὁ νικητὴς ἐξομοιοῦται
ὀλοτελῶς πρὸς τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ
νικηθέντος.

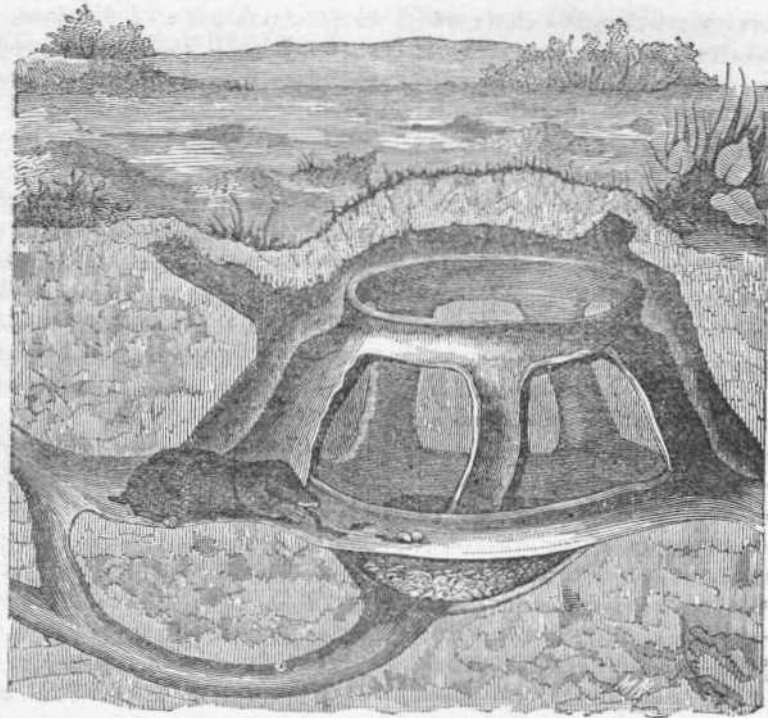
Τὸ νὰ τρώγῃ τις ἀνθρωπίνην σάρκα κα-
θίσταται λοιπὸν φυσικῶς προνόμιον ἐξαι-
ρητικὸν ἀνῆκον εἰς τοὺς δυνατωτέρους πο-
λεμιστὰς, εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς φυλῆς. Ἐ-
πειδὴ δὲ παρὰ τοῖς ἀγρίοις λαοῖς οἱ θεοὶ
δὲν εἶναι ἄλλο εἰμὴ οἱ ἀνώτατοι ἀρχη-
γοὶ, καταντῶν βαθμῶν καὶ λογικῶς νὰ
προσφέρουν εἰς αὐτὸν πᾶν ὅ, τι δύναται νὰ
σῶσῃ τὴν εὐνοίαν αὐτῶν ἢ νὰ καταπραῦνῃ
τὴν ὀργὴν των.

Ἐκ τούτου αἱ ἀνθρωποθυσίαι, ἡ σφα-
γίαις τῶν παρθένων, τῶν αἰχμαλώτων,
τῶν τέκνων, τῶν δούλων, καὶ ἐπειδὴ παρὰ
τῇ ιδέᾳ τῆς θυσίας ἐνοῦται συγχάκις καὶ
τῆς ἐξιλεώσεως, τὸ ἐκλεχθὲν θῦμα ὀφείλει
νὰ ἦναι μᾶλλον τέλειον καὶ πολῦτιμον, ὅ-
σον τὸ πρὸς ἐξιλέωσιν κακούργημα εἶναι
μεγαλότερον.

(Ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιθεωρήσεως).
Κ.

ΜΥΣ Ο ΑΡΟΥΡΑΙΟΣ.

Διάφοροι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ποι-
οῦσι μνησθῆναι περὶ τοῦ γεωρύχου τούτου ζώ-
ου, ὅπερ καλοῦσιν καὶ σκάλοπα, ἀσπάλακα,
κτλ. νῦν δὲ οἱ ζωολόγοι τέσσαρα εἶδη ἀρου-
ραίων μυῶν ἀναφέρουσι· τοὺς ἀσπάλακας,
τοὺς κοινδολούρους, τοὺς σκάλοπους καὶ
τοὺς χρυσοχλάδρους· ἐνταῦθα δ' ὁ λόγος
περὶ τοῦ πρώτου, ὅστις εἶναι γνωστότερος

ΦΩΛΕΑ ΑΡΟΥΡΑΙΟΥ ΜΥΟΣ.

παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὸ ὄνομα *τρολοπορτικὸς*. Ὁ ἀρουραῖος μῦς εἶναι ζῷον κατ' ἐξοχὴν γεωρῶχον ὄλος δὲ ὁ ὀργανισμὸς του ἀποδεικνύει τὸ ἐνστικτον τοῦ ἀνασκάπτειν τὴν γῆν. Τὰ ἄνω μῆλη του, ὄντα βραχύτατα καὶ λίαν εὐρωστα, ἀπολήγουσιν εἰς μακρὰς χεῖρας, ὧν τὰ μὲν ἄκρα εἶναι ὄξεια, ἡ δὲ ἀδρεῖα καὶ τυλώδης παλάμη κείται πρὸς τὰ ἔξω, ὥστε δύναται τὸ ζῷον, ὅταν σκάπτῃ, νὰ ρίπτῃ τὰ χῶματα πρὸς οἰανδήποτε διεύθυνσιν θέλει. Οἱ δάκτυλοι, πέντε τὸν ἀριθμὸν, δὲν εἶναι πολὺ καταφανεῖς, πλὴν φέρουσι μακροὺς καὶ ἰσχυροὺς ὄνυχας. Τὰ ὀπίσθια μῆλη εἶναι ἀσθενέστερα, ἐνεργοῦσι δὲ ὀλίγον.

Τὸ σῶμα τοῦ ἀρουραίου μῦος εἶναι ὕψους κυλινδρικοῦ καὶ οὐδὲν ἔχον ἀσθενέστερα, ἐνεργοῦσι δὲ ὀλίγον. Ὁ κερὰ εἶναι ὄξεια, εἰς τὸ ἄκρον δὲ ὑπάρχει εἶδος βύγχους. Τὸ βύγχος τοῦτο εἶναι συγχρόνως ἐργαλεῖον πρὸς διά-

τρητικὴν, προωρισμένον νὰ βοηθῇ, διὰ ταῦτο χρόνου ἀποτελέσματος, τὴν ἐνέργειαν τῶν χειρῶν τοῦ ζῷου, καὶ ἐνταυτῷ λεπτότατον ὄργανον ἀρῆς φέρει δὲ μύστακας. Τὸ πλατύτατον, ἐπίμηκες καὶ μὲ ἰσχυροὺς μῦς κρανίου του δύναται νὰ ὑψώσῃ τὰ ἀνασκαλευθέντα χῶματα, ὅλον δὲ τὸ σῶμα εἶναι κεκαλυμμένον ἐκ λεπτῶν καὶ ὑπομελαίνων τριχῶν.

Ἐπὶ πολὺ ἐπίστευον ὅτι τὸ ζῷον τοῦτο ἦν τυφλόν, ἀλλ' ὁ διάσημος Ἰσίδωρος Ζωιφρουά Σαιντ Ἰλλαίρ ἀνεκάλυψεν ὅτι ὁ μῦς φέρει δύο μέλανας ὀφθαλμοὺς, ὅπως ἀφανεῖς, καλυπτομένους ὑπὸ τῆς ἀμαυρᾶς διφθέρης του ἢ ὄρασις ὅμως, ὡς ἀπεδείχθη, εἶναι ἀτελής μᾶλλον.

Ἐὰν ὁ ἀρουραῖος μῦς δὲν βλέπῃ καλῶς, ἀπ' ἐκκεντικῶν ἔχει λεπτοτάτην ἀκοὴν καὶ καλὴν ὀσφρησίν φέρει δὲ 44 ὀδόντας, ἀνά 24 εἰς ἑκατέραν τῶν σιαγῶνων. Τὸ τὰ

σκόπη ἀγαπῶν τοῦτο ζῷον εἶναι βραχύουρον καὶ τὸ θῆλυ ἔχει δέκα μαστοὺς.

Ἄπαντες σχεδὸν ἠξέβουρουν ὅτι τὸ ζῷον τοῦτο διάγει ὑπὸ τὴν γῆν, ἀσχολούμενον εἰς τὸ νὰ ὀρύττῃ στοὰς μετὰ καταπληκτικῆς ταχύτητος· κυρίως δὲ ἐγκαθίσταται εἰς τὰς ἐλαφρὰς καὶ εὐφόρους γαῖας, ἀποφεύγον τὰς ὑγρὰς καὶ πετρώδεις, διότι ἀπαντᾷ προσκόμματα εἰς τὴν ἐργασίαν του. Σκάπτει μὲ τὴν κεφαλὴν καὶ μὲ τὰς χεῖρας ἀροτριᾷ κατὰ πᾶσαν διεύθυνσιν τὴν σκοτεινὴν κατοικίαν του, τὸ δὲ ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθὲν σύστημα ὁδῶν εἶναι ἄξιον τῶνδ' εἰς τῆς ἡμετέρας προσοχῆς.

Τὸ σύστημα τοῦτο σύγκειται εἰς κεντρικὸν δωμάτιον, ὀρυχθὲν ἐν σχήματι θύλου, περὶ τὸ ὁποῖον ὑπάρχουσιν ἑπτὰ ἢ ἑκτὼ στενωποὶ, αἵτινες, οὕσαι κατ' ἀρχὰς εὐθύγραμμοι, διακλαδοῦνται ἀκολουθῶς εἰς βορβορώδεις διώρυγας, ἐξερχομένας μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ὕδατος. Ὁ μῦς διάγει εἰς τὸ κεντρικὸν δωμάτιον ὁ δαίδηλος δ' οὗτος τῶν ὁδῶν χρησιμεύει ἴσως εἰς τὸ ζῷον ὅπως ἀποφεύγῃ τὰς προσβολὰς τῶν ἐχθρῶν του. Ἡ φωλεὰ μίαν μόνον εἴσοδον ἔχει.

Ὁ μῦς ἐργάζεται κατὰ πᾶσαν τοῦ ἔτους ἐποχὴν, κυρίως ὅμως τὴν ἀνοιξιν ἀναπτύσσει μεγάλην δραστηριότητα. Τὸ πλεῖστον τοῦ χρόνου ζῆ μόνος, κατὰ δὲ Μάρτιον καὶ Ἰούλιον ζητεῖ τὴν θήλειαν καὶ ἡ συνάντησις γίνεται εἴτε ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς στοᾶς, εἴτε εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους. Ἡ θήλεια γεννᾷ τέσσαρα ἢ πέντε, ἅτινα ἐπιμελεῖται καλῶς εἰς ἐπίτηδες δωμάτιον.

Ὁ ἀρουραῖος μῦς εἶναι ἐντομοβόρον ζῷον ἢ κυρία δὲ τροφὴ συνίσταται εἰς σκώληκας καὶ ἄλλα ἐντομα· εἶναι δὲ μάλιστα τῆς γεωργίας, διότι καταστρέφει τὰ χόρτα καὶ φυτὰ, ὅχι διὰ νὰ φάγῃ, ἀλλὰ διὰ ν' ἀνοίξῃ διόδον καὶ σχηματισμὸν φωλεᾶν διὰ τὰ τέκνα του. Ἐν Εὐρώπῃ κατασκευάζουσι παγίδας πρὸς ἄγραν αὐτῶν, ποιοῦσι δὲ χρῆσιν καὶ δηλητηρίου, ὅπερ μὴ γινούσι σκώληξι καὶ ἐντόμοις. Αἱ πλημύρια ἐπιφέρουσιν ὄλεθρον εἰς τοὺς μῦς.

N. E. G.

ΤΟ ΔΗΛΗΤΗΡΙΟΝ ΕΝ Τῆ ΙΣΤΟΡΙΑ.

(Συνέχεια).

B.

Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμοιους τούτους, τὴν 1571. ἑκατονταετηρίδα, δὲν εἶναι μόνη ἡ Ἰταλία, ἐν ἣ τὸ δηλητήριον ἐποίει τοσαύτην θραῦσιν. Ὁ αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας Ἰβαν ὁ Δ'. ἐποίησεν, ὡς ἀναφέρουσιν οἱ ἱστορικοὶ, *ωρολόγιον* ἐκ δηλητηρίου, ἐν ᾧ αἱ ὥραι τῶν ἡμερῶν του ἠριθμοῦντο διὰ δηλητηρίων. Ὁ καταχθόνιος οὗτος αὐτοκράτωρ, ὅστις ἐδηλητηρίασε καὶ τὰς ἑπτὰ γυναῖκάς του, ἠρέσκετο ὑπερβαλλόντως εἰς τὰς ἀλγηδόνας τῶν θυμάτων του.

Ἄλλος καθολικὸς αὐτοκράτωρ, ὁ Φίλιππος Β', ἐδηλητηρίασε κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὸν ἀδελφόν του Δὸν Ζουάν καὶ τὸν ὑπουργόν του Ἐσκοβάδον.

Ἡ ἱστορία ἀναφέρει μακρὸν κατάλογον βασιλείων δηλητηριασθέντων καὶ δηλητηριασάντων, μεταξύ τῶν ὁποίων ἀναφέρονται ἐν Γερμανίᾳ Ἐρρίκον τοῦ Δ'. ὑπὸ τῆς γυναικὸς του Κωνσταντίας, τὸν Φρειδερίκον Β', τὸν υἱόν του καὶ τὸν Κορράδον Α', ἐγγονόν του, ὑπὸ τοῦ φιλοδόξου Μαινφρουά. Ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ βασιλείαι τοῦ Ἐρρίκου Β', τοῦ Ἐρρίκου Η'. καὶ Ἰακώβου Α'. ἐμολύνθησαν διὰ τοῦ θανάτου τῆς ὀρφανῆς Ῥισαμόνδης, τοῦ καρδινάλιου Τόλσεῦ καὶ τοῦ Θωμᾶ Ὁυερβουρῶ ἐν Γαλλίᾳ ὁ Γίλβετος δηλητηριάζεται ὑπὸ τοῦ Φρεδεγάνδου, ὁ Λουθάριος ὑπὸ τῆς γυναικὸς του Ἐμμα, ὁ Λουδοβίκος Ε'. ἐπίσης ὑπὸ τῆς γυναικὸς του Λευκῆς, κτλ.

«Καὶ σήμερον ἴσως ἐτι, λέγει ὁ Φλανδίνος, ἐὰν ἡ πυρῆτις δὲν ἀνεκαλύπτετο, ἡ τελευταία ἱκανοποίησις τῶν βασιλείων θά ἦτο τὸ δηλητήριον.»

Ἐσχε καὶ ἡ Γαλλία τὴν Λοκύστην τῆς κατὰ τὴν 1271. ἑκατονταετηρίδα ἢ Τοφάνα, ἑλθούσα ἐκ Νεαπόλεως εἰς Παρισίους ἐπώλει περίφημόν τι ὕδωρ ταῖς γυναῖξιν,

αίτινες ἤθελον νὰ ἐξοντώσωσι τοὺς συζύγους των καὶ ἐκείνους, πρ' ὧν ἐπερίμενον κληρονομίαν. Τὸ ὕδωρ τοῦτο τῆς Τοφάνης ἦτο φοβερόν· ἤρχουν τέσσαρες ἢ πέντε σταγόνες, ἵνα ἐπιφέρωσι τὸν θάνατον. Τέλος ἀφοῦ ὑπῆρξε τὸ ὄργανον τοῦ θανάτου πλείστων ἀνθρώπων, ἀπεσύρθη εἰς τινα μονήν, ὅπου καὶ κρατηθεῖσα ἐδασκνίζετο, ἔως οὗ, ὁμολογήσασα ἅπαντα αὐτῆς τὰ ἀμαρτήματα, ἀπέθανε στραγγαλισθεῖσα.

Δυστυχῶς ἡ Τοφάνα ἐγκατέλιπε μαθητὰς ἐπαξίους αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς παπασύνης Ἀλεξάνδρου Ζ'. τῷ 1659 ἀνεκαλύφθη ἑταιρία τις γυναικῶν, ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς γρατᾶν τινα Σπάραν τοῦνομα, κληρονόμον τῶν μυστικῶν τῆς Τοφάνης, ἔργον δ' εἶχε νὰ φονεύῃ τοὺς μισουμένους ἢ γεγηρακότας συζύγους. Τεσσαράκοντα μέλη τῆς φοβερᾶς ταύτης συμμορίας συνελήφθησαν καὶ ὑπέστησαν τὰς πρεπούσας βασάνους, ἡ δὲ Σπάρρα καὶ αἱ κυριώτεροι συνένοχοι τὸν δι' ἀγχόνης θάνατον.

Ἐκ τῶν χειρῶν τῆς Τοφάνης καὶ Σπάρρας τὸ σκῆπτρον τοῦ δηλητηρίου περιήλθεν εἰς τὰς τῆς μαρκησίας τῆς Βρινθυλλιέρης, τῆς ὠραιότερας, ἀλλὰ καὶ φοβερωτέρας πασῶν τῶν φαρμακευτριῶν, ἐχούσης ὡς συνένοχον Ἰταλόν τινα, ὅστις ἐκαυχᾶτο ὅτι ἦτο κάτοχος τῶν πλέον ἐνεργητικῶν καὶ βεβαίων δηλητηρίων. Ὁ Σαινκρουά, ὡς ὀνομάζετο ὁ Ἰταλὸς, κατέπεισε τὴν μαρκησίαν νὰ δοκιμάσῃ τὰ δηλητήρια αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ Δρεδυβρῦ, τοῦ πατρὸς της, ὅστις τὴν ἐπέπληττε πολλὰκις αὐστηρῶς διὰ τὰς μετὰ τοῦ Ἰταλοῦ σχέσις της. Καὶ ἄμ' ἔπος, ἄμ' ἔργον· ἡ μαρκησία ἀφοῦ ἐδοκίμασε τὸ δηλητήριον ἐπὶ τινος τῶν ὑπηρετριῶν της, ἦτις καὶ ἀπέθανε κεραυνοβοληθεῖσα, ἀνέλαβε μετὰ βεβαιότητος τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς της.

Τοῦ Δρεδυβρῦ ἀποθανόντος ἡ μαρκησία Βρινθυλλιέρη ἀπηλλάχθη καὶ τῶν δύο της ἀδελφῶν οὗς ἐδηλητηρίασεν.

Ὁ Σαινκρουά, βλέπων τὸ ἀποτέλεσμα τῶν φαρμάκων του, ἤρξατο νὰ ἐμπορεύεται σχεδὸν δημοσίως αὐτὰ καὶ ἦτον ἤδη

πλούσιος, ὅτε ἡ ἀστυνομία ἔλαβεν ἀποδείξεις τῶν κακουργημάτων του. Εἰς τῶν ὑπηρετῶν αὐτοῦ καὶ τῆς μαρκησίας Βρινθυλλιέρης, ὁ Λασωσέ, συλληφθεὶς καὶ ὑποβληθεὶς εἰς βασάνους, ὠμολόγησε τὸν δηλητηριασμὸν τοῦ πατρὸς καὶ τῶν δύο ἀδελφῶν τῆς μαρκησίας· κατεδικάσθη δὲ εἰς τροχισμόν ἐν τῇ πλατεῖᾳ τῆς Τρέβης τῇ 24 μαρτίου 1667. Ἡ τὸν Λασωσέ κατεδικάσασα αὐτῇ ἀπόφασις κατεδικάσασα ἐρήμην εἰς ἀποκεφαλισμὸν καὶ τὴν Βρινθυλλιέρη, ἦτις εἶχεν ἀποσυρθεῖσα ἐν τιμῶν τῆς Λιέγης, εἰς ἧς ἔμωε τὴν ἀπήγαγον εἰς Παρισίους, ἔνθα καὶ δικασθεῖσα αὐτῆς, κατεδικάσθη νὰ κατατομηθῇ καὶ κατ' ἐν τῇ πλατεῖᾳ ἐν ἧ καὶ ὁ Λασωσέ.

Ἡ τιμωρία τῆς μαρκησίας δὲν ἔπαυσε ποσῶς τὰ δηλητήρια, ἅπερ ἦσαν τότε ὁ τρόμος τῶν Παρισίων. Τῷ 1680 ἐκλήτευσαν πρὸ τοῦ περιφλεγῶδς δωματίου ἡ τοῦ δωματίου τοῦ δηλητηρίου τὴν περίφημον Βουασίν, τὴν Βιγουρὲ καὶ τινα ἱερέα ὀνόματι Λεσάζ κατηγορουμένους ὡς πωλῆσαντας κόριν τῆς κληρονομίας, ἦτις δὲν ἦτο ἄλλο τι ἢ ὁ διαβρωτικὸς ὑδράργυρος τῆς Βρινθυλλιέρης· διὸ καὶ τὸ περιφλεγὸς δωματίον ἐπέβαλε τὴν πρέπουσαν τιμωρίαν τῇ Βουασίν καὶ τοῖς συνένοχοις αὐτῆς.

Ἀπὸ τὰ φαρμακευμένα βίβη τῶν ἀγρίων μέχρι τοῦ ἀρσενικοῦ, τῆς μορφίνης καὶ τῆς νικοτίνης τῶν ἡμετέρων χρόνων, τὸ δηλητήριον ἐπεξεργάσθη εἰς μύρια εἶδη. Οἱ ἀρχαῖοι Πέρσαι καὶ Τοῦρκοι ἐγίνωσκον νὰ δηλητηριάσωσι τὸν ἀναβολέα, τὸ ἐφίππιον, τὸν χαλινὸν τοῦ ἵππου ἢ καὶ τὰ ὑποδήματα τοῦ ἵππέως.

Ὁ Ἰωάννης Γαλέας ἐδηλητηριάσθη διὰ τῆς προσψαύσεως τῶν ἐνδυμάτων του ὁ καρδινάλιος Πέτρος Βεροῦλος, ἰδρυτὴς τοῦ τάγματος τῶν Καρμηλιτῶν, λειτουργῶν, δι' ἀγίου ἄρτου. Ἐβρίκος ὁ Ζ'. διὰ τῆς μεταλήψεως, ἐν ἧ εἶχον βίψει δηλητήριον· ὁ πάπας Κλήμης Ζ'. διὰ δαδὸς τεθείσης πρὸ αὐτοῦ τέλος ἡ ἱστορία ἀναφέρει πολυπληθεῖς δηλητηριάσεις δι' ἀνθέων, ἀρωμάτων, ἐπιστολῶν, βιβλίων, εὐωδῶν χειροκτιῶν, κ.κ.